

Cumhuriyetin 100. Yılı Yaklaşırken Türk Arkeolojisi

Towards the 100th Year of the Republic: The Turkish Archeology

Salih Okaç AKGÖNÜL¹- Burak SÖNMEZ - Merve YEŞİL - Mücella ALBAYRAK - Esra TÜTÜNCÜ
İbrahim ACUCE - Gülcan KAŞKA - Bilge HÜRMÜZLÜ - Hüseyin KÖKER- Murat FIRAT

Öz

Temelleri 19. yüzyılda atılan ve o günden bu yana kayda değer gelişmeler gösteren ülkemiz arkeolojisi, gelişen teknoloji ve bilimsel yöntemlerle birlikte bugün dünyada önemli bir yere sahiptir. Milli mücadele yıllarında ve özellikle Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte arkeolojiye verilen önemin bunda çok büyük bir katkısı vardır. Yüce Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde kurulan Türk Tarih Kurumu, İstanbul ve Ankara Üniversiteleri ve buradaki arkeoloji kürsüleri, Türk Arkeolojisi'nin mihenk taşlarını oluşturmuş ve daha ilk günden itibaren sesini tüm dünyaya duyurarak pek çok önemli başarıya imza atmıştır. Hiç kuşkusuz bu öncü kurumlar ve buralarda yetişen bilim insanları sayesinde, yeni arkeoloji kürsüleri açılmış ve bayrağı devralacak bilim insanları yetiştirilmiş ve halen daha yetiştirilmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda ülkemiz arkeolojisi ve beraber faaliyet yürüttüğü diğer disiplinlerin, başlangıcından günümüze ulaştığı noktayı görmek için Milli Mücadele Dönemi ve öncesinde yürütülen çalışmalar özetlenerek, özellikle Cumhuriyet dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmeler genel hatlarıyla ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Arkeolojisi, Müzecilik, Numismatik, Klasik Filoloji, Arkeometri.

Abstract

The archeology of Turkey, whose roots were back in the 19th century and has shown significant developments since then, has an important place in the world today, together with the developing technology and scientific methods. The importance given to archeology during the years of national struggle and especially with the declaration of the Republic has a great contribution to this. Established under the leadership of the Supreme Leader Mustafa Kemal Atatürk, the Turkish Historical Society, Istanbul and Ankara Universities and the archeology departments there formed the cornerstones of Turkish Archeology and from the very first day, it has achieved many important successes by making its voice heard all over the world. Undoubtedly, thanks to these pioneering institutions and the

¹akgonuls@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-2901-1849; burak.sonmez.988@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-2062-3913; merve.yesil@hotmail.com.tr ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-8259-4273; mucella.albayrak@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-4206-8946; esratutuncu32@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-7967-6964; ibrahimacuce@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-0905-860X; kaskagulcan@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-0566-3965; bilgehurmuzlu@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-3676-7436; huseyinkoker@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0003-0784-505X; murat.frat@gmail.com ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-5747-0869.

scientists trained here, new archeology departments were opened and scientists who would take over the flag were trained and are still being trained. In this direction, in order to see the point where the archeology of our country and other disciplines with which it operates together have reached the present day from the beginning, the studies carried out during and before the War of Independence were summarized, and the developments in the Republic period and afterwards were evaluated in general lines.

Keywords: Archaeology of Turkey, Museology, Numismatics, Classical Philology, Archaeometry

Millî Mücadele Kahramanlarının Anısına Sonsuz Minnetimizle

İnsanlığın varoluşundan bu yana onun elinden çıkan tüm maddi varlıkları kendine özgü yöntemler kullanarak ele alan; insan yaşamına ilişkin sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda sorular soran ve bunlara cevaplar arayan bir bilim dalı olarak arkeolojinin kendisi de geçmişten günümüze süregelen uygulanma sürecindeki değişim ve farklılıklar açısından anlaşılmaya çalışılarak zaman zaman mercek altına alınmaktadır. Arkeoloji, geçmişi aydınlatma çabası içerisinde sorduğu sorulara cevap bulmaya çalışırken farklı bilim dallarının da yardımını almaktadır. Bugün arkeolojinin gelmiş olduğu noktada, farklı disiplinlerin yardımı ve katkısı olmadan arkeolojik bir araştırma yapmak düşünülemez olmuştur. Yüz yılı aşkın süredir yapılan araştırmalar, sorulan sorular ve bunlara verilen cevaplara daha niceleri eklenmekte ve bazen verilen yanıtlar yeniden sorgulanmaktadır. Dolayısıyla da değişen ve gelişen koşullarda bu soruların cevapları da yine bu çeşitliliğe binaen farklı bilim dallarının iş birliğiyle cevaplanabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı ülkemiz arkeolojisi ve birlikte yakın faaliyet yürüttüğü diğer disiplinlerin başlangıcından bugüne ulaştığı noktayı ve Cumhuriyet'in 100. yılı yaklaşırken ülkemiz kültürel mirasının araştırılmasında büyük emek verenleri bir kez daha hatırlamak ve saygıyla anmaktır. Bu doğrultuda "Politik İdeolojilerin 19. ve 20. Yüzyılda Arkeoloji'ye Yansımaları", "Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Yürütülen Arkeoloji Çalışmaları", "Cumhuriyet'ten Günümüze Anadolu Arkeolojisi'nin Öncüleri", "Cumhuriyet'ten Günümüze Müzecilik", "Cumhuriyet'ten Günümüze Antik Numismatik", "Cumhuriyet'ten Günümüze Klasik Filoloji ve Epigrafi Tarihi", "Arkeometri ve Cumhuriyet'ten Günümüze Arkeometri Çalışmaları" ve "Cumhuriyet'ten Günümüze Kültürel Mirasa İlişkin Yasalar," başlıkları altında ülkemizde Milli Mücadele Dönemi ve öncesinde yürütülen çalışmalar özetlenerek; özellikle Cumhuriyet'in ilanının ardından Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde bu alanda atılan adımlar; arkeolojinin ülkemizdeki gelişimine büyük katkı sağlayan öncü bilim insanları ve başlıca eserlerine değinilecektir. Bilindiği üzere bu konularda pek çok değerli çalışma kaleme alınmış ve Türkiye arkeolojisi ve kültürel mirası ayrıntılarıyla ortaya koyulmuş ve tartışılmıştır². Bu kaynakların ışığında tekrardan ziyade, yeri geldiğinde bu çalışmalara da göndermeler yaparak ele alınacak konularda, daha önce söylendiği gibi, genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu nedenle, bu yazı kapsamında ülkemizde gerçekleştirilen tüm çalışmalara değinilmemekte mihenk noktaları ana hatlarıyla aktarılmaktadır. Elbette ki, Türkiye arkeolojisine emek veren ve halen daha vermeye devam eden tüm araştırmacı ve bilim insanlarını da burada anma olanağı maalesef olmayacaktır. Dediğimiz gibi, önceliğimiz öncü çalışmalardır.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda da bu çalışmamızın ilgili alanlardaki bilim insanlarının yanı sıra, özellikle öğrencilerimiz ve genç bilim insanları ile konuya meraklı okuyucuya da faydalı olmasını umut ediyoruz.

---

² Arık 1953, Şahin 1995; Madran, 1996; Yıldırım 1996; Özdoğan 1998; Başgelen 1998; Esin 1999; Başgelen 2001; Özdoğan 2003; Çal 2005; Özkasım-Ögel 2005; Özdoğan 2006; Çiftçi 2010; Özdoğan 2011a; Özdoğan 2011b; Şahin 2014; Çilingiroğlu 2015; Yılmaz - Kurul 2015; Yılmaz-Kurul, 2016; Demir - Sarıkaya 2019.

Politik İdeolojilerin 19. ve 20. Yüzyılda Arkeoloji'ye Yansımaları

İbrahim ACUCE

Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
ibrahimacuce@gmail.com

ORCID No. / ORCID No. 0000-0002-0905-860X

Avrupa'da Rönesans Dönemi ile başlayan, Antik Dönem eserlerin çevrilmesi ve okunup öğrenilmesi geçmişe olan tutkuyu artırmış ve insanları cezbetmiştir. Bu dönemle birlikte Avrupa'da aristokrat ailelerin ellerinde bulunan Antik Dönem eserleri, özel davetlerde sergilenmeye başlanmış, böylece geçmişe ait eserlerin değerli sayılmasına neden olmuştur. Ayrıca Antik Dönem klasiklerinin okunması ve bu döneme ait eserlerin bulunarak sergilenmesi geçmişe karşı bir merak uyandırmış, zamanla Batı Medeniyeti kendilerini Yunan Medeniyeti'nin mirasçısı olarak görmesine neden olmuştur³. Antik Dönem Yunan ve Roma ile ilgilenen bu aristokrat ve aydın kesim o zamanlar için Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan topraklara birçok kez geziler düzenlemiş, antik yerleşimleri, kalıntıları keşfetmek ve koleksiyonlarına yeni eserler katmak için geziler düzenlemiştir. 1789'da meydana gelen Fransız Devrimi ile birlikte artan ulus bilinci ile beraber, Avrupalı devletlerin kendilerini köklü bir geçmişe dayandırma isteği, Batı Medeniyeti'nin kökeninin Antik Yunanlar olduğu düşüncesine neden olmuş ve Yunan hayranlığı artmıştır. Bu da Yunanlar tarafından oluşturulmaya çalışılan ulusal kimliğin bu temeller üzerine inşa edilmesine neden olmuştur⁴.

Yukarıda bahsi geçen gelişmeler doğrultusunda oluşan Yunan ulusal hareketi⁵, Filiki Eteryası Cemiyetinin kurulmasıyla beraber bu cemiyet etrafında toparlanmaya başlar. Cemiyet zaman içinde büyüyerek gelişmiş, başına Alexandros İpsilantis geçmiştir⁶. İpsilantis, isyanı Eflak ve Boğdan'da başlatmadan önce bir bildiri yayınlamıştır. O yıllarda Avrupa'da Yunanların Hellen medeniyetinin torunları olduğu ifade ediliyordu. Bu söylem ilk kez İpsilantis'in bildirisinde ifade edilirken Yunan (Greek) ifadesiyle beraber Hellen ifadesi de kullanılmıştır⁷. İpsilantis'in bildirisinde bir diğer önemli nokta da Antik Döneme ait bölge ve yerleşimlere sıkça atıf yapmasıdır⁸. Filika Eteryası Cemiyeti etrafında başlayan Yunan bağımsızlık hareketi Eflak ve Boğdan isyanıyla başlamış ama Osmanlı Devleti tarafından bastırılmıştır⁹. Ancak burada başlayan isyan Mora yarımadasına sıçramıştır. Mora isyanına Avrupa'da önemli destekler sağlanmıştır. İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi dönemin önde gelen devletleri isyana, parasal ve savaş malzemeleri gibi yardımların yanında isyanı bir bağımsızlık mücadelesi olarak görerek Avrupa'da destek görmesi için de fikirselsel açıdan da çalışmışlardır¹⁰. Bu gelişmeler neticesinde 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması'yla Yunanlar bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Eflak- Boğdan isyanıyla başlayıp Mora yarımadasına sıçrayan ve Yunanların bağımsızlığıyla sonuçlanan bu süreç aslında Milli Mücadele'ye kadar devam etmiştir. Milli Mücadele'ye dek uzanan bu sürecin köklerinde Yunanlar'ın "Megali İdea" (Büyük Fikir, Büyük Ülkü)¹¹ hedeflerinden kaynaklanmaktadır.

³ Özdoğan 2011b, 192-194.

⁴ Pirinççi 2006, 54.

⁵ Detaylar için bkz., Pirinççi, 2006, "Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi", *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, S.46, (1), ss. 53- 78.

⁶ Ilıcak 2011, 226-227.

⁷ Pirinççi 2006, 59.

⁸ Pirinççi 2006, 60.

⁹ Pirinççi 2006, 60.

¹⁰ Özsüer 2016, 332.

¹¹ Megali İdea, İstanbul (Konstantinapolis) başkenti olan, Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemen olduğu toprakları Yunan Krallığı sınırları içerisinde dâhil etme fikridir, bkz. Kalelioğlu, 2008, 107.

Filiki Eteryaya ile temelleri atılan bu fikir, Kurtuluş Savaşı ile beraber büyük oranda çökertilmiş olmasına rağmen, günümüzde bile iki ülke ilişkilerinde etkisi hissedilen bir sürecin devamı niteliğindedir. Yunan Krallığı bağımsız olduktan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı sürekli yayılmacı bir politika izlemiştir¹². I. Dünya Savaşı, Mondros Ateşkes Antlaşması ve Kurtuluş Savaşı'na kadar olan süreçte bu tutum devam etmiştir.

Kurtuluş Savaşı veya Millî Mücadele birkaç cephede verilmiştir ancak en önemli ve uzun süren cephe Batı cephesidir. İzmir, Yunan birlikleri tarafından 15 Mayıs 1919 yılında işgal edilmiştir. İzmir'in işgali yukarıda da belirtildiği üzere "Megali İdea" fikrinin bir parçasıdır. Her ne kadar İngilizler, Yunan birliklerini bu süreç boyunca maddi ve askeri teçhizat olarak desteklenmiş olsalar da doğrudan Türk tarafıyla sıcak çatışmaya girmemişlerdir. Kurtuluş Savaşı 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile fiilen sona ermiş, 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilerek başkenti Ankara olan Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Yunan Krallığı'nın bağımsızlığını kazanması, "Megali İdea" fikrinin oluşumu ve Kurtuluş Savaşına kadar olan süreçte olaylar siyasi ve askeri olarak gözükmesine rağmen kökeninde Rönesans ile ortaya çıkan "Philhellenizm" (Yunan hayranlığı) yatmaktadır. "Philhellenizm", 19. yüzyılda Avrupa'da farklı ülkelerde farklı zamanlarda ortaya çıkmış temelinde Avrupa soyunun ve kültürünün kökeninin Antik Yunan olduğuna dair bir düşüncedir¹³. Avrupa'da kanunlar, edebiyat, din, sanat vb. kökeni Antik Yunan'a ait olduğu düşünülüyor, o dönem için gazetelerde ve dönemin edebi eserlerinde hararetle bu fikir savunuluyordu¹⁴. Klasik eserlerin tercüme edilmesi, Antik Döneme ait yerleşimlerin ve eserlerin bulunması Yunanlar'a karşı entelektüel çevrede hayranlık oluşmasına neden olmuştur. Böylece Yunanlar, 1829 yılından, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Antlaşması'na kadar olan süreci kendi lehlerine bu şekilde inşa ederek Batı Anadolu'nun işgalini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. İşgal yıllarında özellikle Batı Anadolu'da Yunanlar veya İtalyanların Antalya ve çevresinde yaptıkları arkeolojik çalışmaları sadece bilimsel bir etkinlik olarak düşünmemek gerekir, İpsilantis'in, bildirgesinde atfı yaptığı Antik Dönem bölge ve şehirleriyle dolaylı olarak ilişkilidir.

Avrupalı romantik milliyetçiler kökenlerini ve üsluplarını tarihçilikte aramışlar, kültür ve siyasal ideolojilerini tarih bilgisi ve bilinciyle şekillendirerek egemen uluslar olarak, egemenlik kaynaklarını bu vasıta ile meşrulaştırmaya ve bunu tarihin kendilerine verdiği misyonla açıklamaya çalışmışlardır¹⁵. 19. yüzyılın sonlarında 20. yüzyılın başlarında sömürgecilik ideolojisi, arkeoloji ve tarihe daha önce hiçbir şeyde olmadığı kadar hâkim olmuştur¹⁶. Arkeoloji'nin ideolojik olarak kullanıldığı diğer durumda "Aryan" ya da "Ari" ismi verilen bir topluluğun Orta Asya'da büyük bir medeniyet kurduğu ve uygarlığın göçler vasıtasıyla dünyaya buradan yayıldığı fikridir¹⁷. Avrupa'nın önde gelen ulusları kendilerini bu köklerden gelen beyaz ırklar olarak nitelendirmişlerdir. 19. yüzyılda beyaz ırk, diğer ırklara göre kendisini üstün saymış, diğer ırklardan olanların modern ve ileri olanlara dâhil olması gerektiğini ifade ederek, siyasi amaçları için özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kullanmıştır¹⁸. Bu gelişmeler neticesinde geçmişten günümüze kalan maddi kültür kalıntılarının belirli bir etnik gruba ait olduğu yaygın biçimde kabul edilmiş ve kültür kalıntıları farklı ülke sınırları içerisinde olsada hak iddia etmenin önü açılmıştır¹⁹. Bu süreç içerisinde birçok arkeolojik ve antropolojik çalışma bu çerçevede şekillenmiştir. Bu yaklaşıma göre Alman arkeolog Gustaf Kossinna Polonya'nın Demir Çağı'ndan beri Alman olduğunu iddia ederken,

¹² Kalelioğlu 2008, 110.

¹³ Penn 1938, 638.

¹⁴ Clair 2008.

¹⁵ Ortaylı 2008, 107- 108.

¹⁶ Pavli 2013, 6.

¹⁷ Sivrioğlu 2015, 4.

¹⁸ Erden Kaya 2015, 22- 25.

¹⁹ Pavli 2013, 6.

Fransızlar, Orta Anadolu'da yaşamış Galatları ataları olarak nitelendirmiştir²⁰. Ayrıca Massalia, Phokaialılar tarafından kolonize edilmiştir²¹. Böylece Anadolu'nun, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonraki işgalleri meşru bir zemine oturtulmaya, Türkler ise bu toprakları zorla gasp eden işgalciler olarak gösterilmeye çalışılıyordu. Benzer şekilde Yunanlar'ın "Megali İdea" ideolojisine göre İonialılar'ın göçlerinden beri Anadolu yarımadası Yunandı, bu yüzden Yunan hükümeti Batı Anadolu'yu işgal ettikten sonra Atina Arkeoloji Derneği'ni araştırması için işgal ettiği bölgeye göndermiştir²². Gönderilen heyet Nysa, Klazomenai, Ephesos gibi arkeolojik yerleşimlerde sistemli kazı ve araştırmalar yapmıştır.

Antik Dönem Yunan kültürel etki alanlarını belirtmek için Yunan ve Avrupalı akademisyenlerin kullandığı "hegemonya" kelimesi kültürel bir hâkimiyetten ziyade, doğrudan siyasi ortama dayandığından sosyal, politik ve ekonomik değerlerin Avrupa dışı ülkeler üzerinde jeopolitik üstünlüğünü belirtmek içinde kullanılmıştır²³. Yaşanan bu süreçlere ilaveten Türklerin "Sarı ırk" olarak ifade edilmesi, süreci yönetebilmek ve karşı koymak için yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi tezlerini ortaya koymak zorunda bırakmıştır. Böylece "Türk Tarih Tezi" ortaya atılmıştır. Genç Cumhuriyet'in bu alanda karşılaştığı en büyük zorluk, Orta Asya kökenleriyle Anadolu temelli ulus devleti yaratma sürecidir²⁴. Bu sorun Anadolu'nun köklü uygarlıklarıyla Türk kimliğini özdeşleştirerek giderilmeye çalışılmıştır²⁵. Böylece Türk Tarih Tezi Afet İnan tarafından 1930 yılında Türk Ocakları Kurultayı'nda ortaya atılmıştır²⁶. Türk Tarih Tezi'nin bazı önermeleri şu şekildedir: Türkler brakisefal kafa yapısına sahip beyaz ırktandır ve kökenleri Orta Asya'dır, Yunanlar, Romalılar, Mısırlılar, Hintler, Sümerler, Hititler, İskitler, Lydialılar, İonialılar ve Etrüskler Türk'tür²⁷. Hitit ve Sümerler gibi medeniyetlerin Türk sözüyle bağdaştırılması, Anadolu'da kurulan yeni devletin bu toprakların mirasçısı olarak kendisini ifade etmesine olanak sağlamıştır²⁸.

Türk Tarih Tezi'nin oluşumuna bakıldığında savunma amaçlı olduğu görülmektedir. Birçok makaleye, kitaba ve araştırmaya konu olan tez, o zamanın şartları nedeniyle savunma amaçlı ortaya çıkmıştır. Batılı tarihçiler ve siyasiler o yüzyıllarda Türkleri, Anadolu'ya ait olmayan, bu toprakları zorla ele geçirmiş bir millet olarak göstermekteydiler²⁹. Yunan bağımsızlığının ve "Megali İdea" fikrinin desteklenmesi, Yunanlar tarafından I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu'nun işgalinin desteklenmesi aslında bu bakış açısıyla örtüşmektedir. Atatürk bunlara karşı, yeni kurulan Türk Devleti'nin kimliğini oluştururken, kökenlerini bu topraklara dayandırmak istemiş, ilk yıllarda yapılan arkeolojik ve antropoloji çalışmaları kısmen bu çerçevede şekillenmiştir.

Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Yürütülen Arkeoloji Çalışmaları

Burak SÖNMEZ*

Bilge HÛRMÛZLÛ**

**Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
burak.sonmez.988@gmail.com*

²⁰ Pavli 2013, 6.

²¹ Pavli 2013, 6

²² Pavli 2013, 6-7.

²³ Pavli 2013, 7.

²⁴ Özdoğan 2011b, 129.

²⁵ Özdoğan 2011b 129; Toprak 2012, 204

²⁶ Özdoğan 2011b, 129; Erden Kaya 2015, 47- 50; Sivrioğlu 2015, 6.

²⁷ Oral ve Aktin, 2010.

²⁸ Özdoğan 2011b, 129.

²⁹ Özdoğan 2011b, 126.

Kurtuluş Savaşı sırasında, hatta öncesindeki Birinci Dünya Savaşı yılları boyunca, Anadolu’da yürütülen kazı çalışmalarının tamamı işgal kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir³⁰. Anadolu dışında, bir diğer kazının İstanbul’da gerçekleştiği bilinmektedir. Osmanlı Dönemi’nde verilen izinler ile devam eden kazılar³¹, savaş yıllarında durmuş olmakla birlikte İşgal kuvvetlerinin gölgesi altında yasal olmayan çalışmaların gerek İşgal Kuvvetleri askerleri gerekse bilim adamları tarafından devam ettirildiği görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın bu bölümünde, ülkemizin Millî Mücadele Dönemi’nde olduğu ve Kurtuluş Savaşı’nın yapıldığı yıllarda gerçekleştirilmiş olan arkeolojik faaliyetler ele alınacaktır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, işgal kuvvetleri tarafından yürütülen bu kazı çalışmaları, 1899 ve 1907 yılında ilan edilen Lahey ve savaşlar sırasında kültürel malların korunmasını düzenleyen ilk uluslararası antlaşmalara aykırıdır. 1907 Sözleşmelerinin kültürel mallarla ilgili maddeleri, “IV Sayılı Kara Harbinin Kanunları ve Adetleri Hakkında Sözleşme’nin 27. maddesinde sıralanan kültür mallarının arasına tarihi abidelerin” eklenmesi ile kültürel mirasın çatışma alanlarında korunmasına yönelik önemli bir düzenleme getirmiştir³². Sözü edilen antlaşmada imzası olan ülkelerin 1907 Lahey Sözleşmesine aykırı davrandıkları açıktır³³. Bunun ötesinde özellikle vurgulanması gereken, beka mücadelesiyle sınıran bir milletin kurulan ilk meclisinde dahi, arkeolojik eserlerin milletin malı olduğu bilinci öne çıkmıştır. Büyük Millet Meclisi’nin kurulmasından sonra 10 Mayıs’ta Maarif Vekaletine bağlı “Türk Âsâr-ı Atıka-i Müdürlüğü” kurulmuştur.³⁴ TBMM ilk icra programında “*Âsâr-ı Atıka-i Millîyeyi tescil ve muhafaza eylemek*” ifadesinin yer alması Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının kültür varlıklarına atfettiği değeri göstermesi bakımından büyük önem taşır³⁵.

Karkamış

Geç Hitit Kenti Karkamış, günümüzde Gaziantep İli’ne bağlı Karkamış İlçesi’nin güneydoğusunda ve Fırat Nehri’nin kıyısında yer alır, Türkiye-Suriye sınırının tam ortasına konumlanır³⁶ (Harita 1). Kentin merkezini oluşturan höyüğü de içine alan 55 hektarlık kısmı Türkiye, güneydeki 35 hektarlık yerleşim alanı ise Suriye sınırları içindedir³⁷.

İlk kazılar 1878-1881 yılları arasında İngilizler tarafından gerçekleştirilmiştir³⁸. 1911-1914 arasında ise yine İngilizler tarafından British Museum adına M. G. Hogarth tarafından başlatılan kazılar, Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar L. Woolley ve T. E. Lawrence tarafından sürdürülmüştür (Fig. 1)³⁹. Fransız işgali sırasında, 1920 yılı baharında L. Woolley’nin sorumluluğunda tekrar kazılara başlanmış, ancak Millî Mücadele’nin başlaması ve 1920 sonbaharında Türk kuvvetlerinin bölgeye girmesi sonucunda

³⁰ Özkan 1999, 474.

³¹ Özkan 1999, 449-474.

³² Yasanın maddeleri için detaylı olarak bkz. Çokişler 2019, 6-612; URL 1.

³³ 1907 Lahey Sözleşmesine imza atan ülkelerin listesi için bkz. URL 2.

³⁴ Madran 1996, 1963; URL 3.

³⁵ Önge 2018, 13.

³⁶ Marchetti 2012, 349-350.

³⁷ Marchetti 2015, 39.

³⁸ Marchetti 2015, 39.

³⁹ Woolley 1921, iii; Marchetti 2015, 39.

bu kazılar sona ermiştir⁴⁰.

Kentteki ilk kazılarda Demir Çağı kalıntıları bulunmuş ve İç Kent'teki Aşağı Saray tamamen açığa çıkarılmıştır; kentin diğer alanları yeterince araştırılmamıştır⁴¹. 1920 kazılarında Woolley'in başkanlığındaki ekip Aşağı Şehir'in araştırılmasına ve dış surun kimi kısımları ile bazı Demir Çağı evlerinin açığa çıkarılmasına odaklanmıştır. İç surların güney ve batı kapılarının kazıları tamamlanmış ve kent surlarının batı kısmı açığa çıkarılmıştır. Ayrıca 1911-1913 yıllarında toplanan verilerin doğrulanması amacıyla akropoliste çalışmalar yürütülmüştür⁴². Kent surları ve kazılarda bulunan, halen Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen, ortostatlar, hiyeroglif yazıtlar ve farklı buluntu grupları Woolley tarafından yayınlanmıştır⁴³. Ancak, kazılar sırasında ele geçen küçük buluntuların akıbeti bilinmemektedir.

Klazomenai

Ionia Bölgesi kentlerinden biri olan Klazomenai günümüzde İzmir İli'ne bağlı Urla İlçesi sınırları içerisinde, İskele Mevkiinde yer alır (Harita 1). Klazomenai'deki kazılar, Ege Bölgesi'nin Yunan işgali döneminde 1921 yılında Ağustos ve Eylül ayları ile 1922 yılının Ağustos ayında Atina Arkeoloji Topluluğu (AAS) adına Georgis Oikonomos tarafından yürütülmüş; bu çalışmaların finansmanı "Smyrna Merkez Fonu" tarafından sağlanmıştır⁴⁴. Bu kazılardan seksen üç yıl sonra M. C. Tzannes, Atina Müzesi'ndeki buluntuları ve arşivleri derleyerek Oikonomos kazılarını bir bütün olarak değerlendirmiştir.

Oikonomos'un Klazomenai'de yürüttüğü kazılar, Monastirakia mevkiindeki nekropolis alanında (Fig. 2) ve Urla yarımadasının hemen karşısındaki Karantina Adası'nda gerçekleşmiştir⁴⁵. Atina Ulusal Müzesi'ndeki Oikonomos arşivleri, Monastirakia Mevkii'ndeki kazıların konumunu anlamayı mümkün kılmaktadır⁴⁶. Klazomenai'nin çok sayıda nekropolis alanından biri olan bu mevkide Oikonomos'un 300 metrekarelik bir alanda aralarında özellikle Klazomenai lahitlerinin bulunduğu çok sayıda mezar açığa çıkardığı bilinmektedir⁴⁷. Buluntuların bir kısmı Atina Ulusal Müzesi'ne gitmiş olmakla birlikte 1922 yılında kazıya son verildiğinde bir grup buluntunun yerinde bırakılmış olduğu Oikonomos'un raporlarından anlaşılmaktadır.

Nysa ad Maeandrum

Karia Bölgesi kentlerinden olan Nysa ad Maeandrum; Aydın-Denizli Karayolu üzerinde, günümüzde Aydın İli'ne bağlı Sultanhisar İlçesi'nin 3 km güneybatısında yer alır (Harita 1). Kent Antik Dönem'deki adıyla Messogis Dağı'nın (Aydın Dağları) güney yamacındaki derin bir vadinin iki yamacına kurulmuştur⁴⁸.

Nysa ad Maeandrum'da ilk arkeolojik kazı çalışmaları 1907-1909 yılları arasında Alman Walther v. Diest tarafından gerçekleştirilmiştir. Kazılar Agora, Gerontikon, Tiyatro ve Stadion'da gerçekleştirilmiş ve yayınlanmıştır⁴⁹. Ardından 1921-1922 yılları arasında, Yunan işgali sırasında Nysa'da Yunan arkeolog K.

⁴⁰ Woolley 1921, iii-iv; Marchetti vd., 2012, 134.

⁴¹ Marchetti 2015, 39.

⁴² Benati 2014, 61.

⁴³ Woolley 1921.

⁴⁴ Tzannes 2004.

⁴⁵ Oikonomos 1921.

⁴⁶ Tzannes 2004, 97; Fig. 1 ve 2.

⁴⁷ Cook 1981, 1-5; Hürmezlü 2005, 45.

⁴⁸ Bean 2000, 224.

⁴⁹ von Diest 1913

Kourouniotis tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. Bu kazılarda Agora ve Gerontikon'da çalışılmıştır (Kourouniotis 1922; Kadioğlu 2006, 8). Savaş sırasında bu yapılarıdaki kazılar hızlı şekilde yapılmış; Gerontikon'un *koilon* ve *caveası* (Fig. 3) açığa çıkarılmıştır⁵⁰. Daha sonra, 1922 yılının Eylül ayında Aydın'ın Türkler tarafından geri alınmasıyla Yunan kazıları sona ermiştir. Yunanların kazılarda buldukları eserleri İzmir Alsancak İstasyonu yakınında bir hangara koydukları, eserlerin günümüzde İzmir Müzesi'nde bulunduğu belirtilmiştir⁵¹.

Kourouniotis, Nysa'daki çalışmaları sırasında ayrıca, Nazilli'de bulunan Mastaura Antik Kentine de uğramıştır. Kentin coğrafyası ve mimari özellikleri ile ilgili bilgiler yayınlanmıştır⁵².

Kolophon

İzmir İli, Menderes İlçesi'ne bağlı Değirmendere Köyü'nde konumlanmış olan Kolophon'da⁵³ (**Harita 1**) 20 Nisan 1922'de Harvard Üniversitesi, Fogg Art Museum ve American School of Classical Studies at Athens (ASCSA)'in iş birliği ile Hetty Goldman ve Carl Blegen başkanlığında kazılara başlanmış ve kazılar haziran sonuna kadar sürdürülmüştür (Fig. 4)⁵⁴. Yukarı kentteki en büyük terasta, yakındaki daha küçük bir terasta, yazıtlardan Kybele Kutsal Alanı olduğu anlaşılan alanda ve üç ayrı mezarlıkta kazılar gerçekleştirilmiştir⁵⁵. Türk kuvvetlerinin Yunanları Anadolu'dan çıkarmasıyla, devam eden yıllarda da gerçekleştirilmesi planlanan çalışmalar acele şekilde sonlandırılmıştır. Kazılarda bulunan ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmekte olan sikkeler Atina'ya götürülmüş ve orada çalışılmıştır. Buna karşın seramikler ve diğer küçük buluntular Değirmendere'de bırakılmış ve kazı ekibi alelacele ayrılmış olduğundan fotoğraflanamamış ve kaybolmuşlardır⁵⁶.

Davis'in 1921-1922 yıllarında Anadolu'da işgal sırasında gerçekleştirilen kazılar üzerine yaptığı çalışmalar, özellikle Kolophon'daki kazıların arka planını aydınlatmıştır⁵⁷. Yunanların, Venizelos'un "Tonia Vizyonu" çerçevesinde işgal ettikleri Batı Anadolu Antik kentlerinin, elverişli koşullarından faydalanan Fogg Museum tarafından kendi koleksiyonunu genişletmek amacıyla yağmalanması girişimlerini açığa çıkarmıştır. Bünyesindeki Fogg Museum'un koleksiyonunu genişletmek isteyen Harvard Üniversitesi'nin Classical Studies at Athens (ASCSA) ile yaptığı işbirliği daha eskiye, 1915 yılına kadar gitmektedir. Plana göre Hetty Goldman kazı başkanı olacak, ASCSA kazı izni için başvuru yapacak, finansal desteği de Fogg Museum sağlayacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, bu plan ertelenmek zorunda kalmıştır⁵⁸.

1921 haziranında ASCSA ve Fogg Museum arasında bir anlaşma imzalanmış, sonrasında Yunanistan'daki Dodona, Eleutherna ve Thessalia gibi kentler üzerinde kazı yapılması görüşülmüş, ancak belli bir karara

⁵⁰ İdil, Kadioğlu 2008, 212.

⁵¹ Özkan 1999, 475.

⁵² Kourouniotis 1922, 247-257.

⁵³ Özgan vd. 2012, 263.

⁵⁴ Goldman 1923, 67-68; Holland 1944, 93-94.

⁵⁵ Goldman 1923, 67.

⁵⁶ Holland 1944, 94: Kolophon'dan Amerikan kazı ekibinin ayrılmasından sonra H. Goldman'ın C. Blegen'e gönderdiği mektup dikkate değerdir: "*Kolophon'u toprağın altındaki sakin uykusunda bırakmalıydık! Şu andaki hislerim bu şekilde. Buluntularımızın açgözlüleri cezbedecek türden olmamasında hüznü bir rahatlama hissediyorum. Yine de her şeyi bu kadar zahmetli bir şekilde taşıdığımız polis karakolunda bıraktığımız düşüncesine alışmalıyız. En azından sikkeler güvende*", bkz. Davis 2003, 157.

⁵⁷ Davis 2000; Davis 2003, Davis 2005.

⁵⁸ Davis 2003, 151.

varılamamıştır. Sonuçta Batı Anadolu'nun Yunanlar tarafından işgal edilmesi sonrasında, 1921 yazında ASCSA'nın müdürü Bert Hodge Hill ve Hetty Goldman Batı Anadolu'ya gelmişlerdir. İşgal sürecinde Nysa'da kazılar yaptığı bilinen Yunan arkeolog K. Kourouniotes ile buluşmuş ve Kolophon'un da içinde olduğu antik kentlere iki haftalık bir seyahat gerçekleştirmişlerdir. Bert Hodge Hill tarafından Carl Blegen'e gönderilen bir mektuptan anlaşıldığına göre, Kolophon'dan çıkarılan eserlerin Amerika Birleşik Devletleri'ne götürülmesinde serbest olmalarından dolayı Fogg Museum koleksiyonuna eser sağlama arzusunun etkisiyle Kolophon'da kazı yapma kararı alınmıştır. Mektupta Değirmendere'nin Yunanlarca boşaltılması durumunda eserleri Amerika Birleşik Devletleri'ne ya da istedikleri herhangi bir yere götürebileceklerini kendilerine Stergiadis'in⁵⁹ söylediği belirtilmektedir⁶⁰.

Notion

Günümüzde İzmir İli'ne 50 km mesafede, Ahmetbeyli Köyü sınırları içinde yer alan Notion'da (URL 4, Harita 1) ilk arkeolojik çalışmalar, C. Schuchhardt tarafından 1885-86 yıllarında yapılmıştır. Araştırması sırasında kaydettiği kent haritası, sur duvarlarının bir kısmının kesit çizimi, bir tapınağın planı ve Bouleuterion'un plan ve kesit çizimlerini yayınlamıştır. Kentteki ilk bilimsel arkeolojik kazıları yapan bilim adamı Theodor Makridy'dir. Makridy bey, İstanbul Arkeoloji Müzeleri adına 1897 ve 1904 yıllarında kentte bir Bizans kilisesi ve farklı yapılarda kazılar gerçekleştirmiş ve yaptığı kazıların sonuçlarını iki rapor olarak yayınlamıştır (URL 5). Daha sonra işgal yılları sırasında 1921-1922 yıllarında Fransız arkeologlar tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir⁶¹. Sınırlı alanda gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında Akropolis'in batı sırtındaki kutsal alanda kazılar yapılmıştır (Fig. 5). Kazılarda açığa çıkarılan kutsal alandaki tapınak, altar ve portikonun mimari özellikleri genel hatlarıyla tanıtılmıştır⁶². Robert Demangel ve Alfred Laumonier tarafından kaleme alınmış olan, kazıların sonuçlarının sunulduğu makalede Athena tapınağının mimari özelliklerinin yanı sıra epigrafik veriler, bulunan sikkeler ve seramik buluntular kısaca tanıtılmıştır⁶³.

Phokaia

Phokaia antik kenti İzmir sınırları içinde, Çandarlı ve İzmir Körfezi arasındaki bir yarımada üzerine konumlanmıştır. (URL 6, Harita 1). Phokaia'da ilk arkeolojik kazıların gerçekleştirilmesi için Fransız politeknisyen, tren yolu mühendisi ve arkeolog Félix Sartiaux, Fransız Hükümeti tarafından görevlendirilmiş ve ilk kazılar 1913 ve 1914 yıllarında gerçekleştirilmiştir⁶⁴. Ardından 1920 yılında, Yunan işgali sırasında yine Sartiaux tarafından kazılar yapılmıştır⁶⁵. Önceki kazılarda daha çok Roma İmparatorluk Dönemi kalıntılarına yoğunlaşmış, 1920 kazılarında ise kentin Arkaik Dönem öncesine ait veriler açığa çıkarılmıştır. 1920 kazılarında 1913 ve 1914'te çalışılan alanlarda ve koyu ikiye bölen burunda yapılan çalışmalara odaklanılmıştır. Önceki sezonlarda kazısı yapılan alanlarda gerçekleştirilen kazılarda Erken Hristiyanlık mezarlarında çalışılmıştır⁶⁶. Ayrıca bir peristyle çevrelenen iç avlunun zemininde yer alan büyük bir mozaik açığa çıkarılmıştır⁶⁷. Bu buluntuların yanı sıra 1913-1914 kazılarında çok sayıda lahit bulunan alanda yeni bir lahdin açığa çıkarıldığı belirtilmektedir. Bu lahitte

⁵⁹ Yunanlıların İzmir'i işgali sırasında "Smyrna Yüksek Komiseri" olan Aristeidis Stergiadis (Davis, 2000, 86).

⁶⁰ Davis 2003, 151-154.

⁶¹ Demangel-Laumonier 1923; Özkan 1999, 475; URL 3; Ratté-Rojas-Commito, baskıda, 3.

⁶² Demangel-Laumonier 1923, 360-362.

⁶³ Demangel-Laumonier 1923.

⁶⁴ Dalegré 2012, 1-2; Hermary 2012, 2.

⁶⁵ Sartiaux 1921; Dalegré 2012; 2; Hermary 2012, 2.

⁶⁶ Sartiaux 1921, 120.

⁶⁷ Sartiaux 1921, 120-121.

seramik parçaları ile pişmiş toprak figürinler bulunmuştur⁶⁸. Son olarak bir Paleolitik taş alet ve Troia buluntularını andıran “V” şekilli kazıma bezemeli gri seramiklerin bulunduğu bahsedilmektedir⁶⁹.

1920 yılında çalışmaların gerçekleştirildiği ikinci alan olan burunda Myken Dönemi’nden Roma İmparatorluk Dönemi’ne uzanan farklı tarihlere ait seramik grupları ele geçtiğinden bahsedilmektedir. Burunda arkeolojik kazıların yanı sıra ekipte yer alan Jeoloji profesörü M. Dalloni tarafından çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Jeoloji araştırmalarının sonuçlarına göre kent kurulduğu dönem antik kaynaklarla karşılaştırılarak irdelenmiştir⁷⁰. Bu çalışmalar kısa süreli olmuş ve sonuçları tam olarak yayınlanmamıştır⁷¹. Yunanların yenilmesiyle kazı çalışmaları sona ermiş ve Sartiaux arkeolojiyi bırakmıştır⁷². Sartiaux’nun kazılarında bulunan az sayıda eser kaybolmuştur, bir kısmı bugün Musée du Louvre’da korunmaktadır⁷³.

Ephesos

İzmir İli’ne bağlı Selçuk İlçesi’nde bulunan Ephesos’ta (Harita 1) Klazomenai ile birlikte Atina Arkeoloji Cemiyeti tarafından kazılar başlatılmıştır. Bu kazılar için Smyrna Yüksek Komiseri Aristeidis Stergiadis izin vermekle kalmamış, çalışmaları kendi hazinesinden maddi olarak desteklemiştir. Böylece Yioryios Sotiriou, Ephesos St. Jean Bazilikası’nda kazılara başlamıştır⁷⁴. St. Jean Bazilikası’nın kazısı, Küçük Asya Arkeoloji Servisi’nin en etkileyici projesi olmuştur. 1921 yazı boyunca gerçekleştirilen kazılara 15.000 Drahmi ödenek ayrılmış ve Smyrna hapishanesinden 20 ya da 30 mahkûm işçi olarak verilmiştir. 60 m. uzunluktaki bazilikanın kalıntıları düzenlenmiş, taşınabilir buluntular yakındaki yenilenen bir camide koruma altına alınmıştır⁷⁵.

İtalyanlar da Ephesos’u Yakın Doğu’daki Romalılığın önemli bir göstergesi olarak görüyorlardı, bu nedenle kendi işgal sahalarında kalmasını istiyorlardı. Burada da incelemeler yapmışlardır, ancak İngilizler Ephesos’ta bulunmalarına karşı çıkmıştır. Anadolu’daki müttefik kuvvetlerin komutanı İngiliz General Milne’nin gönderdiği yazıyla bölgede bulunan İtalyan askeri coğrafya heyeti Rhodos’a dönmüştür⁷⁶.

Bodrum ve Çevresinde İtalyan Arkeoloji Çalışmaları

Anadolu’da arkeoloji çalışmalarına diğer Avrupalı devletlerden daha geç başlayan İtalya, Balkan Savaşları sırasında Trablusgarp’a yerleşmesinin ardından Batı Anadolu Bölgesi’ne odaklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Anadolu’da araştırmalarda bulunan İtalyan heyetler, arkeolojik araştırmalarının yanı sıra İtalyan halkının ilgisini Anadolu’ya çekmiş ve doğal kaynakları da incelemişlerdir. İtalya’nın Birinci Dünya Savaşı öncesinde gizli antlaşmalarda İngiliz ve Fransızlardan talep ettiği bölgeler de İtalyan arkeologların inceleme yaptıkları bölgelerdir⁷⁷.

Millî Mücadele Dönemi’nde Bodrum da İtalyan işgaline sahne olmuştur (Harita 1). İtalyanlar Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz savaş gemilerinin tahrip ettiği Bodrum Kalesi’nde restorasyon

---

⁶⁸ Sartiaux 1921 121.

⁶⁹ Sartiaux 1921, 121.

⁷⁰ Sartiaux 1921, 122-129.

⁷¹ Kökdemir 2012, 437.

⁷² Hermary 2012.

⁷³ Hermary 2012, 3.

⁷⁴ Davis 2000, 86.

⁷⁵ Lekakis 2018, 19-20.

⁷⁶ Çelebi 2007, 7.

⁷⁷ Çelebi 2018, 359-360.

çalışmalarına başlamışlardır⁷⁸. Bodrum Kalesi'nin mimari özellikleri ve kabartmaları ile yazıtları oldukça detaylı şekilde incelenmiş ve yayınlanmıştır⁷⁹. İtalyanlar, Bodrum Kalesi'nde tamirat ile sınırlı kalmayan çalışmaları sırasında kazılar da yaparak birçok eseri Rhodos'a ve On İki Ada'ya göndermişlerdir. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Türkiye ve İtalya arasında devam eden diplomatik sorunlar doğmuştur⁸⁰.

İtalyanlar 1921 yılında Iasos (Muğla-Kıyıkışlacık Köyü), Myndos (Muğla-Bodrum, Gümüşlük), Idymos (Muğla-Akyaka), Kedraei (Muğla-Sedir Adası) ve Keramos'u (Muğla-Ören) da ziyaret etmiş (Harita 1); bu kentlerdeki mimari kalıntıların bazılarının plan çizimlerini ve fotoğraflarını yayınlamışlardır⁸¹. Ayrıca 1922'de Bodrum yakınındaki Geometrik Dönem Leleg-Karia Gökçallar Nekropolisinde kazılar da yapmışlardır. Karia Bölgesi'ndeki Mylasa'da kazı yapmak için izin almışlar, ancak Türk kuvvetlerinin bölgeye girmesiyle çalışma gerçekleştirememişlerdir. Bunun üzerine çalışmalarını Rhodos ve Kos Adaları'nda sürdürmüşlerdir⁸². Rhodos'daki Ialysos Nekropolisinde 1914 ve 1916 yıllarında kazılar gerçekleştirilmiştir⁸³. Millî Mücadele sırasında Türk kuvvetlerinin zaferi sonucunda Mylasa'da kazı yapamayan İtalyanlar, 1922 Eylül-Kasım ayları arasında A. Maiuri'nin başkanlığında Ialysos'ta kazılar gerçekleştirmişlerdir. Myken ve Arkaik Dönem nekropolislerinde gerçekleştirilen kazılarda çok sayıda eser gün yüzüne çıkarılmış ve detaylı şekilde yayınlanmışlardır. Bulunan eserler Myken Dönemi ve Arkaik Dönem'e ait seramikler, metal eserler ve mücevherlerdir⁸⁴.

1921-22 yılları arasında A. Maiuri tarafından Halikarnassos Yarımadası'ndaki antik kentlerde detaylı araştırmalar yapılmıştır. Pedasa (Muğla-Bodrum), Alazeytin (Muğla-Bodrum, Çiftlik Köyü) ve Arkonnesos'taki (Muğla-Bodrum, Kara Ada) (Harita 1) mimari kalıntılar ile mezar yapıları incelenmiş ve yayınlanmıştır⁸⁵.

Antalya'da İtalyan Arkeoloji Çalışmaları

30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve bunun ardından Anadolu'ya giren İtalyanlar, özellikle Antalya çevresinde arkeoloji heyetlerini de görevlendirmiştir⁸⁶. İtalyanların Antalya'ya olan ilgisi, Millî Mücadele Dönemi öncesinde, Trablusgarp Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Roma Milli Müzesi Müdürü Roberto Paribeni 10 Nisan 1913'te Türkiye'ye gelmiş ve imtiyaz almak için sondaj çalışmaları yapmış; Side, Aspendos ve bu kentlerin çevresindeki kentlerde kazı yapmak amacıyla Osmanlı Maarif Nezareti'ne başvuruda bulunmuştur. Osmanlı Devleti imtiyaz vermeyi kabul etmemiş, ancak bir Osmanlı yetkilisinin nezaretinde Osmanlı Müzeleri adına yapılması şartıyla Aspendos'ta kazı yapılması izni vermiştir. Ancak kazılara başlanmadan Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir⁸⁷.

Millî Mücadele Dönemi'nde ise Birinci Dünya Savaşı'ndan muzaffer çıkan İtalya daha güçlü şekilde bölgeye dönmüştür. Palermo Sanayi Mektebi Müdürü Biagio Pace 25 Mart 1919'da Antalya'ya gelmiş ve

⁷⁸ Çelebi 2018, 360-363.

⁷⁹ Maiuri 1924a, 275-343.

⁸⁰ Çelebi 2018, 360-363.

⁸¹ Guidi 1924, 345-396.

⁸² Momigliano vd. 2012, 5-6.

⁸³ Jacopi 1929.

⁸⁴ Maiuri 1926, 83-341.

⁸⁵ Maiuri 1924b, 397-424.

⁸⁶ Çelebi 2007, 387-402; Çelebi 2018, 360: Roma Milli Müzesi Müdürü Roberto Paribeni'nin kentteki incelemelerinden hemen sonra 31 Mayıs 1913'te göreve başlayan Agostini Ferrante, Antalya kelimesinin aslı olarak İtalya'yı gösteriyor ve Antalya yerine İtalya diyordu. Antalya kalesinden bir iki taş sökülse olay yerine giderek "Bu eserler Romalılar'ın yani İtalyanlar'ın âsârıdır. Bunları hiç kimse tahrip edemez" diyordu (Çelebi, 2007, s. 3).

⁸⁷ Çelebi 2007, 2.

Lykia Bölgesi'nde araştırmalar yapmıştır. Daha sonra da Aksu ve Burdur/Baladız'dan Kuşadası'na kadar olan bölgedeki kalıntıları gezmiştir (Harita 1). 28 Mart 1919'a İtalyanlar Antalya'yı işgal ettikten sonra Antalya Roma İmparatorluk Dönemi Surları, Hadrianus Kapısı gibi yapıları korumak için çaba sarf etmişlerdir. İşgal sürecinde İtalyan Konsolosluk Binası ufak çaplı bir müzeye dönüştürülmüştür. Pace, Antalya'da kaldığı süreçte bir Bizans Dönemi Kilisesi ve Hadrianus Kapısı'nın restorasyonu için çaba sarf etmiştir. Türk ordusunun taarruzu sonucu 1923'te İtalya'nın Antalya heyetinin görevi sona ermiştir⁸⁸.

Cumhuriyet'ten Günümüze Anadolu Arkeolojisi'nin Öncüleri

Merve YEŞİL*

Murat FIRAT**

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
merve_yesil@hotmail.com.tr

**Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
murat.frat@gmail.com

ORCID No. / ORCID Nos.: * 0000-0002-8259-4273/ ** 0000 0002 5747 0869

Bu çalışmada günümüz Anadolu arkeolojisinin temellerinin atıldığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarında başlayan ve Cumhuriyet Dönemi ile hızla gelişmeye başlayan arkeolojik çalışmaların ana hatlarıyla da olsa tanıtılması amaçlanmıştır. Anadolu'nun gerek coğrafi özellikleri gerekse her tarafına dağılmış, farklı uygarlıklara ait tarihi değerlerini ortaya çıkarmak amacıyla başlayan bu arkeolojik çalışmalar bilindiği üzere Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanır. Osmanlı'daki Batılılaşma süreci arkeolojinin gelişimi açısından da önem arz eder. Zira bu süreç İmparatorluğun tüm kurumsal düzenine işlemeye başlamış ve buna bağlı olarak da Osmanlı Dönemi arkeolojik çalışmaları Roma ve Hellenistik kültür odaklı olarak gelişmiştir⁸⁹. Bu eser çıkarma ve koleksiyon kurma odaklı geleneksel bakış açısı Osmanlı topraklarında yürütülmeye başlayan araştırmalara da yansımıştır. Osmanlı'da bir nevi kültürel envanterin de ortaya konmasını sağlayan ve bu doğrultuda ilerleyen araştırmalar 1744 yılına gelindiğinde, Aya İrini ve Harbiye Ambarı altında silahların toplanmasıyla ilk müzecilik girişimine dönüşmüştür⁹⁰. 1869 yılında ise Albert Dumont tarafından Mecmua-i Asar-ı Atika ilk kataloğu hazırlanır. Bu esnada önemli bir başka gelişme yaşanır. İbrahim Paşa'nın oğlu olan Osman Hamdi Bey babasının isteği üzerine hukuk öğrenimi görmek için 1860 yılında Paris'e gönderilir. Buna karşın öğrenimini yarıda bırakan Osman Bey sanat merakı nedeniyle Jean-Léon Gerôme ile Gustave Boulanger'in atölyelerinde resim eğitimi almaya başlar. Yurda döndükten sonra ise Güzel Sanatlar Akademisi (Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi) ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nin kurucusu olarak görev alır⁹¹. 1881'de Müze-i Hümayun Müdürlüğü'ne atanmış ve alanında bir devrim sayılabilecek Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni 1883 yılında hazırlamıştır. Bu nizamname ile eski eserlerin yurtdışına götürülmesi yasaklanmıştır⁹². İlk bilimsel nitelikli Türk kazıları da onunla başlamış olup, bu süreçte Nemrut Dağı, Lagina ve Sayda (Sidon) gibi önemli arkeolojik merkezlerinde kazılar yürütmüştür⁹³(Harita 2).

Anadolu'nun zengin tarihine yönelik anlaşılır biçimde artan ilgiye paralel gelişen yabancı araştırmalar ilk etapta daha çok eser yağması gibi olumsuz sonuçları doğursa da malzemenin bolluğu ve pratik imkânın

⁸⁸ Çelebi 2007, 10.

⁸⁹ Özdoğan 2006, 32.

⁹⁰ Özdoğan 2006, 34.

⁹¹ Özdoğan 2006, 34; Ethem 2010, 128-130.

⁹² Yalçın 2013, 6.

⁹³ Özdoğan 2006, 35.

çokluğu nedeniyle Türkiye’de arkeolojinin Batılı ülkelerin hemen ardından gelişim göstermesini de sağlamıştır. Böylece Osmanlı, Batı’nın tüm sömürülerine rağmen Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devleti’nden sonra arkeoloji dünyasının içine girmiş ve 19. yüzyıldan itibaren arkeoloji geleneğini kurmuş sayılı ülkelerden biri haline gelmiştir⁹⁴.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulup Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanı olur olmaz Türkiye’nin sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamında birçok reformlar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bunların arasında en önemlisi eğitim reformudur. Atatürk, “*bir milletin özgürlük kazanması, yükselmesi kültür ve eğitimle olur*” sözüyle eşdeğer biçimde zamanla din eğitimi yapan okullar yerine çağdaş eğitim veren ilkokullar ve liseler açılır. Bu dönemde yüksek okul olarak yalnızca İstanbul Üniversitesi vardır ve orada da günün koşullarına göre eğitim verilmemektedir. Bu çerçevede eksikliklerin giderilmesi ve eğitim reformu için gerekli görülen kültür ve tarih araştırmalarının öncelmesini sağlayan Atatürk’tür. Bu nedenle de Cumhuriyet’in ilanından hemen önce 19 Eylül 1923’te İstanbul Üniversitesi tarafından kendisine “Tarih Profesörü” unvanı verilir⁹⁵.

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün arkeolojiye kişisel bir ilgisi vardır. Atatürk’ün kişisel inisiyatifi ile hem Türklerin hem de yabancıların kazıları teşvik edilmiş ve başarılı genç öğrenciler çeşitli Avrupa ülkelerinde arkeoloji öğrenimi görmesi için gönderilmiştir⁹⁶. Ekrem Akurgal, Remzi Oğuz Arık, Sedat Alp, Arif Müfid Mansel, Halet Çambel, Afif Erzen, Rüstem Duyuran, Halil Demircioğlu, Tahsin Özgüç, Bahadır Alkım, Samim ve Suat Sinanoğlu kardeşler ve Jale İnan devlet bursuyla yurtdışına arkeoloji öğrenimine gönderilen ilk kuşak öğrencilerdir⁹⁷.

Arkeolojik araştırmalara olan ilginin en bariz kanıtlardan birisi, Cumhuriyet Dönemi’nin ilk arkeolojik kazı izininin, Eylül 1923’te, Kurtuluş Savaşı’ndan hemen sonra Parlamento’nun resmi açılışının sadece bir ay öncesinde Teos’ta çalışmak üzere M. Laumonier ve M. Béquignon yönetiminde Fransız ekibine verilmiş olmasıdır. Bunları Kültepe / Kaniş’ten B. Hrozny’e (1925), Alişar’dan H. von der Osten’e (1927), Hashöyük’ten L. Delaporte’a (1931), Troia’dan C. Blegen’e (1932), Malatya / Arslantepe’den L. Delaporte’a (1932), Boğazköy’den K. Bittel’e (1932), Kumtepe’den JW’ye Sperling (1934), Tarsus Gözlükule - H. Goldmann (1935), Kusura - W. Lamb (1936), Babaköy K. Bittel (1936), Yumuktepe’den J. Garstang (1937), Van-Tilkitepe - E.B. Reilly (1937), Demircihöyük’ten K. Bittel’e (1937), Van Kalecik ve Van Kale’den K. Göl’e (1938) verilen izinleri takip etmiştir⁹⁸ (Harita 2). Yabancı araştırmaların yanı sıra kapsamlı ve devlet tarafından desteklenen birçok araştırma bu yıllarda başlamıştır. Bunların başında Ahlatlıbel – H. Z. Koşay (1933), Alacahöyük – R. O. Arık ve H. Z. Koşay (1935), Ampullu – A. M. Mansel (1936), Trakya Tümülüsleri ve özellikle Kırklareli Vize Tümülüs Kazıları – A. M. Mansel (1936-1938), Pazarlı – H. Z. Koşay (1937), Etiyokuşu - Ş. A. Kansu (1937), Karaoğlan – R. O. Arık (1937) gelir⁹⁹.

Cumhuriyetin kültür-tarih araştırmaları perspektifi Atatürk’ün önderliğinde ve 1931 yılında Türk Tarih Kurumu’nun kurulmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Buna bağlı olarak da gelişen destekler neticesinde de Anadolu ve Türk Tarihi araştırmaları sistematik bir şekilde yürütülmüş ve hissedilir oranda artmıştır¹⁰⁰. Cumhuriyetin 10. yılında Atatürk’ün talimatlarıyla öğrenciler yurtdışından Türkiye’ye çağrılarak kazılara başlamaları hususu gündeme getirilmiştir. Akabinde Berlin’den Halil Demircioğlu ve Sedat Alp ile Paris’ten Halet Çambel’in İç Anadolu Hitit kazılarına, Ekrem Akurgal’ın ise Batı Anadolu’da yürütülen

⁹⁴ Özdoğan 2012, 209.

⁹⁵ Çığ 1996, 622.

⁹⁶ Özdoğan 2014, 3.

⁹⁷ Özgünel 2010, 171.

⁹⁸ Özdoğan 2014, 3.

⁹⁹ Özdoğan 2006, 37.

¹⁰⁰ Yalçın 2013, 6.

Antik Yunan Dönemi kazılarına katılmaları istenmiştir. Atatürk'ün Hititler'e olan ilgisi nedeniyle Ankara yakınlarında 1933 yılında Ahlatlıbel'de ilk Cumhuriyet kazısı Hamit Zübeyir Koşay ve Remzi Oğuz Arık tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl içinde Arık tarafından Karalar kazısı da yapılmıştır¹⁰¹.

Ahlatlıbel ve Karalar kazıları sonrası Mustafa Kemal Atatürk, Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Akçura, Asbaşkan Hasan Cemil Çambel ve Afet İnan'a yazdırdığı on maddelik direktif Atatürk'ün bu konudaki düşüncelerini yansıtır¹⁰²:

- Her türlü tarihi vesika, malzeme ve abideleri bulmak, toplamak, muhafaza ve restore etmek;
- Memleket içinde ve dağınık bir halde açıkta duran tarihi eserleri tahrip olunmak, çalınmak, satılmak, ziya'a uğramak ve zamanla kendi kendine harap olmak tehlikelerinden masun bulundurmak için hükümetçe bütün tedbirler almak,
- Hükümet otoritelerinin ve belediyeleri yakın ilgi, takip ve mesuliyetleri altında Cumhuriyet Halk Partisi'nin halkevlerine ve parti organlarına açtıracakları sürekli ve usanmaz propaganda faaliyeti ile Basın Yayın Umum Müdürlüğü nezareti ve takibi altında günlük gazete ve mecmualarda yaptırılacak sürekli, tesirli popüler neşriyatlarla, bu milli tarih mallarını, asıl sahibi olan Türk halkına muhafaza ettirmek,
- Gerek içeride gerek dışarıdaki müzeler ve kütüphanelerde mevcut eski eserlerin ve tabloların kopyalarından koleksiyonlar vücuda getirmek,
- Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir ve Edirne'deki belirli devirlere ve kültürlere ait eserleri toplayarak bu kentleri büyük özgün stili içinde birer "eski eserler ve abideler merkezi" haline getirmek,
- Yabancı tarih ekspedisyonların büyük sermayelerle başardıkları kazıları, ileride mali kudretimizi yeterli zamanında yaptırmak üzere, şimdilik, küçük ölçekte kazılar tertibi ile arkeolojik ve antropolojik araştırmalar ve keşifler yapmak,
- Memleket içinde ve dışındaki mühim kazı ve keşif yerlerine seyahatler tertip ederek, bulunan tarihi eserler ve abideleri üzerinde tetkikler yapmak,
- Hükümete düşen işleri, bu projeleri uygulamakla görevli komisyonların hükümet nezdinde takip etmeleri,
- Yabancı bilim müesseseleriyle ve otoritelerle, mütehassıslarla iş birliği kurmak,
- İlgili Bakanlığın verimli yardımını, iş birliğini sağlamak.

Tüm bu gelişmelerin yanı sıra yüksek öğrenim kurumlarında da önemli girişimler gerçekleştirilir. 1934 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Türk Arkeoloji Enstitüsü ve 1935 yılında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulmuştur. Üniversitelerde arkeoloji eğitimi yurtdışından gelen Türk bilim insanlarının arkeoloji kürsülerinin başına geçmeleri ile başlarken, İkinci Dünya Savaşı öncesi yurtdışından gelen yabancı hocaların katkıları ile sürdürülmüştür. A. M. Mansel ve E. Akurgal, İstanbul ve Ankara Üniversitelerindeki Klasik Arkeoloji Kürsüsü kurucuları olarak, Atatürk felsefesinin etkisiyle Anadolu'da Klasik Arkeoloji çalışmalarında yöntembilimsel yaklaşımlar belirlemişlerdir¹⁰³. 1940'lı yıllarda dünyada olduğu gibi Hititoloji, Sümeroloji, Klasik Filoloji, Prehistorya, Klasik Arkeoloji ve Eski Önasya Dilleri ve Kültürleri gibi anabilim dalları oluşturularak Türkiye arkeolojisine hızlı bir ivme kazandırılmıştır¹⁰⁴.

1936 yılında Trakya'da araştırma ve kazı yapılması gündeme getirilmiş ve buna bağlı olarak Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in başkanlığında yapılan araştırma ve kazılarda da çok değerli eserler tespit edilmiştir.

¹⁰¹ Özgünel 1986, 902.

¹⁰² Konu hakkında geniş bilgi için bkz., Özgüç 1982, 10; Çığ 1996, 625, Özgünel 1986, 900; Madran, 75-76; Özgünel 2010, 173.

¹⁰³ Redford, Ergin 2010, 10.

¹⁰⁴ Özdoğan 2012, 205.

Atatürk bu kazı alanlarını görmek istemişse de işlerinin yoğunluğu sebebiyle, ancak Ahlatlıbel'e ve Prof. Dr. Von der Osten tarafından kazı yapılan Gavurkale'ye gidebilmiştir (Harita 2). Buna karşın araştırma ve kazılar yürütülmekte olan diğer sahalara olan ilgisi eksilmemiş, buralara gönderdiği kişilerden geniş bilgiler istemiştir. Zira, 1938 yılı sonbaharında, Doğu Trakya İmparatorluğu'nun başkenti olan Vize'deki (Bizye) kazıdan çıkan zengin eserlerden bir kısmının (Harita 2), Atatürk'ün isteği üzerine, hasta yatmakta olduğu Dolmabahçe Sarayı'na götürülerek kendisine gösterildiği bilinmektedir¹⁰⁵. Onları büyük bir ilgiyle inceledikten sonra Arif Müfid Mansel'e, "kazılara devam ediniz, memleketimizin kültür zenginliklerini daha çok bulacaksınız" demiştir. Ömrünün son günlerindeki bu olay onun arkeoloji ve kazılara olan ilgisinin ne kadar büyük olduğunu kanıtlamaktadır¹⁰⁶.

Arkeoloji artan ilgi ve desteklerle birlikte gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. David French'in Aşvan, Ufuk Esin'in Tepecik, Harald Hauptmann'ın Norşuntepe kazıları Türk Arkeolojisi'ne disiplinlerarası çalışma alışkanlığı kazandırmıştır¹⁰⁷. Prehistorik çalışmaların yanı sıra Klasik kazılarda sürdürülmüştür. 1946'da Arif Müfid Mansel tarafından Perge¹⁰⁸, 1947-1966'da Side kazıları¹⁰⁹; 1950'li yıllardan itibaren ise Ekrem Akurgal başkanlığında gerçekleştirilen Kyzikos, Kyme, Erythrai vd. (URL 7-8) kazılar önemli çalışmalar arasında sayılabilir. Bu süreçte Keban Baraj Göl Alanı'nda 1968 yılında ODTÜ'nün girişimi ile gerçekleştirilen çok yönlü ve çok uluslu bir projelere de başlanmıştır.

1980'li yıllardan itibaren arkeolojiye artan ilgiye paralel olarak pek çok yeni Arkeoloji Bölüm açılır. Bu sayede de günümüz Türkiye'sinde kırk iki farklı üniversitede Arkeoloji bölümü kurulmuştur. Bakanlık onayı ile gerçekleştirilmekte olan dört yüzü aşkın kazı ve yüzey araştırması projesi de çalışmalarına devam etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarıyla birlikte yukarı yönlü ivmelenen Türk arkeolojisinin bu yüksek seviyeye ulaşması, Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkesini çağdaşlaştırmak amacıyla gerçekleştirdiği ve ancak yüzyıllara sığabilecek reformlarında arkeolojiye de yer vermiş olmasıyla mümkün olmuştur. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, sadece biz Türk arkeologlarının değil; aynı zamanda dünya arkeologlarının da saygı duyması gereken bir önderdir.

Cumhuriyet'ten Günümüze Müzecilik

Mücella ALBAYRAK

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,

mucella.albayrak@gmail.com

ORCID No. / ORCID No.: 0000-0003-4206-8946

Ülkemizde 19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde başlayan müzecilik faaliyetleri, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte gelişme göstermiştir¹¹⁰. Cumhuriyet Dönemi'nde halk topluluklarına ulus bilincinin aşılmasında müzeler önemli birer aracı konumundadır. Erken Cumhuriyet

¹⁰⁵ Çığ 1996, 627.

¹⁰⁶ Çığ 1996, 627.

¹⁰⁷ Özdoğan 2006, 41.

¹⁰⁸ Mansel-Akarca, 1949.

¹⁰⁹ Mansel, 1978.

¹¹⁰ 1846 yılında (Sultan Abdülmecit Dönemi) Ahmet Fethi Paşa tarafından padişaha ait silahların, savaş ganimetlerinin ve kutsal eşyaların Aya İrini (Hagia Eirene) Kilisesinde toplanması ve seçkin bir ziyaretçi grubuna sergilenmesi müzecilik tarihi açısından bir ilk kabul edilmektedir. Osmanlı Dönemi müzecilik faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Hisar, 2010.

Dönemi olarak adlandırılan 1923-1950 yılları arasında bu ideoloji kapsamında müzecilik faaliyetleri ivme kazanmıştır. 1 Nisan 1924 tarihinde Topkapı Sarayı içindeki eşyalar ile müze statüsüne alınmış; aynı şekilde 1 Şubat 1935 tarihinde de Ayasofya, Bakanlar Kurulu kararı ile müzeye dönüştürülmüştür¹¹¹. Bunların dışında koruma altına alınmak istenen Dolmabahçe Sarayı, Kariye Camii, Yeşil Türbe gibi yapılar müze statüsüne alınmıştır¹¹². Var olan yapıların müzeleştirilmesinin yanı sıra yeni kurulan ulusun kültürünün yansıtılması amacıyla müze binaları da özellikle dönem mimari özellikleri de dikkate alınarak inşa edilmeye başlanmıştır. Bu anlamda ilk örnek Ankara Etnografya Müzesi'dir. Atatürk'ün talimatıyla 1925 yılında inşasına başlanan yapı 1930 yılında tamamlanarak halka açılmıştır. Müzede, Selçuklu Dönemi'nden Osmanlı Dönemi'ne kadar etnografik eserler, tekke ve zaviyelerden getirilen eserler, el yazmaları, çiniler, minyatürler, silahlar, maden ve ahşap eserler sergilenmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında müze binası inşalarının yanı sıra arkeolojik eserlerin korunması, envanterlenmesi, rapor yazılması gibi görece yeni görevlerin yerine getirilmesi Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Türk Asar-ı Atıkası biriminin Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adlı kurumu altında gerçekleştirilmiştir¹¹³. Aynı şekilde 1931 yılında kurulan Türk Tarih Kurumu da araştırmacılarını yurtdışında eğitime göndererek arkeoloji ve müzecilik alanında öncü isimlerin yetişmesini sağlamıştır. Yine Cumhuriyet'in ilk yıllarında topluma sanatı sevdirmek ve benimsetmek amaçlı çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yılı olan 1933 tarihinde ilki düzenlenen İnkılap Sergileri örnek gösterilebilir. Her yıl devam ettirilen bu sergilerde ilk yıllarda "Millî Mücadele" ve "Yeni Düzen" çerçevesinde getirilen inkılapları konu almışsa da, sonradan devlet destekli sanat sergilerine dönüşmüşlerdir¹¹⁴. Gelişen kültür ve sanat ortamı özel galerilerin açılmasına da olanak sağlamıştır. 1937 yılında Dolmabahçe Sarayı Velihaht Dairesi'nde kurulan İstanbul Resim ve Heykel Müzesi ilk modern sanat müzesi olarak karşımıza çıkmaktadır¹¹⁵.

Ülkemiz müzecilik tarihi açısından bir diğer önemli adım 1950'li yıllarda atılmıştır. Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'na (UNESCO) üye olunmuştur. Bunun sonucunda müzeler ve müzecilerin uluslararası iş birliği güçlenmiş, standartlar oluşturulmuş ve bilgi alışverişi sağlanmıştır¹¹⁶. Yine bu yıllarda Atatürk'ün yaşadığı, ziyaret ettiği evler, ünlü kişilerin evleri, Osmanlı mimarisini yansıtan evler hatıra müzesi ya da müze ev olarak hizmet vermeye başlamışlardır¹¹⁷. Bunların yanı sıra arkeolojik çalışmaların artmasına eş olarak yeni müze binaları da inşa edilmeye devam etmiştir.

Devlet destekli olmayan, özel müzeler 1980'li yıllarda görülmeye başlanmıştır. Türkiye'de özel müzenin ilk örneği 1980 yılında kurulan Sadberk Hanım Müzesi'dir. Vehbi Koç ve eşi Sadberk Koç'un kişisel koleksiyonunun sergilendiği müze bünyesinde ilk dönemlerinde üç bine yakın eser yer alırken günümüzde bu sayı yirmi bin civarındadır. Bu eserler Antik Dönem'den Bizans ve Osmanlı Dönemi'ne çeşitlilik göstermektedir (URL 9). 1994 yılında kurulan Rahmi Koç Müzesi ise Türkiye'deki sanayi, endüstri, ulaşım, iletişim tarihini konu alan ilk özel müze olmasıyla dikkat çekmektedir¹¹⁸. Antalya'da yer alan ve

¹¹¹ Hisar 2010, 25: Aynı uygulama Fransız İhtilali sonrasında Louvre Sarayının halka açılmasında da görülür.

¹¹² Küçükhasaköylü 2018, 58.

¹¹³ Özkasım, Ögel 2005, 100.

¹¹⁴ Keskin 2014, 94.

¹¹⁵ Özkasım, Ögel 2005, 100.

¹¹⁶ Keleş 2003a, 5.

¹¹⁷ Küçükhasaköylü 2018, 60.

¹¹⁸ Detaylı bilgi için bkz. Küçükerman 1995.

1996 yılında açılışı yapılan Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Kaleiçi Müzesi bir diğer önemli özel müzedir. Kültür varlığı olarak tescilli iki yapıda yer alan müzede 19. yüzyıl geleneksel Antalya evi ve ikinci yapı olan Aya Yorgi kilisesinde aileye ait Çanakkale seramikleri sergilenmektedir (URL 10). 2002 yılında Haliç kıyısındaki Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası'nın Kadir Has Vakfı tarafından restore ettirilmesiyle, bu tarihi yapının giriş kısmı Rezan Has Müzesi'ne, üst katları ise Kadir Has Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Yapı 2003 yılında Avrupa Kültürel ve Doğal Miras Birliği Europa Nostra ödülünü almaya hak kazanmıştır (URL 11). Bir diğer ilklerden sayılabilecek özel müze ise ilk modern sanat müzesi olan İstanbul Modern'dir. 2004 yılında dört numaralı gümrük antreposunda kurulan müzenin tarihçesi 1987 yılındaki I. Uluslararası Çağdaş Sanat Sergilerine (günümüz adıyla İstanbul Bienali) kadar uzanmaktadır. Günümüzde geçici sergi binası olan Union Française'de hizmet veren müze için yeni mekân inşa edilmektedir (URL 12).

Özel müzelerin ve devlet destekli müzelerin sayılarının artması, UNESCO ve ICOM ile iş birliği içinde çalışılması müzecilik anlayışımızın değişmesine, gelişmesine ve çağdaş müzecilik eğilimlerinin takip edilmesine olanak tanımıştır. Müzeler vitrinler ardında erişilemez eserler sergileyen mekânlar olmaktan çıkmış; “dokunulabilir müze”, “mobil müze” ve “sanal müze” gibi farklı kavramlar gelişmiştir. Teknolojinin de gelişmesi ile eş zamanlı olarak müzeler interaktif öğrenme mekânlarına dönüşerek her yaşta insan grubu için eğitim merkezleri haline gelmiştir¹¹⁹. Örneğin 2011 yılında açılışı yapılan Gaziantep Zeugma Mozaik Müzesi'nde (URL 13) mozaiklerin detaylı incelenebilmesi için interaktif ekranlar yerleştirilmiştir. Çorum Arkeoloji Müzesi'nde ise Hattuşa Antik Kenti oluşturulan panoramik ekran önünde savaş arabası simülatörüyle gezilebilmektedir (URL 14)¹²⁰. Ziyaretçinin ilgisini çekmeye ve onu interaktif yollarla eğitmeye dayalı bu örnekler günümüzde hemen her müzede farklı uygulamalar ile karşımıza çıkmaktadır.

Müzelerde eğitimin yanı sıra 1989 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi bünyesinde Müzecilik Anabilim Dalı'nın, 1998'de Ankara Üniversitesi'nde Müze Eğitimi yüksek lisans programının açılması ile bu konuda akademik temel de atılmış, eğitilmiş müzecilerin yetiştirilmesi amaçlanmıştır¹²¹. Günümüzde de İstanbul Üniversitesi'nde yüksek lisans düzeyinde (2009), Dokuz Eylül Üniversitesi'nde ise lisans ve yüksek lisans (2014-2015) düzeyinde müzecilik eğitimi verilmektedir¹²².

Cumhuriyet'ten Günümüze Antik Numismatik

Esra TÛTÛNCÛ *

Salih Okan AKGÖNÜL **

Hüseyin KÖKER***

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
esratutuncu32@gmail.com*

***Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
akgonuls@gmail.com*

****Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
huseyinkoker@sdu.edu.tr*

¹¹⁹ Okan 2015, 191.

¹²⁰ Keş-Akyürek 2018, 98-9.

¹²¹ Akahmet-Ödekan 2006, 55.

¹²² İstanbul Üniversitesi Müzecilik Bölümü 2009 yılında kurulmuştur ve lisans düzeyindeki onaylı ilk Müzecilik bölümü olma özelliği taşır. Bölüme henüz öğrenci kabulü yapılmamaktadır.

Çalışmanın bu bölümü, Türkiye’deki Antik Numismatik araştırmalarının dünü ve bugünü hakkında genel bir bakış sunmayı ve bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, ülkemizde bu konuda yapılan çalışmaların tümünü bir kaynakça dahilinde burada belirtmek imkânsız olduğu gibi bu yazının kapsamını da aşmaktadır. Burada yalnızca ülkemizde Antik Numismatik konusunda yapılan ilk çalışmalar, bu bilim dalına yaptığı katkılarla yol gösterici olan araştırmacı ve çalışmalar ile günümüzde de çalışmalarını akademik düzeyde yürüten bazı araştırmacıların çalışmalarına yer verilecektir.

Cumhuriyet Dönemi Öncesi

Türkiye’deki numismatik çalışmaları, Batı’dan daha geç bir tarihte, 19. yüzyılın sonlarında koleksiyonerlik faaliyetleriyle başlamış ve bu ilk çalışmaların tamamı İslami Numismatik alanında yapılmıştır¹²³. Antik Numismatik çalışmalarının başlaması ise 20. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Asar-ı Atıka Müzesi’nde (Müze-i Hümayun, sonradan İstanbul Arkeoloji Müzeleri) bulunan antik sikkelerin envanterleri daha önce çeşitli komisyonlar tarafından hazırlanmaya başlanmış ancak bu sikkelerin envanter ve katalogları ilk kez 1918 yılında İstanbul’a gelen Berlin Meskûkât kabinesi müdürü Prof. Dr. Kurt Regling tarafından oluşturulmuştur¹²⁴. Akademik anlamdaki ilk çalışma da yine Cumhuriyet Dönemi öncesinde olmuş ve ilk numismatik dersi Darülfünun’da, 1915-1918 yılları arasında Prof. Dr. Eckhard Unger tarafından “Asar-ı Atıka Meskûkâtı” (Eski Eserler Müzesi Sikkeleri) adı altında verilmiştir¹²⁵.

Cumhuriyet Dönemi

Türkiye’de birçok alanda olduğu gibi Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi’nin akademik temelleri Cumhuriyet Dönemi ile birlikte atılmıştır. 1933 Üniversite Reformu sonrasında İstanbul Darülfünunu, İstanbul Üniversitesi adını almış ve bu reformla birlikte Edebiyat Fakültesi’nde 12 bölüm (*zümre*) oluşturulmuştur. Tarih de bu bölümlerden biridir. Arkeoloji ve Eski Çağ Tarihi dersleri ilk düzenleme ile birlikte Tarih Bölümü altında okutulmuştur¹²⁶. Başlangıçta müfredatta numismatik dersleri yoktur. İlk dersler 1939 yılında verilmeye başlanacaktır.

1935 yılında Almanya’dan Türkiye’ye iltica eden Clemens Bosch, İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde *meskûkât mütehassısı* (sikke uzmanı) olarak çalışmaya başlamış, dört yıl sürdürdüğü bu görevi sırasında antik sikkelerin envanterlerinin yapılarak kataloglarının oluşturulması çalışmalarını devam ettirmiştir¹²⁷. Clemens Bosch, 1939 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne “Helenizm ve Roma Tarihi” ve “Numismatik” derslerini vermek üzere Profesör olarak atanmıştır¹²⁸. Bosch, İstanbul Üniversitesi’ndeki görevinin yanı sıra 1941 yılında dekanlıktan gelen teklifle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde kısa süreli olarak “Helenistik Devir Tarihi” dersleri vermiş, ayrıca Ankara Çankırıkapı Höyüğü kazılarında bulunan sikkeler için rapor hazırlamıştır¹²⁹.

¹²³ Cumhuriyet Dönemi öncesi İslami Numismatik çalışmaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Sürün 2012, 168-213.

¹²⁴ Kazancı 1998, 139-140; Tekin-Türker Tekin 2007, 21.

¹²⁵ Tekin 2004a, 26; Cephaneçigil 2016, 180: İlk olarak Müze-i Hümayûn Mektebi’nde, Meskûkât-i Kadime dersleri verilmesi planlanmış ancak bu okul eğitim-öğretim hayatına hiç başlayamamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Serbestoğlu-Açık 2013.

¹²⁶ Tekin 2004a, 27. 1940’lı yılların başında ana bölümlerin içindeki belli bilim dalları kürsü olarak yapılmış ancak Eski Çağ Tarihi’nin kürsü olarak yapılması 1950’li yılların başında olmuştur (Tekin 2004a, 29).

¹²⁷ Tekin-Türker, Tekin 2007, 21.

¹²⁸ Tekin-Türker, Tekin 2007, 28.

¹²⁹ Tekin-Türker Tekin 2007, 30-31.

Türkiye’de Antik Numismatik çalışmalarının başlamasında ve gelişmesinde önemli katkıları bulunan Clemens Emin Bosch’un¹³⁰, Eski Çağ Tarihi ve Antik Numismatik alanında yayınladığı birçok kitap ve makalesi bulunmaktadır. Özellikle, Türkiye’ye geldikten sonra numismatik alanında yayınladığı çalışmalarını burada anmak yerinde olacaktır: *Eski Çağ’da Anadolu’nun Müstakil Meskûkât Darbının Vüs’atı*¹³¹; *Türkiye’nin Antik Devirdeki Meskûkâtına Dair Bibliyografya*¹³²; *Eski Sikkeler Rehberi, I. Bölüm: Yunan-Romen-Bizantin ve Avrupa Sikkeleri*¹³³; *I. Gordianus’un Küçük Asya’daki Sikkeleri*¹³⁴; *Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri I-II-III*¹³⁵. Bosch ayrıca 1947-1951 yılları arasında Side kazılarına numismatik ve epigraf olarak katılmıştır¹³⁶. Akademide bulunduğu süre içerisinde Bosch’un tek doktora öğrencisi *Küçük Asya’da Basılmış Sikkeler Üzerinde Afrodite* teziyle Sabahat Atlan olmuştur¹³⁷. Atlan, 1951 yılında *Side’nin Gümüş Meskûkât Darbı* adlı doçentlik tezini sunmuş, 1952 yılında ise Eylemli Doçent unvanını almıştır¹³⁸. 1955 yılından itibaren de İstanbul Üniversitesi Eski Çağ Tarihi Kürsüsü’nde “Grek Sikkeleri” ve “Roma Sikkeleri” dersleri Atlan tarafından verilmeye başlanmıştır. Atlan, 1964 yılında *Pamphylia Bölgesindeki Side Şehri’nin MÖ V. ve IV. Yüzyıllarda Basılmış Olduğu Gümüş Sikkeler Üzerinde İncelemeler* başlıklı Profesörlük Takdim Tezi’ni sunmuş ve profesörlüğe yükselmiştir¹³⁹.

Türkiye’de numismatik üzerine çalışan ilk kadın akademisyen olan Atlan’ın çalışmaları ağırlıklı olarak Yunan ve Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerine olmuştur. Asistanlığından itibaren Side Kazıları’na katılmaya devam eden Atlan’ın makalelerinin yanı sıra bu alandaki kitapları da anılmaya değerdir: *Side’nin MÖ. V. ve IV. Yüzyıl Sikkeleri Üzerinde Araştırmalar*¹⁴⁰; *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*¹⁴¹; *Grek ve Roma Sikkeleri*¹⁴². Ayrıca ölümünden sonra yayınlarından yapılan bir derlemeyle “*Grek Sikkeleri*” adlı bir kitabı da yayınlanmıştır¹⁴³. Sabahat Atlan’ın doktora öğrencisi olan, Nezahat Baydur 1961 yılında Eskiçağ tarihi Bölümü’ne asistan olarak atanmış, 1964 yılında *Attaleia Sikkeleri* üzerine doktora tezini tamamlamıştır. Bu tez sonradan iki bölüm halinde yayınlanmıştır¹⁴⁴. Baydur, Eskiçağ Tarihi Bölümü’nde lisans ve lisans üstü düzeyde “Roma Tarihi” ve “Antik Numismatik” derslerini vermiş ve 1988 yılında emekliye ayrılmıştır¹⁴⁵. Baydur’un *Roma Sikkeleri* adlı bir de kitabı bulunmaktadır¹⁴⁶. Ayrıca, Banu Theis-Baydur ile D. Franke’nin “*Roma Döneminde Küçükasya*” kitabının da çevirisini yapmıştır¹⁴⁷.

Baydur’un emekliliğinden kısa bir süre önce, İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Bölümü’nden mezun olup 1984 yılında Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı’na Araştırma Görevlisi olarak atanan Oğuz Tekin,

¹³⁰ Clemens Bosch, 14 Mayıs 1938 tarihinde İslam dinine geçmiş ve Mehmet Emin ismini almıştır (Tekin-Türker, Tekin 2007, 23).

¹³¹ Bosch 1947.

¹³² Bosch 1949.

¹³³ Bosch 1951.

¹³⁴ Bosch 1952a.

¹³⁵ Bosch 1950; 1952b; 1953.

¹³⁶ Tekin-Türker Tekin 2007, 32.

¹³⁷ Tekin-Türker Tekin 2007, 33-34; Tekin 2009a, 131.

¹³⁸ Tekin 2009a, 131.

¹³⁹ Tekin 2009a, 132

¹⁴⁰ Atlan 1967.

¹⁴¹ Atlan 1976.

¹⁴² Atlan-Baydur 1984.

¹⁴³ Atlan 1993.

¹⁴⁴ Baydur 1975, 33-72; 1976, 37-78.

¹⁴⁵ N. Baydur ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz. Karakaya 2019.

¹⁴⁶ Baydur 1998.

¹⁴⁷ Franke 2007.

bayrağı devralarak kürsüdeki lisans ve lisans üstü numismatik derslerini devam ettirmiştir. 1987’de *Perge Kazılarında Bulunan Sikkeler: 1956-1983* başlıklı teziyle yüksek lisansını, 1991’de *Aspendos Sikkeleri* adlı çalışmasıyla da doktora tezini tamamlamıştır. Uzun yıllar Eskiçağ Tarihi ve Antik Numismatik üzerine dersler veren ve pek çok çalışmaya imza atan Prof. Dr. Oğuz Tekin, 2017 yılında İstanbul Üniversitesi’nden emekliye ayrılarak Koç Üniversitesi bünyesinde, Antalya’daki Suna&İnan Kıraç Vakfı Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi’nin yöneticiliği görevini üstlenmiştir.

Antik Numismatik ve Eskiçağ Tarihi alanında ülkemizdeki hiç kuşkusuz en yetkin uzmanların başında gelen Tekin, onlarca kitabı, yüzün üzerinde makalesi ve bunlara ek olarak yürüttüğü projeler ve sergi küratörlükleriyle Anadolu Numismatiği’ne çok büyük katkılarda bulunmuş ve halen çalışmalarına devam etmektedir. Kendisinin tüm çalışmalarına burada yer vermek olanaksızdır; ancak özellikle birer el kitabı niteliğinde olan ve ülkemiz üniversitelerinde verilen Numismatik derslerinde sıklıkla kullanılan kitapları ile Türkçe’ye kazandırdığı önemli çeviri eserlerinden bazılarını anmakta fayda vardır: *Antik Numismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)*¹⁴⁸, *Antik Anadolu Numismatiği Bibliyografyası*¹⁴⁹, *Eskiçağ’da Para. Antik Numismatiğe Giriş*¹⁵⁰, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*¹⁵¹, *Hellen Dünyasında Sikke*¹⁵², *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri*¹⁵³. Bunlara ek olarak Mayıs 1994 - Kasım 1997 yılları arasında toplam 9 sayı olarak ve içeriğinde farklı dönemlere ait çeşitli numismatik çalışmalarla Türkiye’den ve dünyadan numismatik haberlerinin yer aldığı Moneta isimli numismatik bülteninin yayını yapmıştır.

Tekin, 2000 yılından itibaren Uluslararası Akademiler Birliği tarafından desteklenen *Sylloge Nummorum Graecorum (SNG)* projesinin Türkiye ayağının şef editörlüğü görevini de yürütmektedir¹⁵⁴. Bu kapsamda onun öncülüğünde, kendisi ve öğrencileriyle birlikte diğer araştırmacılar tarafından, ülkemizdeki bazı arkeoloji müzelerinin koleksiyonlarında yer alan Eski Yunan ve Roma İmparatorluk Dönemi Şehir/Eyalet Sikkelerini kapsayan *SNG* katalogları yayınlanmaktadır; bu çalışmalar halen hız kesmeden devam etmektedir. *SNG* projeleri ve bu kapsamda yapılan yayınlarla ülkemizdeki numismatik çalışmaları büyük bir ivme kazanmış ve uluslararası arenadaki varlığı da perçinlenmiştir. Tekin ayrıca, Antik ve İslami Dönem sikke ve ticari ağırlıklarını konu edinen uluslararası *Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum* projesinin de yürütücülüğünü yapmakta ve bu kapsamda ülkemizdeki kamu ve özel müze koleksiyonlarında yer alan ticari ağırlıklar üzerinde çalışmalar yaparak katalog ve çeşitli yayınlar yapmaktadır¹⁵⁵.

Bugün çalışmalarını yürüttüğü AKMED’de birçok başarılı çalışmanın altına imza atmaya devam etmektedir. Bu çalışmaların başında “Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi”¹⁵⁶ ile “Para Tarihi ve Numismatik Yaz Okulu” gelmektedir. İlki tüm dünyadan Anadolu sikkeleri üzerine çalışan numismatları bir araya getirirken, ikincisi herkese açık olmakla birlikte özellikle lisans ve lisans üstü öğrencilerine yönelik bir sertifika programıdır¹⁵⁷. Bir ilk niteliğinde olan bu sertifika programı, American Numismatic Society’de Eski Yunan sikkeleri uzmanı ve küratörü olan Dr. Peter Van Alfen ile birlikte 2017 yılından bu yana devam etmektedir.

¹⁴⁸ Tekin 1992.

¹⁴⁹ Tekin 1993.

¹⁵⁰ Tekin 1995.

¹⁵¹ Howgego 1998.

¹⁵² Carradice-Price 2001.

¹⁵³ Mørkholm 2000.

¹⁵⁴ Ülkemizdeki SNG projesi Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (TEBE) bünyesinde yürütülmektedir. Ayrıntılı bilgi ve yayınlar için bkz. URL 15.

¹⁵⁵ Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum çalışmalarıyla ilgili olarak bkz. URL 16.

¹⁵⁶ Bu kongrenin ilki 25-28 Şubat 2013 ve ikincisi de 5-8 Ocak 2017 tarihlerinde düzenlenmiştir.

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. URL 17.

Değiniilmesi gereken ve tüm bu çalışmalarının yanında belki de Tekin'in en büyük başarısı, onun pek çok genç akademisyen ve numismatin yetişmesindeki katkısıdır. Tekin, bugüne kadar yaklaşık otuz yüksek lisans tezi ve on iki doktora tezi danışmanlığı yürütmüştür. Yetiştirdiği öğrencileri bugün ülkemizin farklı üniversitelerinde Eskiçağ Tarihi ve Numismatik dersleri vermekte ya da çeşitli müzelerde görev yapmakta ve numismatik çalışmalar yürütmektedirler. Son olarak, Tekin'in yaptığı bu akademik çalışmalar, özellikle de Eski Yunan ve Roma sikkeleri üzerine yaptığı araştırmalar ve metroloji çalışmaları nedeniyle, dünyadaki en prestijli numismatik derneklerinin başında gelen American Numismatic Society (ANS) tarafından her yıl alanında başarılı kişilere verilen "The Archer Huntington Ödülü"ne (URL 18) layık görüldüğünü de belirtmeden geçmemeliyiz.

Yukarıda sözü edilen kongrelerin öncesinde, ülkemizde yürütülen Antik Numismatik araştırmalarının paylaşımı ve tartışılması amacını güden bir organizasyondan da söz etmeliyiz. Anadolu Numismatik Araştırmaları Çalıştay¹⁵⁸ adıyla Prof. Dr. Zeynep Çizmeli Öğün öncülüğünde düzenlenen çalıştay, Türkiye üniversiteleri ve müzelerinde görev yapan uzmanlar ile lisans üstü öğretimine devam eden öğrencilerin çalışmalarını, hem bu kişileri bir araya getirip hem de bu çalışmaların samimi bir bilimsel ortamda değerlendirilmesi olanağını sağlaması bakımından önemlidir. Çalıştay, sadece katılımcıların sunumlarını yaparak, sorunların tartışıldığı bir organizasyon olarak kalmamış fakat, örneğine az rastlanan bir şekilde, tıpkı sempozyum veya kongreler gibi bir bildiriler kitabı olarak da bilim dünyasına sunulmuştur¹⁵⁹.

Görüldüğü üzere ülkemizdeki Antik Numismatik çalışmalarının akademik ayağı İstanbul Üniversitesi'nde başlamış, ancak bugün bünyesinde barındırdığı yetişmiş uzman akademisyen/araştırmacılar sayesinde diğer üniversitelere de yayılmıştır. Sayıları çok olmamakla birlikte, yüksek lisans ve/veya doktoralarını numismatik alanında yapmış, farklı üniversitelerde lisans ve lisans üstü düzeyde dersler vererek tezler yöneten ve araştırmalarına devan eden Prof. Dr. Oya Yağız (emekli), Prof. Dr. Zeynep Çizmeli Öğün, Prof. Dr. Vedat Keleş, Prof. Dr. Zeliha Demirel Gökalp, Prof. Dr. Ceren Ünal, Doç. Dr. A. Tolga Tek, Doç. Dr. Dinçer S. Lenger, Doç. Dr. Zeynep Sencan Altınoluk, Doç. Dr. Aliye Erol Özdizbay, Doç. Dr. Hüseyin Köker, Dr. Öğ. Üy. Erdal Ünal, Dr. Öğr. Üy. Hacer Sancaktar ve Dr. Öğr. Üyesi Kasım Oyarçin gibi uzmanlar ile yurtdışında görev yapan Dr. Koray Konuk'u anmak gerekir¹⁶⁰. İsmi andığımız bu uzmanlar, bağlı oldukları üniversitelerin Arkeoloji, Tarih ve Sanat Tarihi bölümlerinde lisans ve lisans üstü düzeyde numismatik dersleri vermekte, tez danışmanlıkları yürütmekte ve genç bilim insanları yetiştirmektedirler. Bu bağlamda, yeni uzmanların/bilim insanlarının yetişmesi konusunda da önemli bir yeri olan bu tez çalışmalarına ilişkin bir istatistik vermek yerinde olacaktır. YÖK Tez¹⁶¹ sistemindeki veriler üzerinden bir değerlendirme yaptığımızda karşımıza şöyle bir durum çıkmaktadır: Ülkemiz üniversitelerinde numismatik konulu yapılan 188 tezin %85ini yüksek lisans ve %15ini de doktora tezleri oluşturmaktadır. Bu tezlerin %16sı kazı sikkeleri, %20si kent sikkeleri, %30 u müze sikkeleri, %2si define buluntuları ve %32si de numismatikle bağlantılı tezlerdir. Müze koleksiyonlarındaki sikkeler üzerine yapılan tezlerde de Eski Yunan ve Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri %48, Bizans sikkeleri %10 ve İslami sikkeler de %42li bir orana sahiptirler. Bu rakamlara göre numismatik alanında oldukça kayda değer sayıda tez yapıldığı söylenebilir. Ancak, yüksek lisans düzeyinde yapılan tez oranının doktora düzeyinde oldukça düştüğü görülmektedir. Bu durum, bünyesinde bu alanda yetişmiş uzman öğretim üyesi barındıran ve doktora düzeyinde eğitim veren bölüm sayısının az olmasıyla alakalıdır, ki bu durum aslında normaldir. Ayrıca değiniilmesi gereken bir başka nokta ise, yapılan bu lisans üstü tezlerin bilimsel

¹⁵⁸ Çalıştay, 20-22 Haziran 2011 yılında, Kaunos (Dalyan) Kazı Evi'nde gerçekleştirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. URL 19.

¹⁵⁹ Çalıştay bildirimleri için bkz. Çizmeli Öğün, 2016.

¹⁶⁰ İsimlerini andığımız değerleri akademisyenlerin doktora tezleri için bkz. Yağız 1998; Çizmeli 1998; Keleş 2003b; Demirel Gökalp 2007; Ünal 2010; Tek 2002; Lenger 2009; Altınoluk 2005; Erol Özdizbay 2011; Köker 2013; Ünal 2014; Sancaktar 2006; Oyarçin 2017; Konuk 1998.

¹⁶¹ YÖK Ulusal Tez Merkezi üzerinden "sikke" anahtar kelimesiyle ülkemizde yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bilgilerine ulaşılabilir: URL 20.

birer yayına dönüştürülmesi hususundaki eksikliklerdir. Temennimiz bu tezlerin raflarda eskimesi değil fakat birer yayına dönüştürülmesidir ve bu konuda uzmanlara çok iş düşmektedir.

Türkiye’deki Antik Numismatik çalışmalarının büyük bir kısmının Eski Yunan ve Roma İmparatorluk Dönemlerini kapsadığını¹⁶², bunun yanında Bizans Numismatiği alanındaki çalışmaların görece daha az olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ne yazık ki, bu alanda çalışma yapan uzman araştırmacı sayısındaki eksiklik, yapılan çalışmaların da diğerlerine göre daha düşük bir oranda kalmasına sebep olmuştur. Ancak, 2000li yıllardan sonra Bizans sikkeleri üzerine yapılan çalışmalarda bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Yukarıda ismini andığımız Prof. Dr. Oğuz Tekin’in Yapı Kredi koleksiyonunda bulunan Bizans Sikkeleri kataloğu¹⁶³ bu alandaki öncü çalışmalardan biri olmakla birlikte, özellikle doktoralarını Bizans Sikkeleri üzerine yapan az sayıdaki uzman araştırmacının bu alandaki çalışmaları bu alandaki açığın kapanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Prof. Dr. Zeliha Demirel Gökalp’in Kütahya, Yalvaç ve Malatya Arkeoloji müzelerinde bulunan Bizans Sikkeleri katalogları¹⁶⁴ ve Prof. Dr. Ceren Ünal’ın İzmir, Bergama, Efes, Ödemiş ve Manisa müzelerinde bulunan Bizans Sikkeleri katalogları¹⁶⁵ bu alanda anılması gereken önemli çalışmalardır.

Antik numismatik çalışma alanlarından bir diğeri de arkeolojik kazı ve araştırmalarda ele geçen sikkeler üzerine yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalar, müze koleksiyonlarında korunan sikkelerin büyük çoğunluğunun kontekst bilgisinin olmadığı göz önüne alınırsa, hem numismatik hem de arkeoloji ve tarih çalışmalarına büyük katkı sağlaması bakımından oldukça değerlidirler. Bu yönüyle de ülkemizde yürütülen 205 arkeolojik kazı ve 135 yüzey araştırmasında (URL 21) ele geçen numismatik bulguların değerlendirilmesinin ne kadar önemli olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Genel olarak bakıldığında ise, ülkemiz kazı ve araştırmalarında ele geçen tüm arkeolojik bulgular arasında sikkelere yönelik yapılan araştırma ve yayın çalışmalarının oldukça az olduğunu, buluntu yoğunluğunun oldukça fazla olduğu düşünüldüğünde de bunların ancak çok küçük bir bölümünün araştırma konusu yapıldığını söylemek mümkündür. Şöyle ki, yukarıda verilen sayılar üzerinden konuşacak olursak, toplam 340 kazı ve araştırmanın ancak ¼ oranındaki bir kısmının sikke buluntuları bir çalışmaya konu olmuştur. Tabii ki bunun en önemli sebebi, ülkemizdeki yetişmiş uzman sayısının az oluşudur. Ancak dikkatli araştırmacılar, ülkemizde yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen numismatik bulgulara yönelik çalışmaların her geçen gün daha da arttığını fark edecektir¹⁶⁶.

Türkiye’deki numismatik çalışmalarının akademi öncesinde müzede başladığından ve Sylloge Nummorum Graecorum (SNG) projesi vesilesiyle de müze sikkelerinin bu çalışmalardaki yerinden ve öneminden yukarıda bahsedilmişti. Ancak burada bir başka noktayı da vurgulamakta fayda vardır. Bu nokta da özellikle İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Anadolu Medeniyetleri Müzeleri ve İzmir Arkeoloji bünyesinde hizmet veren sikke uzmanlarının özverili çalışmalarıdır. Yukarıda isimleri anılan birkaçı dışında İstanbul Arkeoloji Müzeleri’nde görev yapan uzmanlar müteveffa Nokrıman Olcay, Turan Gökyıldırım (emekli) ve halen görev yapmakta olan Sedat Öztöpaş, Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde görev yapan emekli uzmanlar Melih Arslan ve Tefvik Göktürk ile halen görev yapmakta olan Ülkü Devecioğlu; İzmir Arkeoloji Müzesi’nde görev yapan Pınar Aydemir ve Müge Özsaygı gibi uzmanlar yaptıkları çalışmalar ile bu alanda önemli katkılar sağlamışlar ve sağlamaya devam etmektedirler. Ayrıca,

¹⁶² Anadolu’da Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerine ilişkin buluntular çok sınırlı sayıdadır ve bazı kazı ve müze çalışmaları sırasında tespit edilenler ise sadece katalog bilgileri dahilinde çalışılmışlardır. Ancak, son birkaç yılda ele geçen yeni buluntularla birlikte bu alanda da çalışmalar Doç. Dr. A. Tolga Tek ve Doç. Dr. H. Köker tarafından sürdürülmektedir.

¹⁶³ Tekin 1999a.

¹⁶⁴ Demirel Gökalp 2009; 2014; 2017.

¹⁶⁵ Ünal 2012a; Ünal 2012b.

¹⁶⁶ Türkiye’de yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen numismatik bulguların yayınları için bkz. Tekin 1993; Callataş 1991, 1997; Ögün, Özbil ve Yalçın 2016.

isimleri geçen ilk iki müzenin yıllık yayınları olan *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* ve *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı* bünyesinde yayınlanan numismatik çalışmalar da bu alanda yaptığı katkılar bağlamında anılmaya değerdir.

Ülkemizdeki Antik numismatik çalışmalarına katkı sağlayan ve arkeolojik kazı ve araştırmalarda ele geçen sikkeler ile müze koleksiyonlarındaki sikkeler üzerine çalışmalar yapan bazı yabancı uzman/araştırmacıları da anmadan geçmeyelim. Bu isimlerin başında hiç kuşkusuz, ülkemizdeki köklü kazılarda çalışmış Stephan Karwiese¹⁶⁷, Jane DeRose Evans¹⁶⁸; David J. MacDonald¹⁶⁹, müteveffa Ann Johnston ve Ted Buttrey¹⁷⁰ ile Chris Lightfoot¹⁷¹ gibi isimler gelmektedir. Bunlara, müzelerimizde çalışmalar yürütmüş Stenley Ireland¹⁷², Richard Ashton¹⁷³, John Casey¹⁷⁴ ve Adriana Travaglini¹⁷⁵ gibi isimleri de ekleyebiliriz. Elbette bu isimlerin yanında yine burada isimlerini veremediğimiz ve bizzat Türkiye’de herhangi bir kazı veya araştırmada çalışmayıp fakat, Antik Anadolu Numismatiği konusunda önemli katkılar sağlayan araştırmalar yaparak pek çok yayına imza atan onlarca bilim insanı bulunmaktadır.

Türkiye’de Numismatik Koleksiyonculuk ve Dernekler

Avrupa’da 14. yüzyıl ile başlayan sikke koleksiyonerliği bireysel olmaktan çıkıp zamanla ortak ilgi alanına sahip olan kişiler tarafından topluluklara dönüşmeye başlamıştır. Bugün dünyanın pek çok ülkesinde faaliyet gösteren numismatik derneklerin varlığı bilinmektedir. Elbette bunların tümüne değinmek mümkün değildir; ancak bunlardan önemli olan birkaç derneğe burada değinmek yerinde olacaktır. 1836 yılında Londra’da kurulan *Royal Numismatic Society* (URL 22), 1841 yılında Belçika’da kurulan *Societe Royale de Numismatique de Belquie in Brüssel* (URL 23), 1843 yılında Belin’de kurulan *Numismatische Gesellschaft zu Berlin* (URL 24) ve 1865 yılında Paris’te kurulan *Paris’de Societe Francaise de Numismatique* (URL 25) ile 1858 yılında New York’ta kurulan *American Numismatic Society* bu derneklerin başında gelmektedir (URL 26). Bu dernekler, farklı dönemlere ait sikke, madalyon, jeton ve kâğıt para gibi pek çok farklı numismatik eserin koleksiyonunu yapmaktadır. Bu kurumlar sadece koleksiyon yapmakla kalmayıp, bir enstitü biçiminde örgütlenerek bünyesinde farklı dönemlerde uzman olan araştırmacılar barındırmakta; hem bu araştırmacılar hem de dünyanın herhangi bir yerindeki araştırmacılar tarafından sahip oldukları koleksiyon üzerinde çalışmalar yürütmekte, eserler üretmekte ve eğitim faaliyetleri yürütmektedirler. Avrupa’da 19. yüzyılda başlayan bu dernek faaliyetleri Türkiye’deki başlangıcı 20. yüzyılın ikinci yarısına denk gelmektedir. Ülkemizde kurulan ilk numismatik derneği, aralarında Prof. Dr. Sabahat Atlan’ın da bulunduğu yirmi iki numismatik sevdalısı tarafından 1968 yılında İstanbul’da *Türk Numismatik Derneği* adı altında kurulmuştur. Dernek, 1974 yılından itibaren bir de bülten çıkarmaya başlamıştır. Bültende derneğe üye koleksiyonerlerin sahip oldukları Anadolu Selçuklu Dönemi’nden günümüze ait numismatik malzemeyle ilgili çalışmaları yayımlanmaktadır. Dernek üyesi koleksiyonerler belirtilen dönemlere ait sadece sikkeleri değil fakat kâğıt paralar, anı paraları ve madalyon gibi çeşitli numismatik malzemeleri de biriktirerek bunlarla ilgili çalışmalar yürütmektedir (URL 27). Ülkemizde kurulan ikinci numismatik derneği ise, 1996 yılında kurulan *İzmir Numismatik Derneği*’dir. Dernek, bültenler yayımlamakta ve çeşitli aktiviteler yapmaktadır. Dernek üyesi koleksiyonerler, diğer

¹⁶⁷ Karwiese 1995; 2012, 2016; 2019.

¹⁶⁸ Evans 2018.

¹⁶⁹ MacDonald 1976.

¹⁷⁰ Buttery-Johnston 1981.

¹⁷¹ Katsari-Lightfoot-Özme 2012.

¹⁷² Ireland 2000.

¹⁷³ Ashton 1996.

¹⁷⁴ Casey 2010.

¹⁷⁵ Travaglini 1997; 2001; 2011.

dernek üyelerinden farklı olarak antik sikkelerin de koleksiyonunu yapmaktadırlar (URL 28).

Antik numismatik çalışmalarında özel müze koleksiyonlarının da ayrı bir yeri olduğunu vurgulamak gerekir. Akla gelen müzelerden ilki 1992 yılında kurulan Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesidir. Yaklaşık 55.000 sikkeyi barındıran müze koleksiyonu 1950'li yıllardan itibaren oluşturulmaya başlanmıştır. Antik Dönem'den günümüze kadar uzanan geniş bir dönemde temsil edilen bu koleksiyondaki sikkeler farklı araştırmacıların yaptığı pek çok çalışmaya da kaynak oluşturmuştur¹⁷⁶. Bir diğer müze 2750 adet sikkeyi bünyesinde barındıran ve 1980 yılında kurulmuş Sadberk Hanım Müzesi'dir. Koleksiyondaki sikkelerin çoğunluğunu Osmanlı Dönemi'ne ait sikkeler oluşturmakla birlikte, Eski Yunan ve Roma Dönemi sikkeleri de yer almaktadır¹⁷⁷. Sikke koleksiyonuna sahip olan bir başka müze, 2005 yılında Suna-İnan Kıraç Vakfı tarafından kültür ve sanat hizmeti vermek amacıyla kurulan Pera Müzesi'dir. Numismat ve tarihçi olan Pierre Willemart, İstanbul Fransız Araştırmaları Enstitüsü'nde çalıştığı 1960'lı yıllarda, Anadolu'da yaptığı yolculuklarda bu sikkeleri toplamaya başlamış ve ölümünün ardından eşi Helene Willemart tarafından bu sikkelerin, doğduğu topraklarda bulunması gerektiği düşüncesiyle Suna-İnan Kıraç Vakfı'na bağışlanmıştır¹⁷⁸. Bir başka özel müze ise, Ankara'nın ilk özel arkeoloji müzesi olma özelliğini de taşıyan ve Yüksel Erimtan'ın koleksiyonunu içeren Erimtan Arkeoloji Müzesi'dir. Koleksiyonunda özellikle arkeolojik eserler önemli bir yer tutmakla birlikte Hellenistik, Roma İmparatorluk ve Bizans Dönemlerine ait 563 adet de sikke bulunmaktadır (URL 29).

Son zamanlarda, özellikle yukarıda sözü edilen SNG kataloglarıyla birlikte, bilgi sahibi olduğumuz bazı önemli antik sikke koleksiyonlarından da bahsetmek yerinde olacaktır. Özellikle Batı Anadolu coğrafyasında yer alan antik kentlerin sikkelerini içeren Muharrem Kayhan koleksiyonu¹⁷⁹, Özkan Arıkan Türk koleksiyonu¹⁸⁰, Yavuz Tatış'ın koleksiyonu¹⁸¹ ve Çetin Erdem koleksiyonu¹⁸² bu koleksiyonların başında gelmektedir. Bu koleksiyonlar SNG projeleri kapsamında bilim dünyasına tanıtılmakla kalmayıp, başka konularda da farklı çalışmalara olanak sağlamaları bakımından Antik Numismatik çalışmalarına önemli katkılar sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de Antik Numismatik çalışmalarının temelleri 20. yüzyılın başlarında atılmış, ilk çalışmalar 1918 yılında Asar-ı Atıka Müzesi koleksiyonunda başlamış ve 1935 yılında Almanya'dan irtica eden Clemens Emin Bosch'un aynı müzedeki çalışmalarıyla devam etmiştir. Bosch'un 1939 yılında İstanbul Üniversitesi'ne atanması ve burada Eskiçağ Tarihi kürsüsünün kurulmasıyla Numismatik çalışmaları akademik düzeye taşınmıştır. Akabinde Bosch ve onun takipçileri, bir okul olmanın gereği olarak nesilden nesile bu yolda ilerlemeye devam etmiş ve etmektedirler. 2000li yıllarda gerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi gerekse Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde ve de bazı yurtdışı üniversitelerde doktoralarını tamamlayan uzman numismatlar, bu iki üniversitenin yanında diğer bazı üniversitelere atanarak, Antik Numismatik alanında çalışmalar yürütmekte, dersler vermekte ve geleceğin numismat bilim insanlarını yetiştirmektedirler. Bu da yukarıda yeri geldiğinde ifade edilen yetişmiş uzman eksikliğinin giderilmesi hususunda da olumlu bir gelişme olarak görülmelidir. Son yıllarda numismatik buluntulara yani sikkelere olan ilgideki artış da bir o kadar sevindiricidir. Böylece yetişecek genç uzmanlar sayesinde geleceğe de umutla bakabiliriz.

Ülkemizde yürütülen ve yürütülecek Antik Numismatik çalışmalarının uluslararası düzeyde ve kalitede

¹⁷⁶ Pere 1968; Aykut 1992; Tekin 1994; Tekin 1999a.

¹⁷⁷ Tekin 1999b; Tekin 2003; Tekin 2004b.

¹⁷⁸ Tekin 2009b.

¹⁷⁹ SNG Turkey 1.1 2001; Konuk 2003; SNG Turkey 1.2, 2015.

¹⁸⁰ SNG Turkey 9.1, 2015; SNG Turkey 9.2, 2017; SNG Turkey 9.3 2020.

¹⁸¹ SNG Turkey 10, 2016.

¹⁸² SNG Turkey 11, 2019.

artarak devam etmesi temennisiyle.

Cumhuriyet'ten Günümüze Klasik Filoloji ve Epigrafi Tarihi

Gülcan KAŞKA

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
kaskagulcan@gmail.com

ORCID No / ORCID No: 0000-0003-0566-3965

MÖ. 4. yüzyılda yaşamış Philokhoros ile epigrafi çalışmaları başlamıştır. Yine MÖ. 4 yüzyılda yaşayan Makedonyalı Krateros meclis kararlarının toplandığı bir eseri kalem almıştır. Bunun dışında Polemon adlı bir epigrafist MÖ. 2. yüzyılda steller üzerindeki yazıtları toplamıştır¹⁸³. Roma Dönemi'nde epigrafi ile ne kadar ilgilenildiği bilinmemektedir. Ancak bu dönemdeki eserler Hellenistik Dönem'den oldukça fazladır. MS. 10 yüzyılda Konstaninos Kephalos, Bizans Sarayı'nda kütüphaneden sorumlu olduğu için saraydaki bütün şiirleri inceleyerek Antologia adlı bir eser yaratmıştır. 15 ciltlik bu eser zaman içinde el yazmalarıyla aktarıldığı için kaybolmuştur. MS. 13 yüzyılda Pladunes adlı bir bilginin eline geçen bu eser, *Antologia Palatina* adı altında yeniden biçim verilerek derlenmiştir¹⁸⁴. 15 yüzyılda Anadolu'yu ziyaret gezgin Anconalı Cyriacus, Balıkesir ve çevresindeki yazıtları hatalı bir şekilde kopyalamıştır¹⁸⁵. MS. 16 yüzyılda Avustuya Kralı I. Ferdinand, Kanuni Sultan Süleyman'a, Ogier Ghiselin de Busbecq'i elçi olarak göndermiştir. Ancak Busbecq İstanbul'a geldikten sonra Sultan'ı bulamayınca Amasya'ya doğru yol almış ve giderken de yol üzerindeki yazıtları kopyalamıştır. Busbecq, Ankara'da *Monumentum Ancyranum* adıyla bilinen yazıtı kayıt altına almıştır. Daha sonraki yüzyıllarda Anadolu'ya seyahatler devam etmiştir. Richard Chandler (1738 – 1810), Robert Walsh (1772 – 1852), William Martin Leake (1777 – 1860), Francis Vyvyan Jago Arundell (1780 – 1846), Charles Fellows (1799 – 1860), Charles Felix-Marie Texier (1802 – 1871), William John Hamilton (1805 – 1867), J. R. S. Sterrett (1851-1914) ve daha adını zikredemediğimiz gezginler Anadolu'nun çeşitli bölgelerini ziyaret etmiş ve gördükleri epigrafik eserleri kopyalamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde epigrafi ve Klasik Filoloji ile ilgili çalışmalar Ulu Önder Atatürk'ün öncülüğünde geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda uzman bir kadronun yetişebilmesi için öncelikle yurtdışına Türk bilim insanları gönderilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren özellikle Ankara ve İstanbul Üniversiteleri'nde Klasik Filoloji Bölümleri'nin kurulmaya başlandığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'dan gelen bilim insanları bu iki üniversitede adı geçen bölümlerin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Rudolf Fritz Kraus Münih'ten 1937 yılında kaçarak İstanbul'a gelmiş burada bazı müzelerde çalıştıktan sonra İstanbul Üniversitesi'nde Asuroloji Bölümü'ne asistan olarak girmiş ve okutmanlık yapmıştır¹⁸⁶. Türkiye'de görev yapan bir başka Alman kökenli bilim insanı Benno Landsberger'dir. Ülkesinde yaşadığı sorunlar nedeniyle 1935 yılında ülkemize gelerek Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sümeroloji Bölümü'nü kurmuş ve Muazzez İlmiye Çığ¹⁸⁷, Kadriye Yalvaç Tosun¹⁸⁸, Firuzan Kınal¹⁸⁹, Mevrure Tosun¹⁹⁰, M. Emin Bilgiç¹⁹¹, Mustafa Kalaç¹⁹², Kemal Balkan¹⁹³ gibi değerli bilim insanlarını

¹⁸³ Malay 1987,1.

¹⁸⁴ Einaudi 1978.

¹⁸⁵ Koçhan –Tercanoğlu 2017, 207.

¹⁸⁶ Ünar 2013, 32.

¹⁸⁷ Çığ 1995; Çığ 1996.

¹⁸⁸ Yalvaç 1975.

¹⁸⁹ Kınal 1947; Kınal, 1962.

¹⁹⁰ Tosun ve Yalvaç, 1981.

yetiştirmiştir. Sümeroloji bölümü bünyesinde Sümer dili, kültür ve tarihinin yanı sıra Eski Önasya Çivi yazılı metinleri, Akadça ve lehçeleri ile Urartuca dersleri de verilmiştir. Günümüzde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sümeroloji Bölümü'nde Prof. Dr. İrfan Albayrak¹⁹⁴, Prof. Dr. Salih Çeçen¹⁹⁵, Prof. Dr. Sebahattin Bayram¹⁹⁶, Doç. Dr. Hakan Erol¹⁹⁷ ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Çayır ders vermekte ve bilimsel çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye'de Klasik Filoloji alanına katkıda bulunan bir diğer değerli bilim insanı Hans Gustav Güterbock 1936 yılından itibaren Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ders vermeye başlamış ve Hititoloji bölümünü kurarak Nimet Özgüç¹⁹⁸, Tahsin Özgüç¹⁹⁹, M. Selçuk Ar²⁰⁰ ve Raci Temizer²⁰¹ gibi bilim insanlarının yetişmesine vesile olmuştur²⁰². Bu alanda yetişmiş en önemli bilginlerden biri ise Prof. Dr. Sedat Alp'tir²⁰³. Hititoloji alanında Cumhuriyet Dönemi'nde yetişmiş duayenlerden olan Sedat Alp, yüksek öğrenimi için önce Schulpforta'ya gitmiş, burada Alman Dili ve Edebiyatı'nın yanı sıra Klasik Latince ve Eski Yunanca'yı da öğrenmiştir²⁰⁴. O sıralarda Dönemin Maarif Bakanı Reşit Galip Bey'den bir mektup gelmiş ve kendisinden eski Anadolu uygarlıklarının çalışılması istenmiştir. Bunun üzerine Almanya'da Berlin Üniversitesinde 1932-1940 yılları arasında Eskiçağ Tarihi, Hititoloji, Sümeroloji, Asuroloji ve Arkeoloji alanlarında çalışmıştır. "Hitit Bayram Ritüellerinde Memur Adları" adlı doktora tezini 1940 yılında tamamladıktan sonra yurda dönmüş ve 1941 yılında Hititoloji Bölümü'nde asistan olarak göreve başlamış²⁰⁵ ve bu alanda pek çok eser vermiştir²⁰⁶. Ayrıca Türkiye'nin yetiştirdiği sayılı Hititologlardan biri de Milli Eğitim Bakanlığı'nın bursuyla Almanya'ya giden ve burada III. Hattuşili ile ilgili doktorasını 1972'de tamamlayan Prof. Dr. Ahmet Ünal'dır²⁰⁷. Ünal da alanıyla ilgili çok sayıda eser yayımlamıştır²⁰⁸. Hititoloji alanında uzmanlaşmış bir başka isim Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Hititoloji Anabilim Dalı'nda eğitimini tamamlamış saygın bilim insanlarından olan Prof. Dr. Aygül Süel'dir. Şu an Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'de görevini sürdüren Süel Hititoloji alanında birçok yayın yapmıştır²⁰⁹. Bunun dışında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Prof. Dr. Yasemin Soysal Arıkan²¹⁰, Doç. Dr. Leyla Murat Karakurt²¹¹, Dr. Öğr. Üyesi Şafak Bozgun ve Öğr. Gör. Gül Demirayak Hititoloji Anabilim Dalı bünyesinde görevlerini sürdürmektedirler.

¹⁹¹ Bilgiç 1941; Bilgiç 1953.

¹⁹² Kalaç 1954; Kalaç 1965.

¹⁹³ Balkan 1948.

¹⁹⁴ Albayrak 2005.

¹⁹⁵ Çeçen 1997.

¹⁹⁶ Bayram 2018.

¹⁹⁷ Erol 2018.

¹⁹⁸ Özgüç 1987.

¹⁹⁹ Özgüç 1957.

²⁰⁰ Ar 1944.

²⁰¹ Temizer 1984.

²⁰² Ünar 2013, 34.

²⁰³ Alp 145; Alp, 1979.

²⁰⁴ Süel 2007, 16.

²⁰⁵ Süel 2007, 16-17.

²⁰⁶ Alp 1977, Alp 1983.

²⁰⁷ İlkı 2007, 3.

²⁰⁸ Ünal 2016.

²⁰⁹ Süel 1995; Süel 2000.

²¹⁰ Soysal Arıkan 2000.

²¹¹ Murat 2008.

İstanbul Üniversitesi'nde Hititoloji Ana Bilim Dalı, Atatürk'ün 1933 yılında yaptığı Üniversite reformu ile birlikte, Sümer-Eti Filolojisi adı altında Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert'in başkanlığında kurulmuştur (URL 30). 1981 yılında YÖK yasası değişikliği ile Hititoloji Ana Bilim Dalı, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü bünyesinde varlığını sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi karşıtı bir duruş sergileyen Bossert 1933 de Türkiye'ye gelmiştir. Dönemin Maarif Bakanı Reşit Galip'in ön ayak olmasıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde dersler vermiş ve 1940-41 yılları arasında Edebiyat Fakültesi bünyesinde kurulan Eski Önasya Dilleri Kürsü Başkanlığı'na atanmıştır. Bossert bir Hititoloji uzmanı olup Hitit hiyerogliflerinin çözümünde önemli katkılar sağlamış ve bu alanda birçok öğrenci yetiştirmiştir. İstanbul Üniversitesi Hititoloji Bölümü bünyesinde çok değerli bilim insanları Prof. Dr. Muhibbe Darga, Prof. Dr. Uluğ Bahadır Alkım, Prof. Dr. Mustafa Kalaç, Prof. Dr. Belkıs Dinçol ve Prof. Dr. Ali Dinçol görev yapmış ve bu alanda önemli eserler vermişlerdir. Prof. Dr. Muhibbe Darga ve Prof. Dr. Uluğ Bahadır Alkım İstanbul Üniversitesi Hititoloji Bölümü'nde asistan olarak görev almışlardır. Ayrıca Darga²¹² ve Alkım²¹³, Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert'le birlikte Karatepe kazılarında katılmışlar ve çok sayıda eser vermişlerdir. Birçok eser kaleme alan ve akademik hayatına 1967 yılında başlayan Prof. Dr. Ali Dinçol Hititoloji, Luwice hiyeroglif yazıtları ile Urartuca yazıtları konusunda dünyadaki saygın bilim insanlarından biri olmuştur²¹⁴. Hem Prof. Dr. Ali Dinçol²¹⁵ hem de eşi ve meslektaşı olan Prof. Dr. Belkıs Dinçol alanlarıyla ilgili çalışmalar yapmıştır²¹⁶. İstanbul Üniversitesi Hititoloji Bölümü'nde şimdi ise Doç. Dr. Hasan Peker, Doç. Dr. Meltem Doğan Alparslan ve Doç. Dr. Metin Alparslan ders vermektedir. Doç. Dr. Hasan Peker²¹⁷, Metin Alparslan²¹⁸ ve Meltem Doğan Alparslan'ın Hititoloji ve Hitit uygarlıkları ile ilgili çalışmaları bulunmaktadır²¹⁹.

Türkiye'de ilk Klasik Filoloji disiplini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde 1935 yılının sonuna doğru Prof. Dr. Hamit Dereli'nin teşvikiyle Fransız Filolojisi bünyesinde kurulmuştur²²⁰. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet bursuyla İngiltere'ye gönderilen Dereli daha sonra yurda dönerek 1936 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine öğretim üyesi olarak atanmış ve Latince derslerini vermiştir. 1936-1937 yılları arasında ise Alman dilbilimci Georg Rohde Türkiye gelip Eski Yunanca dersleri vermeye başlamıştır. Prof. Dr. Fazıl Nazmi Rükün da bu dönemde Ankara Üniversitesi'ne geçerek Latince dersleri vermiştir Antik dönem yazarlarından yaptığı birçok çeviriyle bilinen Sabahattin Eyüboğlu da Cumhuriyet Dönemi'nde Avrupa'ya eğitim için gönderilmiş gençler arasında yer almıştır. Lyon, Dijon ve Sorbonne Üniversitelerinde sanat tarihi ve estetik dersleri alan Eyüboğlu, eğitimini tamamlayıp yurda döndükten sonra 1939-1947 yılları arasında Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde görev almıştır²²¹. Prof. Dr. Faruk Zeki Perek Türkiye'deki eğitiminin ardından Londra'daki King's College'da Klasik Filoloji alanında yüksek lisansını tamamlayarak yurduna dönmüştür. Perek, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'na öğretim elemanı olarak atanmış daha sonra Latin Grameri üzerine üç ciltlik bir kitap yayımlamıştır²²². Suat Baydur 1932 yılında Germanistik eğitimi için devlet bursuyla Berlin Üniversitesi'ne gönderilmiş ancak daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın Klasik Filoloji alanında çalışmasını istemesi üzerine Heidelberg Üniversitesi'nde bu alanda çalışmıştır. Yurda döndükten kısa bir süre sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde asistan olarak göreve başlamış, ardından 1946 yılında İstanbul Üniversitesi

---

²¹² Darga 1984; Darga 1985.

²¹³ Alkım 1968, Alkım 1974.

²¹⁴ Alparslan 2013, 13.

²¹⁵ Dinçol – Darga 1970.

²¹⁶ Dinçol 2003.

²¹⁷ Peker 2014.

²¹⁸ Alparslan 2009.

²¹⁹ Doğan Alparslan 2009.

²²⁰ Erim 2000, 28, Demiriş 2009, 277.

²²¹ Akagündüz – Akagündüz 2013, 21.

²²² Perek 1968.

Edebiyat Fakültesi bünyesindeki Antik Felsefe Kürsüsü'ne asistan olarak tayin edilmiştir. 1950 yılında doçentliğini Klasik Filoloji alanından alması üzerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü'ne doçent olarak atanmıştır²²³. 1937-1938 yılında İlyada çevirisiyle hafızalarımıza kazınan ünlü filolog Azra Erhat²²⁴, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde asistan olarak görev almaya başlamıştır²²⁵. Daha sonra Suat ve Samim Sinaoğlu kardeşlerden Suat, Eski Yunancaya ve Samim ise Latinceye yönelerek DTCF'de asistan olarak göreve başlamışlardır. Hasan Ali Yücel'in Maarif Bakanlığı yaptığı 1938-1946 yılları arasında Eski Batı Tarihi'nin gelişimi ivme kazanmış ve bu dönemde Eski Yunanca ve Latince eserler Türkçe'ye çevrilmiştir. Prof. Dr. ve Prof. Dr. Güngör Varınlıoğlu²²⁶, Filiz Öktem²²⁷ ile Mehmet Özaktürk Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde; Prof. Dr. Çetin Şahin²²⁸, Prof. Dr. Candan Şentuna²²⁹ ve Prof. Dr. Tansu Açık²³⁰, DTCF Yunan Dili Edebiyatı Bölümü'nde görev almış önemli akademisyenlerdir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin şimdiki kuşak temsilcilerinden Prof. Dr. Gül Özaktürk, Prof. Dr. Ü. Fafo Telatar, Doç. Dr. Çağatay Aşkit gibi bilim insanları Latin Filolojisi alanında çalışmalarını sürdürmektedir²³¹. Ankara Üniversitesi Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde ise Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Yakut Yunan Filolojisi alanında çalışmalarına devam etmektedir²³².

İstanbul Üniversitesi'nde Klasik Filoloji Bölümü Alman bilim insanı Clemens Emin Bosch tarafından kurulmuştur. Clemens Emin Bosch, eşinin Yahudi kökenli olmasından dolayı 1935 yılında ailesini de alarak Türkiye'ye gelmiş ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Klasik Filoloji profesörü olarak görev almıştır. Pamphylia Bölgesi'ndeki Side kent kazısı çalışmalarına katılmış ve Side yazıtları üzerine çalışarak kent tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. Bosch'un ardından kendisine daha sonra Sir unvanı verilen ve Roma tarihi ile ilgili yazdığı eserleriyle Roma Tarihi'nin duayenlerinden biri olan Ronald Syme Klasik Filoloji kürsüsüne başkanlık etmiştir. Bu dönemde bölümde Latince dersleri okutulmuştur. 1943-1944 yılında Oliver Davies'in Üniversite'de göreve başlamasıyla ayrıca Eski Yunanca dersleri de okutulmaya başlanmıştır²³³. 1944 yılında ise Georg Edward Bean, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji Bölümü'nde göreve başlamış ve bu görevi 1971 yılına kadar sürdürmüştür. 1945 yılında Syme'in görevinden ayrılmasıyla Klasik Filoloji Kürsü başkanlığını felsefe çalışmalarıyla bilinen Walter Kranz üstlenmiştir. Yukarıda adını zikrettiğimiz Suat Baydur da bu bölümde 1950-1953 yılları arasında görev yapmıştır. Kranz'dan sonra kürsü başkanlığını Prof. Dr. Faruk Zeki Perek 1977 yılına kadar üstlenmiştir. 1977-1982 yılları arasında ise Prof. Dr. Zafer Taşlıkloğlu²³⁴ bu görevi sürdürmüştür. Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nün Eski Yunan Dili ve Edebiyatı ve Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı adı altında ikiye ayrılmasından sonra Prof. Dr. Müzehher Erim, emekliye ayrıldığı 1992 yılına kadar Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın başkanlığını yapmıştır. Latince çalışmalarıyla bilinen Sina Kabağaç Latin Dili Edebiyatı kürsüsüne okutman olarak atanmış ve 1989 yılında emekliye ayrılana kadar bu alanda önemli bilim insanlarının yetişmesine önayak olmuştur²³⁵. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri bünyesindeki Eski Yunan Dili ve Edebiyatı ve Latin Dili ve Edebiyatı alanında Prof. Dr. Kenan Yonarsoy, Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu, Prof. Dr. Vedat Çelgin,

²²³ Demiriş 2009, 279.

²²⁴ Erhat – Kadir, 2014.

²²⁵ Erim 2000, 28.

²²⁶ Varınlıoğlu 2005; Varınlıoğlu 2012.

²²⁷ Öktem 1996.

²²⁸ Şahin 1995.

²²⁹ Şentuna, 1997.

²³⁰ Açık 2006.

²³¹ Telatar 2013; Telatar-Özaktürk 2008; Özaktürk-Telatar 2007; Aşkit 2016.

²³² Sönmez 2014.

²³³ Demiriş 2009, 279.

²³⁴ Taşlıkloğlu, 1968.

²³⁵ Demiriş 2009, 280.

Prof. Dr. Güler Çelgin, Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken; Prof. Dr. Bedia Demiriş ve Doç. Dr. Çiğdem Menzilcioğlu gibi bilim insanları görev yapmıştır ve bu değerli akademisyenlerden bazıları da halen görevlerini sürdürmektedirler. İstanbul Üniversitesi Latin Dili Edebiyatı Bölümü'nde görev yapan Prof. Dr. Bedia Demiriş²³⁶, Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken²³⁷ ve Doç. Dr. F. Çiğdem Menzilcioğlu²³⁸ Latince pek çok eseri Türkçeye kazandırmış olup yapılan çalışmalar bölümün kuruluş misyonuna uygun olarak Klasik Filoloji temellidir. Ayrıca Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Bengü Cennet Çoşkun²³⁹, Dr. Öğr. Üyesi Ekin Öyken²⁴⁰, Dr. Öğr. Üyesi Eyüp Çoraklı²⁴¹ ve Dr. Öğr. Üyesi Pelin Erçelik²⁴² görev yapmaktadır. Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda ise emekliye ayrılan birçok çalışmaya imza atmış olan Prof. Dr. Ahmet Vedat Çelgin²⁴³ dışında Prof. Dr. Güler Çelgin²⁴⁴, Doç. Dr. Emre Erten²⁴⁵, Doç. Dr. Erman Gören²⁴⁶ ve Dr. Öğr. Üyesi Filiz Cluzeau²⁴⁷ çalışmalarını sürdürmektedir.

Ege Üniversitesi'nde Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü epigrafinin duayenlerinden Prof. Dr. Hasan Malay tarafından 1995 yılında kurulmuştur. Malay, Epigrafi çalışmalarıyla ilgilenmiş 1987 yılında Epigrafi Bilimi üzerine bir çalışma kaleme almıştır²⁴⁸. Ege Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nde Prof. Dr. Cumhuriyet Tanrıver²⁴⁹ ve Doç. Dr. Pınar Özlem Aytaçlar²⁵⁰ görev yapmaktadır. Bölüm halihazırda öğrenci almamaktadır (URL 31).

Almanya'da uzun süre görev yaptıktan sonra yurda dönen Sencer Şahin, Akdeniz Üniversitesi'nde 1997 yılında Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümünü kurmuş ve Epigrafi'nin Türkiye'de yerleşmesine büyük katkı sağlamıştır. Bölüm yoğunluklu olarak epigrafi alanında yayın yapmakla birlikte pek çok çeviriye de imza atmıştır. Prof. Dr. Sencer Şahin, Perge ile Nikaia antik kentlerinin yazıtlarını inceleyen *corpus* çalışmaları yapmıştır²⁵¹. Akdeniz Üniversitesi'nden bir başka bilim insanı olan Prof. Dr. Mustafa Adak farklı bölgelerden kaleme aldığı çalışmalarıyla epigrafi biliminin ilerlemesine önemli katkılarda bulunmuştur²⁵². Ayrıca Prof. Dr. N. Eda Akyürek Şahin epigrafi alanında çok sayıda eser yayınlamıştır²⁵³. Şu an Akdeniz Üniversitesinde Prof. Dr. Sencer Şahin'in öğrencileri olan Prof. Dr. Fatih Onur²⁵⁴, Doç. Dr. Burak Takmer²⁵⁵, Doç. Dr. Ebru N. Akdoğu Arca²⁵⁶, Doç. Dr. Nuray Gökalp Özdil²⁵⁷, Doç. Dr. Nihal Tüner Önen²⁵⁸, Doç. Dr. Mehmet Oktan²⁵⁹ ve Dr. Öğr. Üyesi Ertan Yıldız²⁶⁰ görev yapmaktadır ve bu

²³⁶ Demiriş 1997.

²³⁷ Dürüşken – Demiriş 1999; Dürüşken 2015; Dürüşken 2017.

²³⁸ Menzilcioğlu 2007; Menzilcioğlu 2012.

²³⁹ Cennet 2015.

²⁴⁰ Öyken 2004.

²⁴¹ Dürüşken-Çoraklı 2017.

²⁴² Erçelik 2015.

²⁴³ Çelgin 2003; Çelgin 2008.

²⁴⁴ Çelgin 1991; Çelgin 1999.

²⁴⁵ Erten 2018a; Erten 2018b.

²⁴⁶ Gören–Yavuz 2018; Gören–Yavuz 2019.

²⁴⁷ Cluzeau 2013; Cluzeau 2016.

²⁴⁸ Malay 1987.

²⁴⁹ Petzl–Tanrıver 2015.

²⁵⁰ Aytaçlar 2017.

²⁵¹ Şahin 1979-1982; Şahin 1999.

²⁵² Adak-Stauner 2018; Adak-Oktan 2018.

²⁵³ Akyürek Şahin 2010; Akyürek Şahin, 2014.

²⁵⁴ Onur 2008; Onur - Papagiannaki 2008.

²⁵⁵ Takmer 2019; Takmer 2016,

²⁵⁶ Akdoğu Arca 2016; Akdoğu Arca - Oktan 2016.

²⁵⁷ Gökalp Özdil 2015; Gökalp Özdil 2018.

²⁵⁸ Tüner Önen 2015a; Tüner Önen 2015b.

²⁵⁹ Oktan 2010; Oktan 2016.

bilim insanları Klasik Filoloji alanında eser vermenin yanı sıra özellikle de epigrafi alanında birçok çalışmaya imza atmışlardır. Ayrıca aynı bölümde Ankara Üniversitesi DTCF Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde mezun olan Doç. Dr. Asuman Coşkun Abuagla²⁶¹ çalışmalarını sürdürmektedir. Yine Sencer Şahin'in öğrencilerinden olan Dr. Öğr. Üyesi Nurşah Çokbankir Şengül Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi'nde çalışmalarını sürdürmektedir²⁶². Ayrıca uzun yıllar Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde görev yapan daha sonra Akdeniz Üniversitesi'ne geçen ve emekli eski öğretim üyelerinden biri olan Prof. Dr. Ender Varinlioğlu hem çeviri çalışmaları hem de epigrafi çalışmaları yapmıştır²⁶³. Yine bu üniversitenin bilim insanlarından olan Prof. Dr. Murat Arslan Klasik Filoloji, epigrafi ve eskiçağ tarihi alanında eserler vermiştir²⁶⁴.

Epigrafi çalışmalarıyla bilinen bir diğer isim Prof. Dr. Ş. Recai Tekoğlu'dur. İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olan Tekoğlu bir müddet çalışmalarını Akdeniz Üniversitesi'nde sürdürmüş daha sonra ise Dokuz Eylül Üniversitesi'ne geçerek çalışmalarına burada devam etmiştir. Tekoğlu'nun Anadolu Dilleri ve Epigrafisi üzerine çalışmaları bulunmaktadır²⁶⁵.

Bu bölümlerin dışında yine başka üniversitelerde Eskiçağ Tarihi bünyesinde görev alan ve epigrafi ile ilgili önemli çalışmaları olan bulunan pek çok değerli bilim insanı da bulunmaktadır. 1984-2006 yılları arasında Marmara Üniversitesi'nde, daha sonra ise Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yapan Prof. Dr. Bülent İplikçioğlu hem Eskiçağ Tarihi hem de epigrafi alanlarında eserler vermiştir²⁶⁶. İstanbul Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar özellikle Kilikya Bölgesi üzerine çalışmıştır²⁶⁷. Aynı üniversitede görev yapan Hamdi Şahin de epigrafi araştırmaları yapmıştır²⁶⁸. Ayrıca şu an Marmara Üniversitesi'nde görev yapan Doç. Dr. Hüseyin Sami Öztürk²⁶⁹, Mimar Sinan Üniversitesi'nde görev yapan Doç. Dr. Ferit Baz epigrafi²⁷⁰ ve Doç. Dr. Bülent Öztürk epigrafi alanıyla ilgili yayınlar yapmıştır²⁷¹. Ayrıca Mimar Sinan Üniversitesi'nde görev yapan ve 2014 yılında aramızdan ayrılan değerli bilim insanı Yrd. Doç. Dr. Filiz Dönmez-Öztürk'ün de birçok yayını bulunmaktadır²⁷². Doç. Dr. Hüseyin Üreten de Eskiçağ Tarihi alanlarında çalışmalar yapmıştır²⁷³. Prof. Dr. Abdurrahman Uzunaslın da epigrafi ve Eskiçağ alanında çalışmalar yapan bilim insanlarından biridir²⁷⁴. Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi Sevgi Sarıkaya²⁷⁵ ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Akın Sargın²⁷⁶ filoloji ve epigrafi alanında çalışmalarını sürdürmektedir. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nden Dr. Öğretim Üyesi

---

²⁶⁰ Yıldız 2019.

²⁶¹ Coşkun Abuagla 2015; Coşkun Abuagla 2019.

²⁶² Çokbankir 2010.

²⁶³ Varinlioğlu 1997; Varinlioğlu – French 1991.

²⁶⁴ Arslan 2007; Arslan 2010.

²⁶⁵ Tekoğlu 2013; Tekoğlu 1999.

²⁶⁶ İplikçioğlu 1992; İplikçioğlu 2007.

²⁶⁷ Sayar 1995; Sayar, 1997.

²⁶⁸ Şahin 2009; Şahin 2015.

²⁶⁹ Öztürk 2015.

²⁷⁰ Baz – Erten 2013.

²⁷¹ Öztürk 2016.

²⁷² Dönmez-Öztürk 2013.

²⁷³ Üreten 1999.

²⁷⁴ Uzunaslın 1998; Uzunaslın 2017.

²⁷⁵ Sarıkaya 2014.

²⁷⁶ Akın 2016.

Güray Ünver'in çalışmaları bulunmaktadır²⁷⁷. Ayrıca Trakya Üniversite'inde görev yapan Doç. Dr. Sema Sandalcı da klasik filoloji alanında birçok eseri türkçeye çevirmiştir²⁷⁸.

Yukarıda sıralandığı üzere epigrafi ve klasik filoloji üzerine eğitimini tamamlamış pek çok bilim insanımız bugün Tarih Bilimi'nin alt disiplini olan Eskiçağ Tarihi bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir. Bu alanda eğitim görmüş bilim insanları üniversitelerde güçlüklerle kadro alabilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Demir ve Sarıkaya Türkiye'deki 186 üniversite içinden 104'ünde Tarih Bölümü'nün mevcut olduğunu ve bunlardan 85'inde Eskiçağ Tarihi alanında çalışan profesör, doçent, doktor öğretim üyesi, öğretim görevlisi ve araştırma görevlisinden en az birinin bulunduğunu dile getirmektedirler²⁷⁹. Klasik Filoloji alanında ise Türkiye'de sadece dört üniversitede (İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi ve Akdeniz Üniversitesi) Eski Yunanca ve Latince dersleri veren bölümler bulunmaktadır. Ege Üniversitesi'nde Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü bulunmasına rağmen öğrenci alınmamaktadır. Ankara ve İstanbul Üniversitesi'nde daha çok Edebiyat ve Felsefe, Akdeniz Üniversitesi'nde ise Epigrafi temelli çalışmalar ön plana çıkmaktadır²⁸⁰. Türkiye'de Avrupa ülkeleri ve antikçağ mirasına sahip olmayan birçok ülke ile kıyaslandığında Klasik Filoloji temelli bölümlerin neredeyse yok denecek kadar az olduğu görülmektedir (Kanada: University of Toronto, Faculty of Arts and Science, Department of Classics (URL 32); Avustralya University of Sydney, Faculty of Arts and Social Sciences, Department of Classics and Ancient History (URL 33).

Taşı ve toprağıyla birçok uygarlığa ev sahipliği yapan ülkemizde klasik filoloji/ epigrafi alanında yetişmiş akademisyen sayısı yetersiz olduğu için çoğunlukla kazı başkanları yabancı epigraflarla çalışmaktadırlar. Bu yüzden ülkemizin pek çok yerinde kazılar gerçekleştirilmesine rağmen bunlarda görev alan Türk epigraflar oldukça azdır. Ayrıca ülkemizde yer alan yüzü aşkın müzede bir tane bile epigraf bulunmamaktadır. Bu müzelerde istihdam edilen elemanlar Klasik Arkeolog, Sanat Tarihiçi, Prehistoryacı, Sümerolog ya da Hititolog'tur²⁸¹. Türkiye'deki özel müzelerde ve koruma kurullarında da aynı durum geçerlidir. Buralarda bir tane bile Latince ve Eski Yunanca yazıtları okuyacak epigraf bulunmamaktadır. Bu da ülkemizin antik dönemden kalma ve Eskiçağ tarihimizi, idari sistemimizi, ekonomimizi, sosyal hayatımızı ve benzeri pek çok içeriği aydınlatmaya hizmet eden yazılı kültür varlıklarımız olan yazıtların bilimsel olarak değerlendirilememesi ve tozlu depolarda istiflenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi en erkenden başlamak üzere tarihimize topyekûn sahip çıkma gerekliliğinin yanı sıra günümüzdeki siyasi ve kültür politikalarının belirlenmesi için de zaruridir. Bu da Türkiye Müzeleri'nde hiç değilse bir tane epigraf istihdam edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de epigraf/klasik filolog eksikliğini giderilmesi amacıyla ayrıca Arkeoloji Bölümleri'nin bulunduğu üniversiteler bünyesinde Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü adı altında Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı ve Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Daları da kurulmalıdır. Bu alanlardan yetişen bilim insanları Anadolu'nun kültürel ve tarihi mirasına topyekûn sahip çıkacakları gibi Eskiçağ Felsefe Tarihi, Sanat Tarihi, Tıp Tarihi ve Roma Hukuku gibi alanlarda da uzman kadroların yetişmesine büyük katkı sağlayacaklardır.

Arkeometri ve Cumhuriyet Dönemi'nden Günümüze Arkeometri Çalışmaları

Merve YEŞİL*

Murat FIRAT**

** Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,

²⁷⁷ Ünver 2020.

²⁷⁸ Sandalcı, 2011

²⁷⁹ Demir-Sarıkaya 2019, 181.

²⁸⁰ Demir-Sarıkaya 2019, 184.

²⁸¹ Yılmaz-Kurul 2015, 15.

Bilindiği üzere Eski Yunanca'da *arkhaios* kelimesi eski, metron kelimesi ise (τὸ μέτρον) ölçü anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla arkeometri, geçmiş uygarlıklara ait kalıntı ve buluntuların fizik, jeoloji, biyoloji, tıp ve kimya gibi bilimlerin yöntemleri kullanılarak, her açıdan (hammadenin kökeni, içeriğinin tanımlanması, hangi kaynaktan çıkıp nerelere kadar ulaştığı, üretim teknikleri, yaşının belirlenmesi, sınıflandırılması ve istatistiksel olarak irdelenmesi gibi) analiz edilmesini sağlayan bilim dalıdır. Daha açık bir dille belirtmek gerekir ise günümüzde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalarda saptanan buluntuların, uygarlık ve kültür tarihi açısından olabildiğince doğru yorumlanmaları amacıyla fen ve doğa bilimlerinin çeşitli dallarının yöntemlerinin kullanılması ile ortaya çıkan yeni bir bilim alanıdır²⁸². Bu yöntemler tabii ki salt materyallerin tasnifi ve tanımlanması için değil ama aynı zamanda arkeolojik sahalarda tespit edilen insan veya hayvan iskeletlerinin yorumlanması hususunda da çok değerli bilgiler sağlar. Örneğin Biyoloji, Tıp, Antropoloji'de uygulanan yöntemler ile kazıları devam eden arkeolojik alanlarda karşılaşılan insanların yaşamları, beslenmeleri, uğraşları, sağlıkları, birbirleriyle olan akrabalık ilişkileri veya geçirdikleri hastalıklar hakkında da çok değerli bilgilere ulaşılmakta²⁸³, böylece insanlık tarihi farklı sosyo-kültürel boyutlarıyla değerlendirilebilmektedir. Arkeoloji geçmiş dönemlerde yaşamış toplumların kültürel ve toplumsal düzenlerini günümüze kadar gelebilen maddi kalıntılara dayanarak araştıran, belgeleyen ve gelişim sürecini inceleyerek yorumlamaya çalışan bir bilim dalı²⁸⁴ olduğuna göre de arkeometrik yöntemlerden ayrı bir disiplinmiş gibi tanımlanamaz. Böylece de, olması gerektiği üzere, karşılıklı bilgi alışverişi ve ortak çalışmaların ürünleri, her geçen gün daha da artmakta, arkeoloji çok disiplinli bir bilim dalına dönüşmektedir.

Zamanla gelişen teknolojiye bağlı olarak da özellikle arkeolojik çalışmalara pozitif veriler sunmaya başlayan arkeometrik yöntemlerde de büyük gelişim ve değişim yaşanmıştır. Bu yöntemler arasında en tanınanları olarak *optik yöntemler* (fotogrametri vb.), *fiziksel jeofiziksel yöntemler* (Rezistivite, Elektrik sondajı), *kalıntıların yaş tespitini sağlayan mutlak yöntemler* (Radyoaktif parçalanma, C-14 (Radyokarbon), K40 AR40 (potasyum Argon), U 238 (Uranium 238), U 235 (Uranium 235), Th -232 (Thorium 232) vb.), ESR (Elektron Spin Rezonans), ve *Radyoaktif olmayan yöntemler* (Paleo Arkeomagnetizma, Razemizasyon Uranium / Florin U ve F miktarının ölçümü, Obsidien Hidrasyonu, Varv Analizi, Dendrokronoloji ve Hayvan Kemiği Analizleri) dikkat çeker ve yaygın olarak tercih edilirler. Bu alanda gerçekleştirilen yeni uygulamalarda, buluntunun özelliğine göre yöntem seçilmekte ya da birçok yöntem bir arada kullanılabilir. Buna bağlı olarak elde edilen verilerin arkeolojik kontekt içinde değerlendirilmesiyle de bu disiplinler arası çalışmanın temeli oluşturulur. Bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise arkeometrik olsa dahi salt gerçekleştirilen bir dizi analizin sonucundan yola çıkarak kültür tarihimizi yorumlamak, sanıldığı kadar kolay olmadığı gibi araştırmacıları kesin olmayan ve hatta yanlış olabilecek sonuçlara da götürebilir²⁸⁵.

Yukarıda bahsi geçen fen ve doğa bilimleri kökenli araştırma yöntemlerinin arkeolojik buluntulara uygulanması 19. yüzyıl gibi çok erken süreçlere kadar uzanmasına karşın, bu alandaki gelişmeler son 30-40 yılda ancak ivme kazanmıştır. Bu bağlamda kabul edilen en erken arkeometrik çalışmalarından biri M.H. Klaproth tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı sikkeler, camlar ve Orta Çağ heykelleri

²⁸² Esin 1986, Akyol 2015a.

²⁸³ Yalçın 2012, 40.

²⁸⁴ Özdoğan 2011a, 19

²⁸⁵ Yalçın 2012, 40.

üzerinde gerçekleştirdiği bazı kimyasal analizlerinin sonuçlarını Berlin Bilim Akademisi'nde bir bildiri olarak sunmuştur²⁸⁶. İlerleyen yıllarda Mısır'dan başlayarak Ortadoğu ve daha sonra Anadolu'da başlayan ilk arkeolojik kazılardan ele geçen çeşitli buluntularla malzeme analizleri Alman Kimyager Friedrich Rathgen (1862-1942), İngiliz Kimya Tarihçisi James Riddick Partington (1886-1965), metalürji konusunda Helbert Coghlan (1896-1981) gibi birçok araştırmacının çalışmaları takip etmiştir²⁸⁷. Arkeolojik buluntuların metrik analizler boyutuyla değerlendirilebilmesi amacıyla çeşitli kimyasal ve fiziksel yöntemler ile yapılan malzeme incelemelerinin farklı bilim insanları tarafından çeşitlendirilerek İkinci Dünya Savaşı'na kadar, geliştirildiği gözlenmektedir. Bununla birlikte arkeolojiye yönelik olarak "Arkeometri" adı altında yeni bir boyuta taşınması ve bugünkü durumuna kavuşması 1950 - 1960 yılları arasındadır. Willard Libby (1955) ve arkadaşlarının, organik maddelerin içinde bulunan radyoaktif karbon-14'ün ölçülmesine dayanan tarihlendirme tekniğini bulmaları arkeometrinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir²⁸⁸. Bu süreçte Anadolu'da yoğunluk kazanmaya başlayan arkeolojik kazılarda ele geçen organik malzemeden yapılmış çeşitli buluntuları (metal, seramik, cam, duvar resimlerinin boyaları vb.) değerlendirmek amacıyla kimyasal nitelikli arkeometrik analizler de artmıştır. Troia kazıları ve Ur Kral Mezarları başta olmak üzere yeni bazı çalışmalarda ele geçen eserlerin daha doğru yöntemler ile analiz edilmesi amacıyla arkeometri ön plana çıkmaya başlamıştır²⁸⁹. Böylece Klaproth'un öncülüğünü üstlendiği bu yeni yöntemler başta F. Rathgen²⁹⁰, C. H. Desch²⁹¹, J. R. Partington²⁹², H. H. Coghlan²⁹³ ve başka araştırmacıların da dikkatini çeker gelişimini sürdürür.

1960'lı yıllarda ülkemizde Prof. Dr. Ali M. Dinçol ve Sönmez Kantman arkeolojik araştırma metodlarını matematiksel bir netliğe bağlama eğiliminde olan bilginlerin görüşlerinin bir sentezini yapmışlar ve kısmen adı geçen eğilimin savunucularına, kısmen de kendi deneylerine dayanan hipotetik bir araştırma planı yayınlamışlardır²⁹⁴ (detaylı bilgi için bkz. URL 34). Ayrıca ilk sistematik arkeometri çalışmaları, TÜBİTAK bünyesinde ve ODTÜ katkıları ile 1980 yılında bir Arkeometri Birimi'nin kurulması ile başlamıştır²⁹⁵. Bu birim ülkemizin yetiştirdiği önemli arkeologlarından olan çok değerli üç bilim insanının (Prof. Dr. Bahadır Alkım, Prof. Dr. Halet Çambel ve Prof. Dr. Ufuk Esin) öncülüğünde kurulmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirilen ilk çalışmalarda bu üç bilim insanının yürüttüğü İkiztepe, Çayönü, Tülintepe ve Değirmentepe'nin çeşitli malzemeleri incelenmiştir. Her Mayıs ayında ODTÜ'de gerçekleştirilen toplantılarda sonuçlar tartışılmaya açılır (URL 35)²⁹⁶. Böylece Keban Projesi yoluyla da bu alanda önemli atılımlar gerçekleştirilir. Bu bağlamda özellikle belirtmek gerekir ki, dönemin ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş, Halet Çambel ve Robert J. Braidwood'un (URL 36) iş birliği ile yerli ve yabancı bilim insanlarının bir arada çalışabilmesi amacıyla gerekli çalışma izinlerinin sağlanmış olması son derece önemlidir²⁹⁷. Böylece Aşvan Bölgesi'nde David French (URL 37) ve Norşun Tepe'de Harald Hauptmann'ın (URL 38) en yeni yöntemleri bilen uzmanlarının sahaya kazandırılmasının yanı sıra genç

²⁸⁶ Akyol 2015a, 2.

²⁸⁷ Akyol 2013, 57.

²⁸⁸ Esin 1986, 2.

²⁸⁹ Esin 1986, 1.

²⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz. The Preservation of Antiquities: A Handbook for Curators, Metalle und Metallegierungen. Organische Stoffe.

²⁹¹ Detaylı bilgi için bkz. Sumerian Copper, Report of the 96th Meeting of the British Association for the Advancement of Science.

²⁹² Detaylı bilgi için bkz. Short history of chemistry, A text-book of inorganic chemistry.

²⁹³ Detaylı bilgi için bkz. Notes on the Prehistoric Metallurgy of Copper and Bronze in the Old World.

²⁹⁴ Dinçol-Kantman 1969, 2;

²⁹⁵ Yalçın 2012, 40; Akyol 2012, 206; Akyol 2013, 58.

²⁹⁶ Bu çalışmalarda kuruma katkı sağlayan diğer bazı çok değerli akademisyenler ise Yeter Göksu, Olcay Birgül, Zehra Yeğingül, Mehmet Özdoğan, Selim Kapur, Şeref Kunç, Mehmet, Raif Güler, Emine Caner, Naif Türetken ve Mustafa Özdoğan'dır.

²⁹⁷ Özdoğan 2012, 45-46.

Türk uzmanların gelişimine de katkı sağlanmıştır²⁹⁸.

Tüm bu gelişmelere ek olarak Ufuk Esin'in arkeometriye verdiği önem ve ODTÜ'nün o yıllarda çalışmalara verdiği destek sayesinde arkeometriye kurumsal bir boyut kazandırılmıştır. Son derece değerli bilim insanları tarafından oluşturulan bu biriminin çalışmaları ile ülkemizde arkeometri kavramının tanınması ve gelişmesine öncülük edilmiştir. Bu çalışma ekibi her yıl düzenlenen Arkeometri Kolokyumları'nda çalışmalarını paylaşılarak, bildirimler halinde yayımlanır. 1985 yılından beri periyodik olarak düzenlenen "Uluslararası Kazı ve Araştırma Sempozyumu" ise "Uluslararası Kazı ve Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu" olarak yeniden adlandırılır. Bu sempozyumlarda sunulan bildirimler de tıpkı Kazı ve Araştırma Toplantısı gibi Arkeometri Sonuçları Toplantısı adı altında ayrı bir kitap düzenli olarak basılır (URL 39).

1990 yılına gelindiğinde arkeometrinin ülkemizdeki gelişimi açısından yeni bir aşamaya geçilmiştir. ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'ne bağlı olarak Arkeometri Ana Bilim Dalı'nda eğitim-öğretim faaliyetleri yürütülmeye başlanmıştır. Arkeometrik çalışmaların diğer bilim dallarına olan katkıları arttıkça da zaman içerisinde Boğaziçi Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Bilkent ve Koç Üniversitesi gibi birçok kurumda da benzeri araştırmalar gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir²⁹⁹.

Sonuç olarak yukarıda özet biçimde aktarılan bilgiler dikkate alındığında, ülkemizde yürütülen arkeometri çalışmalarının tarihinin çok da eskilere dayanmadığı rahatlıkla görülebilir. Buna karşın, günümüzde artık pek çok kazıda, arkeolojik buluntular üzerine arkeometrik analizler gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu çalışmalarda görüleceği üzere arkeolojik sahalarda tespit edilen organik veya inorganik bütün buluntular üzerinde analiz yapılabilmekte ve çok çeşitli bilgilere ulaşılabilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere bugünün arkeolojisi, geçmiş örneklerden bağımsız olarak, salt kazı yapıp eser çıkartmakla ilgilenmez, aynı zamanda geçmiş uygarlıkların tarihsel gelişimlerini materyaller üzerinden ve analitik olarak okumaya çalışır.

Cumhuriyet'ten Günümüze Kültürel Mirasa İlişkin Yasalar

Mücella ALBAYRAK

Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
mucella.albayrak@gmail.com

ORCID No. / ORCID No.: 0000-0003-4206-8946

Ülkemizde kültürel mirasın korunması ile ilgili ilk çalışmalar Cumhuriyet Dönemi öncesine uzanmaktadır. Bu konuda ilk yasal düzenlemeler 1869, 1874 ve 1884 yıllarına ait Asar-ı Atika Nizamnameleridir (Eski Eser Kanunları). Bunlar aracılığıyla eski eserlerin devletin malı olduğu ve yurt dışına çıkarılamayacağı belirtilmiştir³⁰⁰. 1869 yılı nizamnamesinde sikkeler yurtdışına çıkış yasağında muaf bırakılsa da 1884 nizamnamesinde bu muafiyet kaldırılmıştır³⁰¹. Yine bu dönemlerde Osman Hamdi Bey ilk bilimsel kazı çalışmalarını gerçekleştirmiş ve eserlerin sergilenmesi için Müze-i Hümayun (günümüz İstanbul Arkeoloji Müzesi) dönemin ünlü mimarlarından Alexandre Vallaury'ye inşa ettirilmiştir (URL 40). Osmanlı Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne geçişte 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla

²⁹⁸ Özdoğan 2012, 46.

²⁹⁹ Akyol 2013, 58-59; Akyol 2015b, 10)

³⁰⁰ Özdemir 2005, 20.

³⁰¹ Çal 2005, 239.

Türk Asar-ı Atıkası (Türk Eski Eserler Müdürlüğü) kurulmuştur. Maarif Bakanlığı'na (Milli Eğitim) bağlı bu kurumun önceliklerinden biri eski eserlerin derlenmesi ve korunması olmuştur. Cumhuriyet'in ilanının ardından Hars Müdürlüğü³⁰² adını alan bu kurum sonraki yıllarda kurulacak olan Kültür Bakanlığı'nın öncülünü oluşturmuştur³⁰³.

Cumhuriyetin ilanı ile ulus bilincinin halka aşılmasında tarih çalışmaları ve müzelere öncelik verilmiştir. Atatürk'ün 1931 yılında Konya'dan İsmet Paşa'ya çektiği bir telgrafta, Anadolu'daki müzelerde birçok eserin korunduğu, Konya'daki Selçuklu eserlerinin harap durumda olduğu ve ülkemizin arkeoloji uzmanlarına ihtiyacı olduğu belirtilmektedir³⁰⁴. Aynı yıl Abideleri Muhafaza Heyeti oluşturulmuş ve bu heyet 1933-35 yılları arasında yaklaşık 3500 eseri tescillemiş ve onarım raporunu hazırlamıştır³⁰⁵. Bu çalışmaların sonucunda “Tarihi Abidelerin Bakım ve Korunması Hakkında Kanun” hazırlanmış olsa da bütçe problemleri dolayısıyla yürürlüğe girmemiştir³⁰⁶. Bu yıllarda Türk tarihinin oluşturulması için tarihi aydınlatacak arkeolojik kazılar ve bunları gerçekleştirecek uzman eleman yetiştirilmesine oldukça önem verilmiştir.

1940'lı yıllarda kültürel miras çalışmaları devam ettirilse de maddi kaynak yetersizliği nedeniyle uygulamaya geçirilememiştir. 1951 yılında 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun” ile Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul kültürel mirasın yaşatılması için bir işlev verilmesi, mimari eserlerin yıkılmayıp onarılması ve rölevelerinin alınması gibi işleri yürütmüştür³⁰⁷.

Cumhuriyet Dönemi ile beraber 1970'li yıllara kadar kültür varlıkları ile ilgili en yetkili kuruluşlar Millî Eğitim Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü olmuştur. Günümüz anlamında Kültür Bakanlığı ise 1971 yılında kurulmuştur. Bakanlık tarafından hazırlanan kültürel mirasın korunmasına ilişkin ilk yasa 25 Nisan 1973 yılında kabul edilen 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu olmuştur. Bununla beraber korumaya konu olan miras öğeleri olan anıtlar ve sit alanları eski eser olarak tanımlanıp devlet malı olarak sayılmış, koruma ilkeleri getirilmiş ve kullanma koşulları belirlenmiştir^{308 309}. Sonrasında kültürel mirasın korunması ile ilgili ilk anayasal düzenleme 1982 Anayasası 63. Maddesi'nde karşımıza çıkmaktadır (URL 42). Bu maddede “Devlet tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır, bu varlık ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahibine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir” hükmü yer alır³¹⁰. 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ise en kapsamlı çalışmalardan biri olmuştur. Taşınabilir ve taşınmaz, korunması gereken doğal ve kültürel varlıklarının tanımı yapılmış, bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişiliklerin görev ve sorumlulukları belirlenmiştir (URL 43). 1710 sayılı kanunun daha geliştirilmiş bir devamı niteliğinde olan bu yasa kültürel miras ile ilgili temel yasadır³¹¹. Bu kanun ile geçmiş dönemlerde kullanımda olan eski

³⁰² Hars Müdürlüğü hakkında detaylı bilgi için bkz. Madran 1996.

³⁰³ Kaderli 2014, 35-6.

³⁰⁴ Telgraf metni için bkz. Madran 1996, 69.

³⁰⁵ Akçura 1972, 40.

³⁰⁶ Madran 1996, 72.

³⁰⁷ Kaderli 2014, 36.

³⁰⁸ Özdemir 2005, 22.

³⁰⁹ 1710 Sayılı kanun metni için bkz. URL 41.

³¹⁰ Özdemir 2005, 23.

³¹¹ Ahunbay 2010, 106.

eser terimi kaldırılmış yerine kültür varlığı terimi kullanılmıştır³¹².

2000’li yıllarda önceki yıllarda tespit edilen eksikliklerin giderilmesi amacıyla yeni yasal düzenlemeler hazırlanmıştır. Bu kapsamda 2004 yılında 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun yürürlüğe konmuştur (URL 44). Bu kanun ile kültürel mirasın korunması ile ilgili politika oluşturulmuş, dünyada örnekleri halihazırda görülmekte olan ancak ülkemiz için yeni olan ören yeri, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı gibi kavramlar tanımlanmıştır³¹³.

2005 yılında yürürlüğe giren 5366 no.lu Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (URL 45) ile beraber kültürel varlıklara tanımlamadan farklı bir yaklaşım getirildiği görülür. Bu kanun ile sit alanı olarak tescil edilmiş bölgelerde yeniden inşa ya da restorasyon ile ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları ile yeniden kullanılabilmesi amaçlanmıştır³¹⁴.

Türkiye’nin kültürel mirasa ilişkin yasal düzenlemelerine bakıldığında ulusal çerçeveden çıkılıp uluslararası kurumlarla yapılan çalışmaların da incelenmesi elzemdir. Türkiye, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu’nun (UNESCO) kurucu ilk on üyeleri içindedir³¹⁵. Kültürel miras alanında önemli bir diğer kurum olan ve 1965 yılında kurulan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi’ne (ICOMOS) Türkiye 1974 yılında katılmıştır³¹⁶. Günümüze kadar çeşitli uluslararası sözleşmelere taraf olan ülkemiz, evrensel gelişmeleri yakından takip etmektedir. 1964 tarihli, tarihi yapıların korunması ve restorasyonu ile ilgili genel çerçeve çizen Venedik Sözleşmesi’ne (URL 48) ve 1968 tarihli, sanatsal ve tarihi değeri olan yapıların koruma ve onarımı ile ilgilenen Avrupa Konseyi Kararı’na (URL 49) Türkiye katkıda bulunmuş ve taraf olmuştur³¹⁷. 1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan ve Türkiye’nin de 1999 yılında imzaladığı “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” ile koruma alanında önemli adımlar atılmış, insana ait tüm kalıntılar korunması gereken miras olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak ulusal ve uluslararası öneme sahip kültürel varlıklarımız ile ilgili yasal düzenlemeler cumhuriyetin ilanından önce Osmanlı Dönemi’nde başlatılmıştır. Cumhuriyet Dönemi ile beraber yeni kurulan ulusun tarihi varlıklarını kayıt altına almak, onarmak ve korumak öncelikli görevler arasında görülmüştür ve bu yönde çalışmalar her daim teşvik edilmiştir. Günümüzde kültürel mirasımız devlet tarafından yukarıda bahsi geçen ve tarihsel çerçevede aktarılan yasalar çerçevesinde korunmaktadır. Gerekli görüldüğünde bu yasaların geliştirilmesi yönergeler, yönetmelikler ve ilke kararları aracılığıyla devam ettirilmektedir.

---

³¹² Çal 2005, 237.

³¹³ Özdemir 2005, 25.

³¹⁴ Albayrak 2018, 45.

³¹⁵ UNESCO Türkiye Milli Komisyonu 20.04.1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla yürürlüğe girmiş ve aynı kararla kurulmuştur. Kanun tam metni için bkz. URL 46.

³¹⁶ ICOMOS Türkiye Milli Komitesi 22.04.1974 tarihli ve 7/8132 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur. Karar metni için bkz. URL 47.

³¹⁷ Ahunbay 2010, 109.

KAYNAKÇA

Açık, T. (2006) Klasik Nedir ya da Yazılı Kültürün Savunusu, Kebikeç 22, 2006, 5-24.

Adak M., Oktan M. (2018). “Die Stiftung des Hermaios aus Lyrboton Kome bei Perge”, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, vol.207, no.3, pp.96-100, 2018.

Adak M. – Stauner K. (2018). “Die Neoi und das Temenos des Dionysas. Eine hellenistische Pachturkunde aus Teos”, Philia, no.4, ss.1-25, 2018.

Ahunbay, Z. (2010). Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme. TÜBA-KED 8/2010, 103-118.

Akagündüz, S. Y. – Akagündüz, Ü. (2013), “Cumhuriyet Dönemi Düşünürlerinden Sabahattin Eyüboğlu’na Felsefi Bir Bakış” Ciu, Cyprus International University, folklor/edebiyat, cilt:19, sayı:76, 2013/4, 21-30.

Akahmet, K. T., Ödekan, A. (2006). Müze Eğitiminin Tarihsel Gelişimi. İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı:1, 47-58.

Akçura, N. (1972). Türkiye ve Eski Eserler. Mimarlık, Sayı 8, 39-42.

Akdoğan Arca, E. N. (2016). “The procurator Domitius Philippus and Nysa ad Maeandrum in the First half of the 3rd century AD”, *Philia*, cilt.2, ss.152-162, 2016.

Akdoğan Arca, E.N. – Oktan, M. (2016). Cicero-Pro Murena Oratio / Murena Savunması, Çeviri, Kabalcı, İstanbul, 2016.

Akın, Y. (2016). “Eine Heraklesweihung aus dem Hinterland von Limyra” *Philia* 2, 2016. 137-142.

Aşkit, Ç. (2016). Milo'nun Savunmasında Değişmeler Söz ve Anlam Sanatları, Bilgin Yayınevi 2016.

Akyol, A. A. (2012). Archaeometrical Perspectives in Turkey. *Selevcia Ad Calycadnm*, İstanbul: Olba Excavation Publications, 2: 201-208.

Akyol, A. A. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Arkeometrinin Dünü ve Bugünü. (Ed. M. Tekocak) Prof. Dr. Levent Zoroğlu'na Armağan Kitap, Suna-Inan Kiraç Mediterranean Civilization Research Institute, Armağan Dizisi-3. İstanbul: 55-62.

Akyol, A. A. (2015a). Arkeoloji, Kimya, Arkeometri. *Kimya ve Sanayi Dergisi*, 1.4, 1-4.

Akyol, A. A. (2015b). Laboratorial Based Archaeometrical Studies in Turkey. CHNT 19-19th International Conference on Cultural Heritage and New Technologies, 3-5 November 2014, Vienna, Austria: 3-17, (Web print).

Akyürek Şahin N. E. (2010) “Zwei Neue Inschriften Für Hosios Kai Dikaos”, *Olba*, pp.267-280, 2010.

Akyürek Şahin N.E. (2014). “Bilecik ten Bir Grup Zeus Büstü ve Zeus Bronton”, *Gephyra*, no.11, ss.121-171, 2014.

Albayrak, M. (2018). Arkeolojik Açık Hava Müzeleri: Teos Antik Kenti Örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alkım B. U. (1968). “İslahiye Bölgesi Araştırmaları ve Gedikli Höyük Kazısı (1966)”, *TAD XV-2*, 39-48.

Alkım B. U. (1974). “A Subterranean Construction at Kırışkal”, *Mansel'e Armağan/Melanges Mansel II*, 821-830, Ankara, TTKY.

Alp S. 1945, Kumarbi Efsanesi (Almanca'dan Tercüme), T.T.K. Yayınları: Dizi-VII, No: 11. Ankara 1945.

Alp S. 1979, Hitit Dilinde “Saray” sözünün karşılığı, *Belleten* 43, sayı 170, 1979, s. 273-280.

Alparslan M. (2009), Hititoloji'ye Giriş, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, *Instrumenta Lingarum Antiquarum I*, 11-31.

Alparslan M. (2013), Nachruf Prof. Dr. Ali Dinçol, *Istanbul Mitteilungen* 63, 11-14.

Altınoluk, Z. S. (2005). *Sikkeler Işığında Küçük Asya'da İrmak Tanrıları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ar, M. S. (1944) "Çivi Yazılı Kaynaklara Göre Türkçe-Etice-Hurricce Arasındaki Bağlar", *Belleten*, Cilt: VIII / 32 –1944, 633-639.

Arık, R. O. (1953) *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Arslan, M. (2007). *Memnon'Un Herakleia'sı ve Yorumlanması*, Odin Yayıncılık, İstanbul.

Arslan, M. (2010). *Kayseri Müzesinden Yeni Yazıtlar*", *Olba*, vol.17, pp.307-322.

Ashton, R. (1996). *Studies in Ancient Coinage from Turkey*. London: Royal Numismatic Society, Special Publication no. 29.

Atlan, S. (1967). *MÖ. V. ve IV. Yüzyıl Sikkeleri Üzerinde Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atlan, S. (1976). *1947-1967 Yılları Side Kazıları Sırasında Elde Edilen Sikkeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Atlan, S. (1993). *Grek Sikkeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Atlan, S., Baydur, N. (1984). *Grek ve Roma Sikkeleri*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Aykut, T. (1992) *Ak Akçe - Moğol ve İlhanlı Sikkeleri*. İstanbul.

Balkan, K. 1948, *Ankara Arkeoloji Müzesinde Bulunan Boğazköy Tabletleri / Boğazköy-Tafeln im Archäologischen Museum zu Ankara*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1948.

Başgelen, N. (1998) "Atatürk ile Eski Eserler, Arkeoloji, Kazılar ve Müzeler", *Arkeoloji ve Sanat* 87: 2-5.

Başgelen, N. (2001) "Cumhuriyetin İlk Arkeolojik Kazısı Ankara Tümülüsleri", *Arkeoloji ve Sanat* 100: 34-44.

Baydur, N. (1975). *Die Münzen von Attaleia in Pamphylien, Teil 1. Geschichte, Chronologie und Münzkatalog von der Hellenistischen Zeit bis zu Commodus*. *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* XXV, 33-72.

Baydur, N. (1976). *Die Münzen von Attaleia in Pamphylien, Teil 2. Geschichte, Chronologie und Münzkatalog von Septimius Severus bis zum Ende der Münzprägung unter Valentinian-Gallienus. Gesamtauswertung*. *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* XXVI, 37-78.

Baydur, N. (1998). *Roma Sikkeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Bayram, S. (2018). "Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde Nafaka Ödeniyor muydu?" *Archivum Anatolicum* 12/2, 2018, 31-52.

Baz, F., Erten E. (2013). Neue Inschriften aus der Stadt Hierapolis in Kappadokien (=Kapadokya'daki Hierapolis Kentinden Yeni Yazıtlar). *Colloquium Anatolicum* 12, s. 105-121.

Bean, G. E. (2000). *Eskiçağda Menderes'in Ötesi*. İstanbul: Arion.

Benati, G. (2014). "The British Museum Excavations at Carchemish (1911-1914, 1920): A Summary of the Activities and the Methods Employed", *Karkemish An Ancient Capital on the Euphrates*, (Ed. N. Marchetti), Ante Quem, Bologna, 52-65.

Bilgiç, E. (1941) *Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu'da Maden Ekonomisi, Sümeroloji Araştırmaları*, 913-950, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Sumeroloji Enstitüsü Yayınlan No: 1, İstanbul.

Bilgiç, M. E. (1953) *Hititlerden Önceki Anadolu Halkının Evlilik Hukukunun Orijinal Tarafları*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Derg. IX, 227-238.

Bosch, E. (1947). *Eski Çağ'da Anadolu'nun Müstakil Meskûkât Darbının Vüs'ati*. Halil Edhem Hatıra Kitabı. Cilt 1,161-169. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bosch, E. (1949). *Türkiye'nin Antik Devirdeki Meskûkâtına Dair Bibliyografya*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bosch, E. (1950). *Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri I*. Afif Erzen (Çev.). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi 2, 237-260.

Bosch, E. (1951). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri. Eski Sikkeler Rehberi, I. Bölüm: Yunan-Romen-Bizantin ve Avrupa Sikkeleri*. İstanbul.

Bosch, E. (1952a). *I. Gordianus'un Küçük Asya'daki Sikkeleri. IV. Türk Tarih Kongresi, 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler*, 66-72. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bosch, E. (1952b). *Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri II. Kronoloji*. Afif Erzen (Çev.). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi 3-4, 7-16.

Bosch, E. (1953). *Colonia Iulia Concordia Apamea Sikkeleri III. Kronoloji*. Afif Erzen (Çev.). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi 8, 55-68.

Buttery, T., Johnston, A. (1981). *Greek, Roman and Islamic Coins from Sardis. Archaeological Exploration of Sardis Monograph 7*. Harvard.

Callataÿ, F. (1991). *Asie Mineure Hellénistique. A Survey of Numismatic Research 1985-1990*. T. Hackens, P. Naster, M. Colaert, R. van Laere, G. Moucharte, F. de Callataÿ, C. van Driessche. (eds.), 74-90.

Callataÿ, F. (1997). *Asie Mineure Hellénistique. A Survey of Numismatic Research 1990-1995*. C. Morrisson, B. Kluge (eds.), 79-96.

Carradice, I., Price, M. (2001). *Hellen Dünyasında Sikke*. Oğuz Tekin (Çev.). İstanbul: Homer.

Casey, J. (2010). *Sinope A Catalogue of the Greek, Roman and Byzantine Coins in Sinop Museum (Turkey) and Related Historical and Numismatic Studies*. Royal Numismatic Society Special Publication no. 44. London.

- Cennet Çoşkun B. (2015). Boethius'un Tesellisinde İnsan Olmak. Felsefi Düşün-Akademik Felsefe Dergisi, s.7-22, 2015.
- Cephanecigil, G. (2016). Teaching the “Science of Antiquitie” in the Late Ottoman Turkey: Exkhard Unger and “İlm-I Asar-I atika Medhali” [Introduction to the Science of Antiquities]. ITU, AZ 13, No. 2, 175-184.
- Clair, W. S. (2008). That Greece Might Still Be Free. Cambridge: OpenBook.
- Cluzeau F. (2013). Platon’un Ruh Kuramında Pathos. Cedrus: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi, ss.65-87.
- Cluzeau F. (2016). Mythos’tan Bios’a Homeros (Homer: From Mythos to Bios). Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi, ss.943-969.
- Coghlan, H. H. (1951). Notes on the Prehistoric Metallurgy of Copper and Bronze in the Old World. Pitt-Rivers Museum, Oxford, Occasional Papers on Technology, No. 4.
- Cook, R. M. (1981). Clazomenian Sarcophagi, Kerameus Band 3, Mainz/Rhein, Philip von Zabern.
- Çal, H. (2005). Osmanlı’dan Cumhuriyete Eski Eser Kanunları. Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman’a Armağan, Ankara, s. 234-270.
- Çeçen, S. (1997). “Kaniş Kārım’unun Diğer Kārım ve Wabartımlar’a “KÛ.AN” (amutum) İle İlgili Önemli Talimatları”, Belleten LXI-231, (1997): 219-232.
- Çelebi, M. (2007) M. Antalya Bölgesi’nde İtalyan Arkeoloji Heyetleri. Adalya 10, s. 1-16.
- Çelebi, M. (2018). İtalyanların Bodrum ve Çevresindeki Arkeolojik Faaliyetleri (1919-1928). Tarih İncelemeleri Dergisi XXXIII.2, 357-373.
- Çelgin, G. (1991). Eski Yunan Epigramma’larından Örnekler Sombahar. 47-52.
- Çelgin, G. (1999). Kalimakhos’un Lâtin Ozanlarına Etkisi. Arkeoloji ve Sanat, 15-18.
- Çelgin A. V. (2003). Termessos Egemenlik Alanında Artemis Kültleri II: Keldağ/Göldağ (Neapolis) Antik Yerleşmesindeki «Aspalos-Artemis Akraia» Kültü. Epigrafik ve Arkeolojik Veriler Işığında Bir Değerlendirme, Adalya V, cilt.V, ss.141-170, 2003.
- Çelgin A. V. (2008). Anydros-Eudokias: Suyla Hayat Bulan, İnsan Eliyle Yok Olan Bir Kültür Mirası ve Düşündürdükleri. Colloquium Anatolicum ss.23-57, 2008.
- Çığ, M. İ. (1995) "Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni", Kaynak Yayınları.
- Çığ, M. İ. (1996) Sümerli Ludingirra, Kaynak Yayınları.
- Çığ, M. İ. (1996). Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye'de Arkeoloji. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 621-627.

Çiftçi A. (2010). Türkiye’de Eskiçağ Tarihçiliği. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Çilingiroğlu, Ç. (2015). “Kültür Tarihçiliği Kıskaçında Türkiye Arkeolojisi: Arkeolojiye Kanatlarını Verebilir miyiz?” Değişen Arkeoloji, 1. Teorik Arkeoloji Grubu Türkiye Toplantısı Bildirileri (Ed. Ç. Çilingiroğlu-N. P. Özgüner), Ege Yayınları, İstanbul, 13-24.

Çizmeli, Z. (1998). Néocésarée et le koinon du Pont: Etudes numismatique et d’histoire, Milano, 2006.

Çizmeli Ögün, Z. (Ed.) (2016). Kaunos/Kbid Toplantıları 3, Anadolu Nümismatik Araştırmaları Çalıştayı, Anadolu Ek Dizi I.3, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Dergisi, Ankara.

Çizmeli Ögün, Z., Özbil, C. ve Yalçın, D. Ö. (2016). Antik Dönemde Anadolu Nümismatiği: Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Sikkelerin Bibliyografyası. Kaunos/Kbid Toplantıları 3, Anadolu Nümismatik Araştırmaları Çalıştayı. Zeynep Çizmeli Ögün (Ed.), 229-259.

Çokbankir, N. (2010). "Modrena ve Nikaia Teritoryumundan Yeni Yazıtlar", OLBA, pp.323-345, 2010.

Çokışler, E. (2019). Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi. Uluslararası İlişkiler, 61.16, 55-74.

Çoşkun Abuagla, A. (2015). New Inscriptions from Pisidian Konane. Philia, 142-145.

Çoşkun Abuagla, A. (2019). Publius Ovidius Naso, Dönüşümler I-XV. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Dalegré, J. (2012). Félix Sartiaux et Phocée, Eski Foça, Παλαιά Φόκια. Cahiers Balkanique, 40, 1-9.

Darga M. (1984). Eski Anadoluda Kadın, İstanbul 1984.

Darga M. (1985). Hitit Mimarlığı/1 Yapı Sanatı Arkeolojik ve Filolojik Veriler, İstanbul 1985.

Davis, J. L. (2000). Warriors for the Fatherland: National Consciousness and Archaeology in “Barbarian” Epirus and “Verdant Ionia”, 1912-22. Journal of Mediterranean Archaeology 13.1, 76-98.

Davis, J. L. (2003). A Foreign School of Archaeology and the Politics of Archaeological Practice: Anatolia, 1922”, Journal of Mediterranean Archaeology 16.2, 145-172.

Davis, J. L. (2005). Generous in the Matter of Exports: American Field Archaeology in Occupied Asia Minor, 1922. P. Darque, M. Fotiadis, O. Polychronopoulou (eds), Mythos: La préhistoire égéenne du XIXe au XXIe siècle après 223-229, Paris.

Demangel, R, Laumonier, A. (1923). Fouilles de Notion. Bulletin de Correspondance Hellénique 47, 383-386.

Demiriş, B. (1997). Publilius Syrus, Düşünceler. İstanbul: Kabalcı.

Desch, C. H. (1928). Sumerian copper. In British Association for the Advancement of Science. Report of the 96th Meeting. Glasgow.

- Demirel Gökalp, Z. (2007). Yalvaç ve Isparta Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Sikkeleri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Demirel Gökalp, Z. (2009). Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Demirel Gökalp, Z. (2014). Malatya Arkeoloji Müzesi Bizans Sikkeleri, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Demirel Gökalp, Z. (2017). Kütahya Müzesi Bizans Sikkeleri. Ankara: Bilgin Kültür Sanat.
- Demiriş, B. (2009). İstanbul Üniversitesi'nde Klasik Filoloji, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 19. Sayı, 2009/2, 273-283.
- Dinçol A. – Darga M. (1970)."Die Feste von Karahna," *Anatolica* 3, 1970, 99-118.
- Doğan Alparslan (2009) Geç Hitit Devletleri, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, *Instrumenta Lingarum Antiquarum* 1,137-148.
- Dönmez- Öztürk, F. (2013). 2013, "Nikaia'dan Yeni Adak Yazıtları", *Cedrus I* (2013), 285- 292.
- Dürüşken, Ç., Çoraklı, E. (2017). Antikçağda Hermeneia Cogito. *Hermeneutik*, 59-77.
- Dürüşken, Ç., Demiriş, B. (1999). Vitruvius. Mimarlık Üzerine, VI. Kitap Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 40-50.
- Dürüşken, Ç. (2015). Apuleius Boethius. Felsefenin Tesellisi, felsefe Dizisi, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Dürüşken, Ç. (2017). Apuleius. Başkalaşım: Altın Eşek, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Einadi, P. M. P. (1978) *Antologia Palatina*.
- Ethem, E. (2010). An Ottoman Archaeologist Caught Between Two Worlds Osman Hamdi Bey (1842-1910) *Archaeology, Anthropology and Heritage in the Balkans and Anatolia The Life and Times of F.W. Hasluck, 1878-1920* (Ed. David Shankland), İstanbul.
- Erçelik, P. (2015). Seneca'nın Mektuplarında Politik Yaşama İlişkin İtirafı. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi*, 255-273.
- Erden Kaya, E. (2015). Erken Cumhuriyet Dönemi Ulus İnşa Sürecinde Irk Ve Irkçılık (1923-1938). *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 3(2), 21-64.
- Erhat A. – A. Kadir, İlyada, İş Bankası Kültür Yayınları 2014.
- Erim, M. (2000). Klasik Filolojinin Önemi ve Türkiye'de Kuruluşu yay. haz. G. Çelgin, A. Vedat Çelgin, *Arkeoloji ve Sanat Sayı*, 94, 27-30.
- Erol, H. (2018), "The Parties and the Accessing Regions of the Old Assyrian Trade" *News from the Lands of the Hittites Scientific Journal for Anatolian Research* vol. 2., 2018, 35-43.
- Erol Özdizbay, A. (2011). Roma İmparatorluk Dönemi'nde Pontus-Bithynia Eyaleti'nde Agon'lar ve Agonistik Sikkeler. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Erten, E. (2018a). Antik Yazarlarda Bir Assur Kraliçesi: Semiramis. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, cilt.2018/1, 45-95.

Erten, E. (2018b). Seyitgazi/Nakoleia'dan Yeni Bir Asklepios Yazıtı. *Cedrus*, 265-271.

Esin, U. (1986). Arkeolojide Kullanılan Arkeometrik Araştırmalara Genel Bir Bakış. I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, Ankara: 1-6.

Esin, U. (1999). Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Atatürk Düşüncesinde Ulusal Kimliğin Oluşturulma Sürecinde Arkeoloji'nin Yeri: Dünü, Bugünü. Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Bilim "Bilanço 1923-1998" Ulusal Toplantısı (I. Kitap): 277-288. Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.

Evans, J. D. (2018). Coins from the Excavations at Sardis: Their Archaeological and Economic Contexts Coins from the 1973 to 2013 Excavations. *Archaeological Exploration of Sardis Monograph 13*. Cambridge.

Franke, P. R. (2007). Roma Döneminde Küçükasya, Sikkelerin Yansımada Yunan Yaşamı. Nezahat Baydur, Banu Theis-Baydur (Çev.). İstanbul: Ege.

Goldman, H. (1923). Excavations of the Fogg Museum at Colophon, *AJA* 27.1, 67-68.

Gökâl Özdil N. (2015). A New Honorary Decree From Nysa Ad Maeandrum. *Philia*, vol.1, 146-152.

Gökâl Özdil N. (2018). Philanthropia. Hellenistik Dönem Karia Kentlerinde İnsan Sevgisi ve Yardımseverlik. Kabalcı Yayınevi.

Gören, E., Yavuz, E. (2018). Aristophanes: Ploutos (Servet). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Gören, E., Yavuz, E. (2019). Aristophanes: Kadın Mebuslar. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Guidi, G. (1924). Viaggio Viaggio di Esplorazione di Caria (Parte I), *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, IV-V, 345-396.

Hermay, A. (2012). L'activité archéologique de Félix Sartiaux à Phocée (1913-1914 et 1920). *Cahiers Balkanique* 40, 1-4.

Hisar, A. Ş. (2010). Türk Müzeciliği, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Holland, L. (1944), "Colophon", *Hesperia* 13.2, 91-171.

Howgego, C. (1998). Sikkeler Işığında Eskiçağ Tarihi. Oğuz Tekin (Çev.). İstanbul: Homer.

Hürmüzlü, B. (2005). The Organization and Utilization of the Burial Grounds in Klazomenai. *Olba* XII, 39-67.

İlicak, Ş. (2011). The Greek Revolution Of 1821: A European Eveny. Petros Pizaniyas (Ed.), *The Revolt Of Alexandros Ipsilantis And The Fate Of the Fenariots In Ottoman Documents*, 225-239. İstanbul: Isis.

- Ilkı, G. (2007). Prof. Dr. Ahmet Ünal'ın Hayatı, Kişiliği ve Eserleri: selçuk Üniversitesi SBE, İlköğretim Anabilim Dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Ireland, S. (2000). Greek, Roman, and Byzantine Coins in the Museum at Amasya (Ancient Amaseia), Turkey. Royal Numismatic Society Special Publication no. 33. London.
- İdil, V., Kadioğlu, M. (2008). 2006 Yılı Nysa Kazıve Restorasyon Çalışmaları. KST 29.2, 197-226.
- İplikçioğlu, B. (1992). Neue Inschriften aus Nord-Lykien. Wien.
- İplikçioğlu, B. (2007). Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- İşbilen, E. Ş. (2017). I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Eski Eserlere Yaklaşım ve Anadolu'da Yapılan Arkeolojik Kazılar. Mediterranean Journal of Humanities, VII/2, 307-322
- Jacopi, G. (1929). Clara Rhodos III. Scavi nella Necropoli di Jalisso 1924-1928, Rhodes.
- Kalaç, M. 1954, "Son Asur Çağı'na Ait On Kabartma Parçası", Belleten XVIII/69, 35-50.
- Kalaç, M. 1965 "Hiyeroglif Araştırmaları/Hiyeroglyphische Forschungen", Belleten XXXII/127, 315-321.
- Kaderli, L. (2014). Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi. TÜBA-KED 12/2014, 29-41.
- Kadioğlu, M. (2006). Die Scaenae Frons des Theaters von Nysa am Mäander. Mainz.
- Kalelioğlu, O. (2008). Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 41, 105-123.
- Karayaka, N. (2019). Hocam Prof. Dr. Nezahat Baydur. İstanbul: Ege.
- Karwiese, S. (1995). Die Münzprägung von Ephesos I. Die Anfänge, Die älteste Prägungen und der Beginn der Münzprägung überhaupt. Wien.
- Karwiese, S. (2012). Die Münzprägung von Ephesos Band 5,1. Veröffentlichungen des Institutes für Numismatik und Geldgeschichte Band 14. Wien.
- Karwiese, S. (2016). Die Münzprägung von Ephesos 5,2. Veröffentlichungen des Institutes für Numismatik und Geldgeschichte Band 18. Wien.
- Karwiese, S. (2019). Die Münzprägung von Ephesos 2. Prägeserien 7 bis 11 (5.-4. Jh. v. Chr.) Veröffentlichungen des Institutes für Numismatik und Geldgeschichte Band 20. Wien.
- Katsari, C., Lightfoot, C., Özme, A. (2012). The Amorium Mint and and the Coin Finds, Amorium Reports 4. Berlin.
- Kazancı, S. (1998). XIX. Yüzyıl Osmanlı Müzeciliği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Keleş, V. (2003a). Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt:2, Sayı 1-2, Erzurum, 1-17.

Keleş, V. (2003b). Sinop gümüş Sikkeleri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Keskin, C. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Resminde Toplumsallıktan Bireyselliğe Geçiş Süreci. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 181, 87-101.

Keş, Y., Akyürek, A. B. (2018). Teknoloji ile Büyüyen Yeni Nesil İçin İnteraktif Müzeler. İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 95-110.

Kınal, F. (1947); Şuppiluliuma'nın Suriye seferleri / Belleten 41.

Kınal, F. (1962); Eski Anadolu Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Koçhan N. – Tercanoğlu A. (2017), 15. Yüzyıl Seyyahlarının Yazmalarında Kyzikos Hadrian Tapınağı, Route Educational and Social Science Journal, Vo. 4 (8), December 2017, 205-2017.

Konuk, K. (1998). The Coinage of the Hekatomnids of Caria. (Yayımlanmamış doktora tezi). Oxford University. Oxford.

Konuk, K. (2003). From Kroissos to Karia: Early Anatolian Coins from the Muharrem Kayhan Collection. Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonunda Erken Anadolu Sikkeleri, İstanbul.

Kourouniotis, K. (1922). Ελληνικαί Ανασκαφαί εν Μικρά Ασία, Atina.

Kökdemir, G. (2012). Phokaia (1952-1957). O. Bingöl, A. Öztan, H. Taşkıran (eds.) Anatolia Anı-Armağan Serisi Ek III.2, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011), 437-440.

Köker, H. (2013). Eskiçağ'da Komama: Tarihi ve Sikkeleri. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Küçükerman, Ö. (1995). Türk Sanayi ve Tasarım Tarihi Eserleri Koleksiyonu İçin Önemli Bir Başlangıç "İstanbul'da Bir Sanayi Müzesi". Antik&Dekor 28, 48-54.

Küçükhasköylü, N. (2018). Türkiye Müzeciliğinin Tarihsel Gelişimi. E. Altınsapan, N. Küçükhasköylü, (eds.), Müzecilik ve Sergileme, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 48-67.

Lekakis, S. (2018). Archaeology on the Front Line: Digging Politics in Asia Minor 1919-1922. Heritage Turkey 8, 19-20.

Lenger, D. S. (2009). Les Monnaies Grecques et Provinciales Romaines en Bronze Trouvees a Assos. (Yayımlanmamış doktora tezi). Université Paris-Sorbonne/ Histoire et Civilisation de l'Antiquité, Paris.

MacDonald, D. J. (1976). Greek and Roman Coins from Aphrodisias. British Archaeology Reports Supplementary Series 9. Oxford.

Madran, E. (1996). Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I", ODT-MED 16: 1-2, 59-97.

- Maiuri, A. (1924a). I Castelli dei Cavalieri di Rodi a Cos e a Budrum (Alicarnasso), *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, IV-V, 275-343.
- Maiuri, A. (1924b). Viaggio Viaggio di Esplorazione di Caria (Parte II – A). *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, IV-V, 397-424.
- Maiuri, A. (1926). Jalisos - Scavi della Missione Archeologica Italiana a Rodi (Parte I e II). *Annuario della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, VI-VII, 83-341.
- Madran, E., (1996), *Cumhuriyet'in İlk Otuz Yılında (1920-1950), Koruma Alanının Örgütlenmesi-I*, ODTÜ MFD, 16:1-2, 59-97.
- Malay H. (1987). *Epigrafi (Yazıbilimi) İstanbul*.
- Mansel, A. M., (1978), *Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*, Ankara.
- Mansel, A. M-Akarca, A., (1949), *Antalya Bölgesi'nde Araştırmalar No. 2, Perge'de Kazılar ve Araştırmalar*, Ankara.
- Marchetti, N. (2012). The 2011 Joint Turco-Italian Excavations at Karkemish, 34. *KST*, 34.1, 2013, 349-364.
- Marchetti, N. (2015). Karkamış – Türk-İtalyan Heyetinin 2011-2014 Yılları Arasındaki Kazı Çalışmaları, *Journal of Archaeology & Art, Arkeoloji ve Sanat*, 148, 39-52.
- Marchetti, N. vd. (2012). Karkemish on the Euphrates: Excavating a City's History. *Near Eastern Archaeology* 75.3, 132-147.
- Menzilcioğlu, Ç. (2012). *Cicero, Tanrıların Doğası*. Kabalci Yayınevi, İstanbul.
- Menzilcioğlu, Ç. (2007). *Eutropius, Roma Tarihinin Özeti*. Kabalci Yayınevi, İstanbul.
- Momigliano, N. (2012). *Missione Archeologica Italiana di Iasos IV, Bronze Age Carian Iasos, Structures and Finds from the Area of the Roman Agora (c. 3000-1500 BC)*, Roma.
- Mørkholm, O. (2000). *Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, Büyük İskender'in tahta çıkışından Apamea Barışı'na kadar (İÖ 336-188)*. Oğuz Tekin (Çev.). İstanbul: Homer.
- Murat, L. (2008). *Hitit Tarihi-Coğrafyasında Hakmiş ve İştahara Ülkelerinin Konumu*” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 44, Ankara 2008, 181-204.
- Mutlu, S., Başaran M. (2018). *Anadolu'da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi*. *Academic Knowledge* 1 (1), 64-76.
- Oikonomos, G. P. (1921). *Ανασκαφαι εν Κλαζομενοίς*” *Praktika*, 63-74.
- Okan, B. (2015). *Günümüzde Müzecilik Anlayışı*. *Sanat ve Tasarım Dergisi* 5 (2), 187-198.
- Oktan, M. (2010). *Ein Neues Epigram Aus Bozüyük (Lamunia)*. *Gephyra*, no.7, 89-94.
- Oktan, M. (2016). *In L. Catilinam Oratio / L. Catilina Söylevi*. Çeviri, Kabalci Yayıncılık, İstanbul.

- Onur, F., Papagiannaki A. (2008). A Late Antique Flask From Side With A Curse Inscription. *Gephyra*, vol.5, 147-159.
- Onur, F. (2008). Two Procuratorian Inscriptions From Perge. *Gephyra*, vol.5, 53-66.
- Oral, E., Aktin, K. (2010). Türk Tarih Tezi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 463-473.
- Ortaylı, İ. (2008). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Timaş.
- Oyarçin, K. (2017). Parion'da 2005-2014 Yılları Arasında Ele Geçen Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi Sikkeleri (MS. 3.-7. yy). (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Öktem F. (1996). *Uygulamalı Latin Dili*, İstanbul.
- Önge, M. (2018). Kültür Mirasını Tanımlamak İçin Türkiye'de Kullanılan İlk Özgün Terim: Âsâr-I Atıka. *Avrasya Terim Dergisi* 6, 8-14.
- Öyken E. (2004). *Metrica Terimleri Üzerine Lucerna: Klasik Filoloji Yazıları*, 69-73.
- Özaktürk F. G., Telatar Ü. F. (2007). *Cicero, De Natura Deorum -Tanrıların Doğası-*, Dost Yayınları, Ankara.
- Özdemir, M. D. (2005). Türkiye'de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. *Planlama* 2005/1, 20-25.
- Özdoğan, M., (1998). "Ideology and Archeology in Turkey", *Archaeology under Fire, Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and the Middle East*, (Ed. L. Meskell), Routledge, Londra-New York, 111-124.
- Özdoğan, M., (2003). Türkiye'de Arkeoloji. *Bilim Konuşmaları*, (Ed. A. Aliev), Bilim Konuşmaları, Tübitak Yayınları, Ankara, 169-197.
- Özdoğan, M., (2006). Türkiye Arkeolojisine Tarihsel Süreç İçinde Bir Bakış. *Uluburun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, (eds.) Ünsal Yalçın, Cemal Pulak & Rainer Slotta, Deutsches Bergbau-Museum Bochum Yayınları, Bochum: 29-43.
- Özdoğan, M. (2011a). *50 Soruda Arkeoloji*. İstanbul.
- Özdoğan, M. (2011b). *Arkeolojik Kazılar Bilimsel Çalışma mı? Toprak Hafriyatı Mı?*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Özdoğan, M. (2012). *Keban Projesinden Arkeometri Ünitesine Türk Arkeolojisinin Çağdaşlaşma Süreci*. Türkiye'de Arkeometrinin Ulu Çınarları Prof. Dr. Ay Melek Özer ve Prof. Dr. Şahinde Demirci'ye Armağan (Ed. A.A. Akyol - K. Özdemir), İstanbul: 43-49.

Özdoğan, M., (2014). To Contemplate the Changing Role of Foreign Academicians in Turkish Archaeology. A Simple Narrative from Scientific Concerns to Political Scuffles. *Anatolian Metal VI (der Anschnitt 25)* 2014, 1-6.

Özgan, C., vd., (2012). “Kolophon Antik Kenti 2010 Yılı Yüzey Araştırmaları”. *AST*, 29.1, 263-284.

Özgüç, N. (1987), “Karaoğlan Mühürleri”, *Remzi Oğuz Arık Armağanı (1987)*, Ed. H. R. Çangur, Ankara, s. 19-31.

Özgüç, T. (1950), *Kültepe Kazısı Raporu 1948/Ausgrabungen in Kültepe 1948*, Ankara.

Özgüç, T. (1982). *Maşat Höyük II: Boğazköy’ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Özgünel, C., (1986). *Cumhuriyet Döneminde Türk Arkeolojisi*. *Belleten Cilt L, Sayı 198*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 895-913.

Özgünel, C., (2010). *Cumhuriyet Arkeolojisi ve Ekrem Akurgal Okulu, Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açıkları: Klasik ve Bizans Dönemleri*, (eds.) Scott Redford, Nina Ergin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 169-180.

Özkan, S. (1999). *Osmanlı Devleti’nde Arkeolojik Kazı ve Müzecilik Faaliyetleri*. M. Ersan (ed.), Prof. Dr. İsmal Aka Armağanı, 449-478.

Özkasım, H., Ögel, S. (2005). *Türkiye’de Müzeciliğin Gelişimi*. *İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:1, 96-102.

Özlem Aytaçlar P. (2017). *Some Inscriptions from Pisidia*. *Adalya*, cilt.20, 315-322.

Özsüer, E. (2016). 19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri. *Türkiye Mecmuası*, 26(2), 325-344.

Öztürk, H.S. 2015. *Nikaia dan Yeni Yazıtlar*. V. *Cedrus*. Cilt 3, 257-267.

Öztürk B. (2016). "New Inscriptions from Karadeniz Ereğli Museum III", *Tyche*. *Beiträge zur alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik* 31 (2016) 227-233, plates 24-27.

Partington, J. R. (1957). *Short History of Chemistry, A text-book of inorganic chemistry*. New York.

Pavli, K. (2013). For the benefit of the Greek “Great Idea”: the excavations during the Asia Minor campaign (1919-22). *International Journal of Science Culture and Sport*, 4(1), 5-10.

Penn, V. (1938). *Philhellenism in Europe*, *The Slavonic and East European Review*, 16, 638-653.

Pere, N. (1968). *Osmanlılarda Mâdenî Paralar*, İstanbul.

Perek, F. Z. (1968) *Tercümeli Latince Grameri (I-II)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Petzl G. S., Tanriver C. (2015). *Neue metrische Inschriften aus Lydien und Mysien*. *Epigraphica Anatolica*, 1-12.

Pirinççi, F. (2006). Yunan Ulusal Kimliğinin Oluşumu Sürecinde İçsel ve Dışsal Parametrelerin Analizi. Ankara Fakültesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46(1), 53-78.

Ratté, C.-Rojas, F.-Commito, A. (baskıda) “New Research at Notion,” Zwischen Bruch und Kontinuität. Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römischen Kaiserzeit [Continuity and Change. Architecture in Asia Minor during the Transitional Period from Hellenism to the Roman Empire], Byzas25, eds. U. Lohner-Urban and U. Quatember (Berlin: Deutsches Archäologisches Institut).

Rathgen, F. (2012) The Preservation of Antiquities: A Handbook for Curators, Metalle und Metallegierungen. Organische Stoffe.

Redford, S., Ergin, N. (2010). Giriş. Cumhuriyet Döneminde Geçmişe Bakış Açılırları: Klasik ve Bizans Dönemleri (eds.) Scott Redford, Nina Ergin, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 14-16.

Rothenhöfer P. M., Schmied-Kowarzig G., Schwarz H., Von Mosch H. Ch., Eds., Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 583-590.

Şahin, Ç. (1995), “A Roman Legionary in Central Anatolia” Anadolu Arşivleri, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ Dilleri Ve Kültürleri Yayın No : 376 Sayı : 1, 168-174.

Sancaktar, H. (2006). Anadolu’daki Roma Koloni Kentleri ve Sikke Tipolojisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sandalcı, S. (2011). Euripides, Resos, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Sandalcı, S. (2011). Euripides., Resos. İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Sarıkaya, S. (2014). “Mag Ayaklanmas’nın Altında Yatan Nedenler ve Sonuçları”. Cedrus II (2014), 41-53.

Sartiaux, F. (1921). Nouvelles recherches sur le site de Phocée. Comptes rendus des séances de l’Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 119-129.

Sayar, M. H. (1995). Cornelius Dexter, Statthalter der Provinz Kilikien. Epigraphica Anatolica, cilt.24, 127-129.

Sayar, M. H. (1997). Mauererneuerungsinschriften aus Anazarbos. Epigraphica Anatolica, cilt.29, 111-115.

Serbestoğlu, İ., Açık, T. (2013). Omanlı Devleti’nde Modern Bir Okul Projesi: Müze-i Hümayûn Mektebi. Gazi Akademik Bakış, 157, cilt 6, sayı 12, 157-172. Ankara.

Sivrioğlu, U. T. (2015). Aryan Teorisi ve Türk Tarih Tezi. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 6(2), 1-27.

SNG Turkey 1.1 Sylloge Nummorum Graecorum The Muharrem Kayhan Collection, Volum 1, İstanbul 2001.

SNG Turkey 1.2 Sylloge Nummorum Graecorum The Muharrem Kayhan Collection, Volum 2, İstanbul 2015.

SNG Turkey 9.1 Sylloge Nummorum Graecorum The Özkan Arıtürk Collection, Troas, Volume 1, İstanbul, 2015.

SNG Turkey 9.2 Sylloge Nummorum Graecorum The Özkan Arıtürk Collection, Aeolis, Volume 2, İstanbul, 2017.

SNG Turkey 9.3 Sylloge Nummorum Graecorum The Özkan Arıtürk Collection, Mysia, Volume 3, İstanbul, 2020.

SNG Turkey 10 Sylloge Nummorum Graecorum The Yavuz Tatlış Collection, Ionia, Lydia, İstanbul, 2016.

SNG Turkey 11 Sylloge Nummorum Graecorum The Çetin Erdem Collection, Lydia, Phrygia, İstanbul, 2019.

Soysal Arıkan, Y. (2000). "Hitit Belgelerinde Körler" Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri, Cilt 4, Sayı 1, 207-224.

Sönmez, A. (2014). "Platon'un Protagoras'ında haz anlayışı üzerine bir inceleme" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt. 54-1 (2014), 1-20.

Süel, A. (2007). Ord. Prof. Dr. Dr. h.c. Sedat Alp (1 Ocak 1913- 9 Ekim 2006). TÜBA-AR X 2007, 15-26.

Süel, A. (1995). Ortaköy'ün Hitit Çağındaki Adı, Belleten, cilt 59, sayı: 225, 1995. 271-283.

Süel, A. (2000) "Eine Bronzegabel mit hethitischer Keilschrift", Istanbuler Mitteilungen, 2000. 50, 129-130.

Sürün, M. (2012). Cumhuriyet Öncesi Sanat Tarihi Yaklaşımları (1850-1923 Sanat Tarihi Yayınları Üzerine Bir İnceleme). (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi/ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Şahin, S. (1979). Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia). İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. I (I.K. 9. Bonn 1979).

Şahin, S. (1981). Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia). İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. II.1 (I.K. 10,1. Bonn 1981).

Şahin, S. (1982). Katalog der antiken Inschriften des Museums von İznik (Nikaia). İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. II.2 (I.K. 10,2. Bonn 1982).

Şahin, S. (1999). Inschriften von Perge (Teil I). IK 54, Bonn.

Şahin, S. (2004), Inschriften von Perge (Teil II). IK 61. Bonn.

Şahin S., (1995). Türkiye Geneline Eskiçağ Bilimleri ve Eskiçağ Tarihi Temel Bilimleri, Arkeoloji Dergisi, 3, 203-214.

Şahin, H. (2009). Ein neuer Meilenstein Diokletians aus dem östlichen rauhen Kilikien. Gephyra, cilt.6, no.6, 131-135.

Şahin, H. (2015). Zwei neue Meilensteine aus dem Rauhen Kilikien -Vorarbeiten zum Band Corpus Inscriptionum Latinarum XVII/5, 3, Miliaria Provinciarum Lyciae-Pamphyliae et Cilicia. İstanbuler Mitteilungen, cilt.65, ss.293-304.

Şahin, S. (2014). Bir Atama Vesilesiyle Türkiye’de Klasik Filolojinin Dünü, Bugünü ve Geleceği Üzerine Düşünceler. Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 145, 19 – 28.

Şentuna, Ç. (1997) Ksenophon, Sokrates’ten Anılar, Türk tarih Kurumu, Ankara.

Takmer B. (2019). The House of Hermogenes of Kagrai: The Rural Elites and the Micro-Economy in Upper Melas Valley, Journal of Philia, no.5, 87-106.

Takmer B. (2016). Pseudo-Aristoteles. Oikonomika: Antik Dönem'de Ekonomi Kavramı Üzerine I (Genel Değerlendirme)” Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Taşlıklioğlu, Z. (1968) Grekçe Gramer ve Syntaks I, İstanbul Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Tek, A. T. (2002). Arykanda Kazılarında Bulunan Antik Sikkeler Üzerinde Yeni İncelemeler: 1971-2000 Sezonları. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tekin, O. (1993). Antik Anadolu Numismatiği Bibliyografyası. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Tekin, O. (1994). Grek ve Roma Sikkeleri, İstanbul: Yapı Kredi Koleksiyonları.

Tekin, O. (1995). Eskiçağ’da Para. Antik Numismatiğe Giriş. İstanbul: Eskiçağ Tarihi Bilimleri Enstitüsü.

Tekin, O. (1992). Antik Numismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.

Tekin, O. (1999a). Bizans Sikkeleri. İstanbul: Yapı Kredi.

Tekin, O. (1999b). Sivas Definesi. VI. Mithridates Dönemi Pontos ve Paphlagonia Kentlerinin Bronz Sikkeleri. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.

Tekin, O. (2003). Sadberk Hanım Müzesi Antik Sikkeler Kataloğu, İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.

Tekin, O. (2004a). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Tarihçesi (1982-1983 Eğitim-Öğretim Yılına Kadar)”, Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri, 16-17 Aralık 2003. İstanbul: Globus Dünya.

Tekin, O. (2004b). Sadberk Hanım Müzesi Roma Sikkeleri Kataloğu. Palmet V. 101-121.

Tekin, O. (2009a). Numismatik ve Roma Tarihçisi Bir Akademisyenin Biyografisi Sabahat Atlan (1913-1984). Arkeoloji ve Sanat 131, 127-135.

Tekin, O. (2009b). Suna ve İnan Kıraç Vakfı Pierre Willemart Sikke Koleksiyonu. İstanbul: Pera Müzesi.

Tekin, O., Türker Tekin, N. (2007). Mülteci Bir Akademisyenin Biyografisi Clemens Emin Bosch (1899-1955). Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Tekoğlu, R. Ş. (1999). Karca'nın Çözümlemesi ve Kauonos Çiftilli Anıtı. Zafer Taşlıkılıoğlu Armağanı. Anadolu ve Trakya Çalışmaları Cilt 1. 227-256.

Tekoğlu, R. Ş. (2013). Anadolu'nun Kayıp Dilleri, Aktüel Arkeoloji, 2013/4, sayı 36. 26-34.

Telatar F. Ü. (2013) Suetonius, De Viris Illustribus (Ünlü Kişiler), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Telatar Ü. F, Özaktürk F. G. (2008) Suetonius, On iki Caesar'ın Yaşamı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Temizer, R. 1984, "İlgın Yalburt Yaylası Hitit Anıtı," in Konya. Feyzi Halıcı (ed.). Ankara: Güven Matbaası, 53-57.

Toprak, Z. (2012). Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji. İstanbul:Doğan.

Tosun, M. –Yalvaç, K. (1975) Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi Saduqa Fermanı, Türk Tarih Kurumu.

Tosun, M. –Yalvaç, K. (1981) Sümer Dili ve Grameri, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Travaglini, A. (1997). Museo di İzmir I Ripostigli di Monete Greche. Milano.

Travaglini, A. (2001). Museo di İzmir II Ripostigli di Monete Greche, 1. Haydere-1982. Milano.

Travaglini, A. (2011). Museo di İzmir III Monete Greche. Milano.

Tüner Önen N. (2015a). Yeni Buluntular Işığında Phaselis Epigrafi Çalışmaları. Phaselis, vol.1, 19-38.

Tüner Önen N. (2015b). Plutarkhos (Bioi Paralleloi) Agesilaos ve Pompeius. Giriş, Değerlendirme ve Açıklayıcı Notlar. Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Tzannes, M. C. (2004). The Excavations of G. Oikonomos at the Archaic Cemetery of Monastirakia in Klazomenai, 1921-1922. A.Moustaka, E.Skarlatidou, M. C. Tzannes, Y. Ersoy (eds.), Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony, Proceedings of the International Symposium Held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001, Thessaloniki, 97-120.

Uçankuş, H. T. (2000). Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi ARKEOLOJİ. Ankara.

Uzunaslan A. (1998). Antik Hellenler'de Bedensel Agonlar, İstanbul.

Uzunaslan A. (2017). A New Inscription Honouring C. Antius A. Iulius Quadratus. Anatolia 43, 37-63.

Ünal, C. (2010). Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Ünal, C. (2012a). İzmir İli ve İlçeleri (Bergama, Efes Ödemiş Müzeleri) Örnekleri ile I. Dönem Bizans Sikkeleri, 5. Yüzyıl sonu 8. Yüzyıl Ortası. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Ünal, C. (2012b). Manisa Müzesi Bizans Sikkeleri. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Ünal, E. (2014). Eumeneia Tarihi ve Sikkeleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Ünal A. (2016). Judeo- Hıristiyan Tarih Yazıcılığı, Orientalizm, Eski Anadolu Kültürleri, Arkeoloji ve Türkler. Şurada Vir Doctus Anatolicus Studies in Memory of Sencer Şahin - Sencer Şahin Anısına Yazılar (eds. B. Takmer – E. Akdoğu Arca – N Gökalp Özdil) İstanbul 2016, 891-905.
- Ünar, Ş. (2013). Atatürk Döneminde (1923-1938) Eski Eser Politikaları ve Türkiye’de. Yapılan Kazı Çalışmaları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Ünver, G. (2020). A New Honorary Inscription from Knidos, Olba XXVIII, ss. 463-476.
- Üreten, H. (1999). Hellenistik Dönemde Pergamon Krallığı ve Roma Devleti İle İlişkileri, İstanbul 1999.
- Varınlıoğlu G. (2005). Marcus Valerius Martialis, Epigramlar, Yapı Kredi Yayınları 2005.
- Varınlıoğlu G. (2012). Hero ile Leander, Ovidius, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012.
- Varınlıoğlu, E., French, D. (1991). Four Milestones from Ceramus. Revue des Études Anciennes, Tome: 93, No: 1-2, 123-137.
- Varınlıoğlu, E. (1997). Aleksandros ya da Düzmece Yalvaç, Samsatlı Lukianos. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- von Diest, W. (1913). Nysa ad Maeandrum. Nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909 jDI, Erg. 10, Berlin, G. Reimer.
- Woolley, L. (1921). Carchemish Report on the Excavations at Jerablus on Behalf of the British Museum Part II: The Town Defences, Londra.
- Yağız, O. (1998). Ainos Kazı Sikkeleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yalçın, Ü. (2012). Neden Arkeometri?. Türkiye’de Arkeometrinin Ulu Çınarları Prof. Dr. Ay Melek Özer ve Prof. Dr. Şahinde Demirci’ye Armağan (Ed. A.A. Akyol - K. Özdemir), İstanbul: 39-41.
- Yalçın, Ü. (2013). Arkeolojinin Önemi. 3. Çorum Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu, Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, no. 10, Çorum: 5-9.
- Yıldırım, R. (1996). Atatürk’ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 2 / 6, 33 - 47.
- Yıldız M.E., (2019). Epigramm auf die verstorbene Moschion. Eine neue Grabstele aus dem Territorium von Miletupolis in Mysien, in: Panegyrikoı Logoi Festschrift für Johannes Nollé zum 65. Geburtstag, Nollé
- Yılmaz, F., Kurul, E., (2015). Eskiçağ Bilimlerinin Türkiye’deki Geçmişi ve Geleceği Üzerine Sohbetler I. Sencer Şahin, Cedrus, 3, VII - XXV.
- Yılmaz, F., Kurul, E., (2016). Eskiçağ Biliminin Türkiye’deki Geçmişi ve Geleceği Üzerine Sohbetler II - Sencer Şahin. Cedrus, 4, VII - VIII.

İNTERNET KAYNAKLARI

Demir, M., Sarıkaya, H. (2019). Türkiyede Eski Batı Tarihçiliğinin Sorunları Üzerine Değerlendirmeler, OANNES. Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi. International Journal of Ancient History, 1 / 2 Eylül / September 2019, 177 –200:

URL 1: http://askerihukuk.net/FileUpload/ds158941/File/kara_harbinin_kanunlari_ve_adetleri_hakkinda_sozlesme.pdf Erişim: 09.06.2020

URL 2: <https://www.hcch.net/en/states/hcch-members> Erişim 28.06.2020

URL 3: <https://sites.lsa.umich.edu/notionsurvey-turkish/arastirmalar/daha-onceki-arkeolojik-calismalar/> Erişim 12.05.2020.

URL 4: <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210597/notion--menderes.html> Erişim 12.05.2020

URL 5: <https://sites.lsa.umich.edu/notionsurvey-turkish/arastirmalar/daha-onceki-arkeolojik-calismalar/> Erişim 12.05.2020.

URL 6: <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77451/foca.html> Erişim 12.05.2020.

URL 7: <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-231650/kyme-kazilari-aliaga.html> Erişim 04.06.2020

URL 8: <http://ankusam.ankara.edu.tr/erythrai/> Erişim 04.06.2020

URL 9: <https://www.sadberkhanimmuzesi.org.tr/tr/muze> Erişim 28.03.2020

URL 10: <https://akmed.ku.edu.tr/kaleici-muzesi/kaleici-muzesi-hakkinda/> Erişim 28.03.2020

URL 11: <https://www.rhm.org.tr/tarihce/> Erişim 28.03.2020

URL 12: <https://www.istanbulmodern.org/tr/muze/tarihce/tarihce.6.html> Erişim 28.03.2020

URL 13: <http://zeugma.org.tr> Erişim 28.03.2020

URL 14: <http://www.yesilirmakbasinmuseums.org.tr/corum/tr/mn3.html> (Erişim T. 28.03.2020)

URL 15: <http://turkinst.org/-icerik-51-Sylloge-Nummorum-Graecorum.html> Erişim 08.04.2020

URL 16: <http://turkinst.org/-icerik-36-Corpus-Ponderum-Antiquorum-et-Islamicorum.html> Erişim 14.08.2020

URL 17: <https://akmed.ku.edu.tr/etkinlikler/2018-2/> Erişim 07.04.2020

URL 18: <http://numismatics.org/?s=2019+Huntington+Award+to+Prof.+Dr.+Oğuz+Tekin> Erişim 06.04.2020

URL 19: <http://numismatik2011.baskent.edu.tr> Erişim 11.05.2020

URL 20: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Erişim 09.05.2020

URL 21: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-251575/2019-yili-kazi-ve-yuzey-arastirma-faaliyetleri.html> Erişim 23.03.2020

URL 22: <https://numismatics.org.uk/> Erişim 06.04.2020

- URL 23: <http://www.numisbel.be/index.html> Erişim 06.04.2020
- URL 24: <http://www.numismatische-gesellschaft-berlin.de/> Erişim 06.04.2020
- URL 25: <http://www.sfnumismatique.org/> Erişim 06.04.2020
- URL 26: <http://numismatics.org/> Erişim 06.04.2020
- URL 27: <https://turknumismatik.org.tr/> Erişim 24.03.2020
- URL 28: <http://www.izmirnumismatik.org/> Erişim 24.03.2020
- URL 29: <https://erimtanmuseum.org/index.php/tr/koleksiyon.html> Erişim 28.04.2020
- URL 30: <https://hititoloji-edebiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/anabilim-dalimiz/tarihce>
- URL 31: <https://eskicagdilleri.ege.edu.tr/tr-5139/tarihce.html>
- URL 32: <http://classics.chass.utoronto.ca/>
- URL 33: http://sydney.edu.au/arts/classics_ancient_history/
- URL 34: <https://www.ttk.gov.tr/yayinlarimiz/dergi/belleten-cilt-xxxii-sayi-127-yil-1968-temmuz/>
- URL 35: <https://arkeofili.com/prof-dr-hadi-ozbal-roportaji-turkiyede-arkeometri-ve-tarihoncesinde-sut-tuketimi/>
- URL 36: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/kazilar/08_kazi_1.pdf
- URL 37: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/kazilar/06_kazi.pdf
- URL 38: http://www.kulturvarliklari.gov.tr/sempozyum_pdf/arkeometri/08_arkeometri.pdf
- URL 39: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44762/arkeometri-sonuclari-toplantilari.html>
- URL 40: <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=IAR01&DistId=IAR> Erişim 28.03.2020
- URL 41: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf> Erişim 28.03.2020
- URL 42: <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm> Erişim 28.03.2020
- URL 43: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf> Erişim 28.03.2020
- URL 44: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm> Erişim 28.03.2020
- URL 45: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5366.pdf> Erişim 28.03.2020
- URL 46: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20047355.pdf> Erişim 05.04.2020
- URL 47: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.78132.pdf> Erişim 05.04.2020
- URL 48: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf Erişim 05.04.2020
- URL 49: <http://www.alanbakanligi.gov.tr/evrak/turkce/1968-Avrupa-Konseyi-Karari-68-11.pdf> Erişim 05.04.2020

Figürler ve Haritalar

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

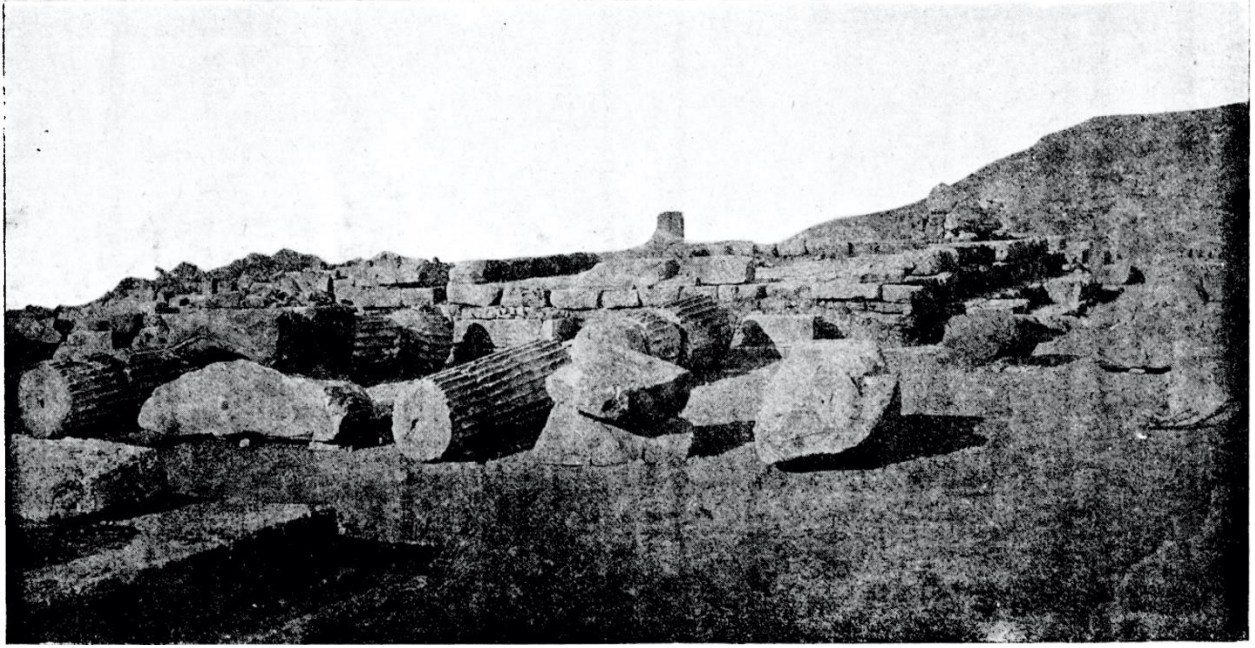
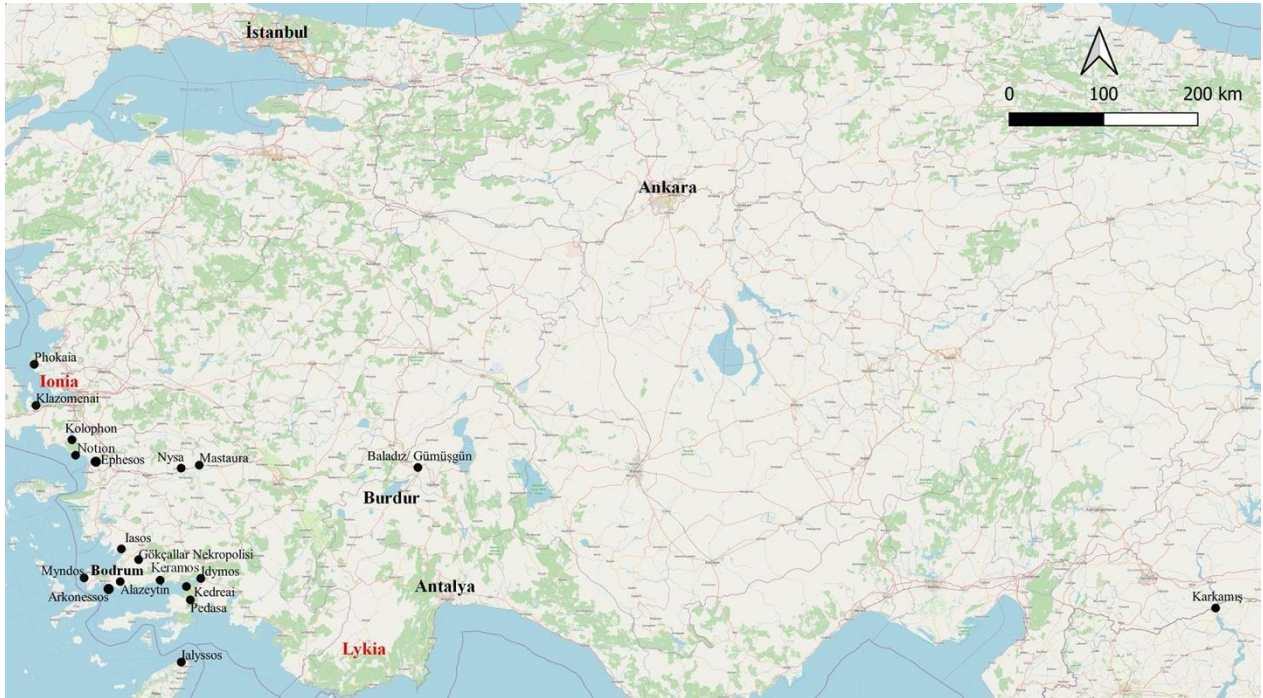

Fig. 5

Harita 1

Harita 2